

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

САМАРА Віталій Сергійович

ДИСЕРТАЦІЯ
**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК
ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА**

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. С. Самара**

Науковий керівник:

Стеценко Семен Григорович,

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік НАПрН України

АНОТАЦІЯ

Самара В.С. Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі – 08 Право за спеціальністю 081 – Право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2026.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства.

У дисертаційному дослідженні здійснено обґрунтування теоретико-методологічних засад принципів адміністративного судочинства і місце в ньому принципу касаційного оскарження. На основі аналізу нормативно-правових актів, наукової літератури і зарубіжного досвіду запропоновані науково-практичні рекомендації щодо його подальшого розвитку та удосконалення.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-процесуальній науці комплексних досліджень, в яких аналізується забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства України. У межах дисертації одержано результати, які характеризуються науковою новизною:

Вперше:

- надано авторське визначення принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України, під яким пропонується розуміти керівну ідею, базову засаду адміністративного судочинства, яка демонструє умови, підстави, строки реалізації для касаційного оскарження у Верховному Суді рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанови суду апеляційної інстанції;
- актуалізовано проблему обмеженості повноважень суду касаційної інстанції при розгляді касаційних скарг і доведено, що касаційне оскарження не

повинно бути «третьою обов'язковою» можливістю для сторони оскаржувати ті чи інші ухвали судів першої чи апеляційної інстанцій. В основі такого розуміння знаходиться конституційний припис про те, що особі державою гарантовано право на звернення до суду та апеляційний перегляд судового рішення; натомість касаційний перегляд – лише у визначених законом випадках;

- обґрунтовано положення, відповідно до якого запровадження касаційних фільтрів об'єктивно розширила сферу застосування судової дискреції Верховним Судом, перетворивши його з універсального процесуального права на інструмент, застосування якого залежить від визначених законодавцем та інтерпретованих судом критеріїв.

удосконалено:

- розуміння сутності верховенства права як першооснови, першопринципу для інших правових принципів судочинства взагалі та адміністративного судочинства зокрема. Цей принцип показує правовий орієнтир, відповідно до якого права людини визначають зміст і спрямованість дій держави, в питаннях визначення цих прав у чинному законодавстві, їх гарантуванні та захисті і, у випадках порушення цих прав через рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, - можливість звернення до адміністративного суду для їх поновлення. В адміністративному судочинстві принцип верховенства права має особливе значення, адже предметом розгляду в судах досить часто є нормативно-правові чи індивідуальні акти, які були прийняті суб'єктами владних повноважень по відношенню до приватних осіб;

- обґрунтування передумов виникнення права на касаційне оскарження, які доцільно розглядати не тільки в історичному, але й у функціональному аспекті. На першому рівні це право виникає з потреби особи захиститися від неправильного застосування закону. На другому рівні воно служить розвитку сталої судової практики. На третьому рівні воно забезпечує контроль за тим, щоб адміністративні суди однаково застосовували закон до

спорів із суб'єктами владних повноважень. Саме поєднання цих трьох рівнів дозволяє уникнути крайнощів: повної відкритості касації для всіх справ або надмірного звуження доступу до Верховного Суду.

- правове розуміння того, що ЄСПЛ не є «четвертою судовою інстанцією» в адміністративних справах. Наголошується, що якщо у публічно-правовому спорі, який розглядається в Україні у межах адміністративного судочинства, відповідачем зазвичай є суб'єкт владних повноважень, який своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю порушив права позивача, то в ЄСПЛ відповідачем виступає Україна.

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що якісно новий етап у розвитку досліджуваного принципу відкрила Конституція України 1996 року, яка надала праву на апеляційний перегляд і касаційне оскарження статусу однієї з основних засад судочинства. Саме з цього моменту касаційне оскарження перестало бути лише технічною процесуальною можливістю і набуло конституційного значення. Його подальший розвиток уже не міг визначатися виключно міркуваннями процесуальної зручності або організаційної доцільності, оскільки будь-яка зміна законодавчої моделі повинна була співвідноситися з конституційним змістом цієї гарантії;

- розуміння адміністративного судочинства, яке за своєю правовою природою відноситься до юридичного процесу, проте який має певні особливості, обумовлені характером виникаючих правовідносин, де позивач, яким, зазвичай, є приватна особа, оскаржує рішення, дії чи бездіяльність публічно-правових інституцій, якими є суб'єкти владних повноважень. Саме єдність системи принципів (спочатку закладених першооснов, ідей) виступає як один із основних критеріїв, що дозволяють сприймати адміністративне судочинство у якості «рівноправного» партнера інших, класичних видів юридичного процесу;

- аналіз правового значення касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції, що дозволило виокремити низку проблем та викликів, які потребують вирішення шляхом уніфікації тлумачення норм адміністративного процесу з метою усунення суперечностей у судовій практиці, розширення процесуальних повноважень касаційного суду щодо повторного дослідження фактичних обставин, здатних вплинути на результат справи, а також перегляду надмірно жорстких вимог до обґрунтованості касаційної скарги, дотримання яких у чинному вигляді обмежує ефективний судовий захист прав осіб, які виступають касаторами у відповідному адміністративному провадженні;

- положення, відповідно до яких, з урахуванням міжнародних нормативно-правових актів, законодавства та правозастосовчої практики таких держав як Німеччина, Франція, Польща, з огляду на законодавство та реалії сьогоденної України, є всі підстави здійснити спробу покращення касаційного перегляду в адміністративному судочинстві України. Як видається, такі зміни мають бути не масштабними, а точковими, там, де дійсно мають певні проблеми. Проте ключова ідея такого роду змін повинна бути єдина: Україна має стати членом ЄС, відтак всі зміни в системі адміністративного судочинства мають слугувати цій меті.

Практичне застосування одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

у законотворчій діяльності – в процесі підготовки та удосконалення вітчизняного адміністративно-процесуального законодавства;

у науковій роботі – для подальших теоретичних розробок вчення про адміністративне судочинство та забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства;

у правозастосовній діяльності – при розгляді Верховним Судом касаційних скарг;

у навчально-методичній роботі – при підготовці підручників, методичних посібників і викладанні навчальної дисципліни «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство» (акт про впровадження у навчальний процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 30 січня 2026 року № 0152/26).

У першому розділі «Теоретико-правові аспекти принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві» розглянуто питання такі як: система принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу забезпечення права на касаційне оскарження; генеза принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України; поняття та правова сутність принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України.

Робиться висновок про те, що принцип забезпечення права на касаційне оскарження - це засіб юридичного контролю над рішеннями адміністративних судів першої та апеляційної інстанції, який дає можливість сторонам у справі чи іншим зацікавленим особам (питання про права чи свободи яких вирішувались у судових рішеннях) звертатися до суду вищої інстанції (касаційної інстанції) для перегляду рішення або ухвали суду нижчої інстанції на основі визначених законом підстав.

Стверджується, що в адміністративному судочинстві України має місце нормативно визначена соціально-правова активність суду, яка направлена на:

- роз'яснення сторонам судового процесу їх прав та обов'язків щодо збирання й надання доказів;
- надання їм допомоги у збиранні необхідних доказів;
- судовий контроль за застосуванням сторонами справи власних правомочностей та виконання покладених законодавством чи судом обов'язків.

Крім того, слід відмітити, що особливістю адміністративного судочинства відносно забезпечення принципу змагальності є активна роль суду, на який

покладено обов'язок застосовувати передбачені законодавством необхідні заходи для всебічного та повного з'ясування обставин по справі.

Зазначається, що факультативність касаційного провадження в адміністративній юрисдикції обумовлюється тим, що воно не є обов'язковим, тому що держава (виходячи передовсім із вищевказаних конституційних приписів) не зобов'язана людині абсолютність гарантування цього права, і, своєю чергою, особа має це усвідомлювати. Важливо відзначити, що це не є абсолютним правом сторони, оскільки його обмеження встановлене чинним законодавством. Наступною важливою ознакою касаційного провадження є те, що впливає з його визначення: протягом здійснення касаційного перегляду відбувається перегляд законності судових рішень судів першої й апеляційної інстанцій, оскільки Верховний Суд перевіряє судові рішення на його відповідність нормам процесуального і матеріального права. При цьому фактичні обставини справи Верховний Суд не досліджує, хоча він може провести оцінку їхньої повноти й необхідності з'ясування додаткових обставин у справі.

Акцентується увага на тій обставині, що аналіз генези принципу забезпечення права на касаційне оскарження потребує відмови від надто спрощеної моделі історичного розвитку, за якої будь-який давній механізм скарги або перегляду автоматично визнається попередником сучасної касації. Такий підхід є зручним для побудови широкої історичної панорами, однак не завжди є коректним у методологічному сенсі. Сама наявність інстанційності чи права на звернення зі скаргою ще не означає існування касаційного перегляду у сучасному розумінні. Для останнього характерні щонайменше три ознаки: чітко визначене місце у системі судоустрою, переважна спрямованість на перевірку правильності застосування права, а також зв'язок із функцією забезпечення єдності судової практики. Без цих ознак говорити про генезу саме принципу касаційного оскарження слід з великою обережністю. На думку автора, в

історичних розвідках доцільно розрізняти загальні форми оскарження судових актів і власне касаційну модель перевірки судового рішення.

У рамках другого розділу дисертації «Характеристика права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства» послідовно досліджуються питання передумов виникнення та умов реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві; правового виміру касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції; особливостей касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції.

Виснувається, що право на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, перш за все, стало можливим у зв'язку із появою вищих спеціалізованих судів, зокрема, Вищого адміністративного суду України, а у подальшому Верховного Суду із касаційним адміністративним судом у його складі. А це, своєю чергою, як і поява адміністративної юстиції загалом, засвідчило розвиток демократизації суспільства. Не меншу роль відіграє і загальне вдосконалення судової системи, яка відбувається на тлі глобальних тенденцій, які вимагають більшої гнучкості, прозорості та відкритості вітчизняних правових систем. Вивчення та аналіз історичних аспектів та сучасної ситуації з правом на касаційне оскарження має велике значення для формування рекомендацій щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики. Це, як видається дисертантові, сприятиме покращенню доступу до суду, ефективності та справедливості українських адміністративних судів, наблизитиме Україну до кращих європейських стандартів судоустрою та судочинства.

Акцентується увага на тій обставині, що Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, як ключова інстанція, що здійснює перевірку рішень нижчих судів, має кілька основних функцій, що сприяють захисту прав громадян у сфері публічно-правових відносин та забезпеченню правосуддя. Серед цих функцій виокремлюються наступні: перевірка законності рішень: суд

касаційної інстанції здійснює детальну перевірку рішень нижчих судів на предмет правильності застосування норм матеріального та процесуального права. Це дозволяє виправляти помилки, що можуть бути допущені в процесі розгляду справи, і забезпечувати правильне застосування законодавства. Така перевірка є важливою для підтримки стабільності та єдності правової системи, адже навіть одне неправильно ухвалене рішення може призвести до значних правових наслідків; забезпечення єдності судової практики. Однією з основних задач касаційного суду є формування єдиної судової практики, що сприяє стабільності та передбачуваності правового поля. Це дуже важливо для забезпечення рівності перед законом, оскільки всі громадяни повинні мати однакові умови для захисту своїх прав. Створення єдиної судової практики дозволяє уникати ситуацій, коли одна і та ж норма застосовується різними судами по-різному, що може призвести до правової невизначеності; захист прав і свобод приватних осіб, які найчастіше є позивачами в адміністративному суді. Суд касаційної інстанції виступає останньою інстанцією в судовій системі, що забезпечує можливість перевірки законності рішень, котрі не підлягають оскарженню в інших судових інстанціях. Таким чином, касаційне оскарження є важливим механізмом для захисту прав і свобод осіб, зокрема в тих випадках, коли інші суди не змогли належним чином забезпечити право на справедливий суд або порушили принципи справедливості, законності чи прав людини; запобігання правовим помилкам чи мінімізація їх кількості. В адміністративних справах суд касаційної інстанції, яким є Верховний Суд, має важливу роль у запобіганні правовим помилкам, котрі можуть бути допущені нижчими судами. Якщо рішення суду першої чи апеляційної інстанції є неправильним, касаційний суд має право переглянути його і в разі необхідності скасувати, що значно знижує ризик неправосудних рішень; підвищення рівня правової свідомості та правової культури учасників судово-адміністративного процесу. Оскільки рішення касаційного суду мають великий вплив на розвиток правозастосовної практики, вони сприяють підвищенню рівня правової

свідомості та правової культури серед суддів та інших учасників судового процесу. Це дає змогу забезпечити більш якісне і об'єктивне розглядання справ у всіх інстанціях судової системи.

У дисертації обґрунтовується, що дискусійним є питання, чи повинен Верховний Суд при відкритті касаційного провадження оцінювати перспективу задоволення касаційної скарги. Формально стадія відкриття провадження не є розглядом справи по суті. Однак у практиці інколи помітно, що суд, відмовляючи у відкритті провадження, фактично оцінює правильність рішення апеляційної інстанції. Це може бути виправдано лише в обмежених випадках, прямо передбачених КАС України, наприклад коли правильне застосування норми права є очевидним. У решті випадків така оцінка повинна залишатися для касаційного розгляду. Інакше сторони отримують не повноцінне касаційне рішення, а коротку ухвалу, яка не завжди дає відповідь на поставлене питання права.

У третьому розділі «Шляхи вдосконалення реалізації права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства України» досліджено питання касаційного оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду; правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві; напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Робиться висновок про те, що вдосконалення реалізації права на касаційне оскарження має здійснюватися шляхом уточнення чинних норм КАС України та стабілізації практики їх застосування. Запровадження нових обмежень без покращення мотивування судових актів не вирішить проблему перевантаження касаційної інстанції. Так само повне усунення фільтрів не забезпечить належної якості правосуддя, оскільки Верховний Суд буде

змушений розглядати значну кількість скарг, які фактично повторюють апеляційні доводи.

У дисертації підтверджено, що удосконалення касаційного провадження має включати кращу систематизацію правових висновків Верховного Суду, зрозумілі інформаційні матеріали для учасників процесу, аналіз причин повернення касаційних скарг та підвищення якості електронного судочинства. Ці заходи не змінюють сутність касаційного перегляду, але роблять його більш передбачуваним і доступним для осіб, які звертаються за судовим захистом у публічно-правових спорах.

Запропоновано розглядати ефективність касаційного оскарження через три критерії: передбачуваність доступу до Верховного Суду, змістовну оцінку питання права та однаковість застосування процесуальних фільтрів. За наявності цих критеріїв касаційний перегляд може одночасно виконувати функцію захисту прав особи, виправлення істотних помилок у правозастосуванні та забезпечення єдності адміністративної судової практики.

Проаналізовано нормативно-правову базу та досвід адміністративного судочинства низки країн Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Франції, Польщі та зазначені чинники, які потенційно можуть бути корисними для України.

Україна рухається у напрямі членства у Європейському Союзі. Фіналізація цього процесу відбудеться у найближчі роки. Це незворотній шлях і реформування системи судоустрою та судочинства, які мали місце в Україні і фактично продовжуються наразі, свідчать про намагання України стати не тільки формально, але і змістовно членом цього наддержавного утворення. Де права і свободи людини насправді визначають зміст і спрямованість діяльності держави, де суди справедливо вирішують спори, де адміністративна юстиція дійсно захищають пересічного громадянина від сваволі владних інституцій та окремих чиновників. Одним із важливих елементів того, щоб ця картина не залишилась недосяжною мрією, а стала сьогоднішнім, є ретельне вивчення

практики країн – членів Європейського Союзу у плані організації діяльності та реального здійснення правосуддя адміністративного судочинства загалом та касаційного оскарження в цій юрисдикції зокрема.

Ключові слова: принципи права, касаційне оскарження, касаційні фільтри, адміністративне судочинство, Верховний Суд, касаційна скарга, публічно-правовий спір.

ABSTRACT

Samara V.S. Ensuring the Right to Cassation Appeal as a Principle of Administrative Judicial Proceedings. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the field 08 Law, specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2026.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of ensuring the right to cassation appeal as a principle of administrative judicial proceedings.

The dissertation research substantiates the theoretical and methodological foundations of the principles of administrative judicial proceedings and the place of the principle of cassation appeal within them. Based on the analysis of regulatory legal acts, scientific literature, and foreign experience, scientific and practical recommendations for its further development and improvement are proposed.

The scientific novelty of the dissertation research lies in the fact that the dissertation is one of the first comprehensive studies in domestic administrative procedural science analyzing the ensuring of the right to cassation appeal as a principle of administrative judicial proceedings in Ukraine. Within the framework of the dissertation, results characterized by scientific novelty have been obtained.

For the first time:

- the author's definition of the principle of ensuring the right to cassation appeal in administrative judicial proceedings of Ukraine has been provided, which is proposed to be understood as a guiding idea, a fundamental principle of

administrative judicial proceedings demonstrating the conditions, grounds, and terms for exercising cassation appeal before the Supreme Court against a decision of the court of first instance after appellate review of the case, as well as against decisions of the appellate court;

- the issue of the limited powers of the cassation court when considering cassation appeals has been actualized, and it has been proven that cassation appeal should not become a “third mandatory” opportunity for a party to challenge certain rulings of courts of first or appellate instance. This understanding is based on the constitutional provision that the state guarantees a person the right to apply to a court and to appellate review of a judicial decision, whereas cassation review is guaranteed only in cases established by law;

- provisions have been substantiated according to which the introduction of cassation filters has objectively expanded the scope of judicial discretion of the Supreme Court, transforming cassation appeal from a universal procedural right into an instrument whose application depends on criteria established by the legislator and interpreted by the court.

Improved:

- the understanding of the essence of the rule of law as the primary foundation and fundamental principle for other legal principles of judicial proceedings in general and administrative judicial proceedings in particular. This principle demonstrates the legal guideline according to which human rights determine the content and direction of state activities regarding the definition of these rights in current legislation, their guarantee and protection, and, in cases where these rights are violated through decisions, actions, or omissions of public authorities, the possibility of applying to an administrative court for their restoration. In administrative judicial proceedings, the principle of the rule of law has special significance, since the subject matter of court review often concerns regulatory or individual acts adopted by public authorities in relation to private persons;

- the substantiation of the prerequisites for the emergence of the right to cassation appeal, which should be considered not only in the historical but also in the functional aspect. At the first level, this right arises from the need of a person to protect themselves from incorrect application of the law. At the second level, it serves the development of stable judicial practice. At the third level, it ensures control over the uniform application of the law by administrative courts in disputes involving public authorities. The combination of these three levels makes it possible to avoid extremes: complete openness of cassation review for all cases or excessive restriction of access to the Supreme Court;

- the legal understanding that the European Court of Human Rights is not a “fourth judicial instance” in administrative cases. It is emphasized that if, in a public law dispute considered in Ukraine within administrative judicial proceedings, the defendant is usually a public authority whose decisions, actions, or omissions violated the plaintiff’s rights, then in proceedings before the European Court of Human Rights the respondent is Ukraine itself.

Further developed:

- provisions according to which a qualitatively new stage in the development of the studied principle was opened by the Constitution of Ukraine of 1996, which granted the right to appellate review and cassation appeal the status of one of the fundamental principles of judicial proceedings. From that moment, cassation appeal ceased to be merely a technical procedural possibility and acquired constitutional significance. Its further development could no longer be determined solely by considerations of procedural convenience or organizational expediency, since any change in the legislative model had to correlate with the constitutional content of this guarantee;

- the understanding of administrative judicial proceedings, which by its legal nature belongs to the legal process but has certain peculiarities conditioned by the nature of the arising legal relations, where the plaintiff, usually a private person, challenges decisions, actions, or omissions of public law institutions represented by

public authorities. It is precisely the unity of the system of principles (initially established foundations and ideas) that acts as one of the main criteria allowing administrative judicial proceedings to be perceived as an “equal” partner among other classical types of legal process;

- the analysis of the legal significance of cassation appeals against decisions of courts of first instance and rulings of appellate courts allows identifying a number of problems and challenges that require resolution through the unification of interpretation of administrative procedural norms in order to eliminate contradictions in judicial practice, the expansion of the procedural powers of the cassation court regarding the re-examination of factual circumstances capable of influencing the outcome of a case, as well as the revision of excessively strict requirements for the substantiation of a cassation complaint, compliance with which in their current form limits the effective judicial protection of the rights of persons acting as cassation appellants in the relevant administrative proceedings;

- provisions according to which, taking into account international legal acts, legislation, and law enforcement practice of such states as Germany, France, and Poland, as well as considering the legislation and realities of present-day Ukraine, there are sufficient grounds to attempt improvement of cassation review in administrative judicial proceedings of Ukraine. In the author’s opinion, such changes should not be large-scale but targeted, addressing areas where actual problems exist. However, the key idea of such changes should remain unified: Ukraine must become a member of the European Union, and therefore all changes in the system of administrative judicial proceedings should serve this purpose.

The practical application of the obtained research results lies in the fact that the provisions, conclusions, and proposals set forth in the dissertation may be used:

- in legislative activity* – in the process of drafting and improving domestic administrative procedural legislation;

in scientific work – for further theoretical developments concerning administrative judicial proceedings and ensuring the right to cassation appeal as a principle of administrative judicial proceedings;

in law enforcement activity – during consideration of cassation appeals by the Supreme Court;

in educational and methodological work – in the preparation of textbooks, methodological manuals, and teaching the academic disciplines “Administrative Law,” “Administrative Procedure,” and “Administrative Judicial Proceedings” (act on implementation into the educational process of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law dated January 30, 2026 No. 0152/26).

The first chapter, “Theoretical and Legal Aspects of the Principle of Cassation Appeal in Administrative Judicial Proceedings,” examines such issues as: the system of principles of administrative judicial proceedings and the place of the principle of ensuring the right to cassation appeal within it; the genesis of the principle of cassation appeal in administrative judicial proceedings of Ukraine; and the concept and legal essence of the principle of ensuring the right to cassation appeal in administrative judicial proceedings of Ukraine.

It is concluded that the principle of ensuring the right to cassation appeal is a means of legal control over decisions of administrative courts of first and appellate instances, which allows parties to the case or other interested persons (whose rights or freedoms were decided upon in judicial decisions) to apply to a higher court (court of cassation instance) for review of a decision or ruling of a lower court on grounds established by law.

It is argued that in administrative judicial proceedings of Ukraine there exists a normatively defined socio-legal activity of the court aimed at:

- explaining to the parties of judicial proceedings their rights and obligations concerning the collection and submission of evidence;
- providing them assistance in obtaining necessary evidence;
- conditioned

In addition, it should be noted that a peculiarity of administrative judicial proceedings in relation to ensuring the adversarial principle is the active role of the court, which is entrusted with the duty to apply measures provided for by legislation necessary for comprehensive and complete clarification of the circumstances of the case.

It is noted that the optional nature of cassation proceedings in administrative jurisdiction is conditioned by the fact that such proceedings are not mandatory, since the state (primarily proceeding from the aforementioned constitutional provisions) is not obliged to guarantee this right absolutely, and the individual, in turn, must realize this. It is important to note that this is not an absolute right of a party, since its limitation is established by current legislation. Another important feature of cassation proceedings follows from its definition: during cassation review, the legality of judicial decisions of courts of first and appellate instances is reviewed, since the Supreme Court verifies judicial decisions for compliance with substantive and procedural law. At the same time, the Supreme Court does not examine factual circumstances of the case, although it may assess the completeness of their establishment and the necessity of clarifying additional circumstances.

Attention is focused on the fact that analysis of the genesis of the principle of ensuring the right to cassation appeal requires abandoning an overly simplified model of historical development under which any ancient mechanism of complaint or review is automatically recognized as a predecessor of modern cassation review. Such an approach is convenient for constructing a broad historical panorama but is not always methodologically correct. The mere existence of hierarchical judicial review or the right to file complaints does not yet mean the existence of cassation review in the modern sense. The latter is characterized by at least three features: a clearly defined place in the judicial system, predominant orientation toward verifying the correctness of the application of law, and connection with the function of ensuring uniform judicial practice. Without these features, one should speak about the genesis of the principle of cassation appeal with great caution. In the author's

opinion, historical studies should distinguish between general forms of appeal against judicial acts and the cassation model of judicial review itself.

Within the second chapter of the dissertation entitled “Characteristics of the Right to Cassation Appeal as a Principle of Administrative Judicial Proceedings,” the issues of prerequisites for the emergence and conditions for exercising the right to cassation appeal in administrative judicial proceedings, the legal dimension of cassation appeal against decisions of courts of first instance and judgments of appellate courts, and peculiarities of cassation appeal against rulings of courts of first and appellate instances are consistently examined.

It is concluded that the right to cassation appeal in administrative judicial proceedings became possible primarily due to the establishment of higher specialized courts, particularly the Higher Administrative Court of Ukraine, and subsequently the Supreme Court with the Administrative Cassation Court within its structure. This, in turn, like the emergence of administrative justice in general, testified to the development of democratization in society. Equally important is the general improvement of the judicial system taking place against the background of global trends requiring greater flexibility, transparency, and openness of domestic legal systems. The study and analysis of historical aspects and the current situation regarding the right to cassation appeal are of great importance for developing recommendations for further improvement of current legislation and law enforcement practice. According to the dissertation author, this will contribute to improving access to justice, the effectiveness and fairness of Ukrainian administrative courts, and will bring Ukraine closer to the best European standards of judicial organization and proceedings.

Attention is focused on the fact that the Administrative Cassation Court within the Supreme Court, as the key instance carrying out review of decisions of lower courts, performs several main functions contributing to the protection of citizens' rights in the sphere of public law relations and ensuring justice. Among these functions, the following are distinguished: verification of legality of decisions – the

cassation court carries out a detailed review of decisions of lower courts regarding the correctness of application of substantive and procedural law. This allows correction of errors that may have been committed during case consideration and ensures proper application of legislation. Such review is important for maintaining stability and unity of the legal system, since even one incorrectly adopted decision may lead to significant legal consequences; ensuring unity of judicial practice – one of the main tasks of the cassation court is the formation of uniform judicial practice contributing to stability and predictability of the legal field. This is very important for ensuring equality before the law, since all citizens must have equal conditions for protecting their rights. The creation of uniform judicial practice makes it possible to avoid situations where the same legal norm is applied differently by different courts, which may lead to legal uncertainty; protection of rights and freedoms of private persons, who are most often plaintiffs in administrative courts – the cassation court acts as the final instance in the judicial system, ensuring the possibility of reviewing the legality of decisions that cannot be appealed in other judicial instances. Thus, cassation appeal is an important mechanism for protecting rights and freedoms of individuals, particularly in cases where other courts failed to properly ensure the right to a fair trial or violated the principles of fairness, legality, or human rights; prevention of legal errors or minimization of their number – in administrative cases, the cassation court represented by the Supreme Court plays an important role in preventing legal errors that may be committed by lower courts. If a decision of a court of first or appellate instance is incorrect, the cassation court has the right to review it and, if necessary, overturn it, which significantly reduces the risk of unjust decisions; increasing the level of legal awareness and legal culture of participants in the judicial-administrative process – since decisions of the cassation court significantly influence the development of law enforcement practice, they contribute to increasing the level of legal awareness and legal culture among judges and other participants in judicial proceedings. This makes it possible to ensure higher quality and more objective consideration of cases at all levels of the judicial system.

The dissertation substantiates that the issue of whether the Supreme Court should assess the prospects for satisfying a cassation appeal at the stage of opening cassation proceedings is debatable. Formally, the stage of opening proceedings is not consideration of the case on the merits. However, in practice it is sometimes noticeable that when refusing to open proceedings, the court actually evaluates the correctness of the appellate court's decision. This may be justified only in limited cases directly provided for by the Code of Administrative Procedure of Ukraine, for example where the correct application of a legal norm is obvious. In other cases, such assessment should remain for cassation review. Otherwise, parties receive not a полноценное cassation decision but a brief ruling that does not always provide an answer to the legal issue raised.

The third chapter, "Ways of Improving the Implementation of the Right to Cassation Appeal as a Principle of Administrative Judicial Proceedings of Ukraine," examines issues of cassation appeal against judicial decisions through the prism of discretionary powers of the administrative court; legal consequences and effectiveness of cassation review in administrative judicial proceedings; and directions for improving legal support for cassation appeal in administrative judicial proceedings of Ukraine taking into account the experience of European Union member states.

It is concluded that improvement of the implementation of the right to cassation appeal should be carried out by clarifying current provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine and stabilizing the practice of their application. Introduction of new restrictions without improving the reasoning of judicial acts will not solve the problem of overburdening the cassation instance. Likewise, complete elimination of filters will not ensure proper quality of justice, since the Supreme Court will be forced to consider a significant number of appeals that essentially repeat appellate arguments.

The dissertation confirms that improvement of cassation proceedings should include better systematization of legal conclusions of the Supreme Court,

understandable informational materials for participants in proceedings, analysis of reasons for returning cassation appeals, and improvement of the quality of electronic justice. These measures do not change the essence of cassation review but make it more predictable and accessible for persons seeking judicial protection in public law disputes.

It is proposed to consider the effectiveness of cassation appeal through three criteria: predictability of access to the Supreme Court, substantive assessment of legal issues, and uniform application of procedural filters. If these criteria are met, cassation review may simultaneously perform the functions of protecting individual rights, correcting significant errors in law application, and ensuring unity of administrative judicial practice.

The dissertation analyzes the regulatory legal framework and the experience of administrative judicial proceedings in a number of European Union countries, particularly Germany, France, and Poland, and identifies factors potentially useful for Ukraine.

The dissertation author argues that Ukraine is moving toward membership in the European Union. The author is convinced that finalization of this process will occur in the coming years. This is an irreversible path, and the reform of the judicial system and judicial proceedings that has taken place in Ukraine and continues at present demonstrates Ukraine's aspiration to become not only formally but also substantively a member of this supranational entity, where human rights and freedoms truly determine the content and direction of state activity, where courts resolve disputes fairly, and where administrative justice genuinely protects ordinary citizens from arbitrariness of public institutions and individual officials. One of the important elements ensuring that this picture does not remain an unattainable dream but becomes reality is careful study of the practice of European Union member states regarding the organization of activities and actual administration of justice in administrative judicial proceedings in general and cassation appeal in this jurisdiction in particular.

Keywords: principles of law, cassation appeal, cassation filters, administrative judicial proceedings, Supreme Court, cassation complaint, public law dispute.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Самара В.С. Генеза принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Публічне право*. 2024. № 2 (54). С.22–28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2024-54-3>
2. Самара В.С. Передумови формування та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. *Наше право*. 2024. № 3. С. 229-233. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.3.30>
3. Самара В.С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 610–615. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.94>
4. Самара В.С. Касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025 № 2 (70). С. 262-269. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/jornal/97>
5. Самара В.С. Оптимізація інституту касаційних фільтрів в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий та практичний аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. № 6, Том 36 (75) С. 134-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.6/22>
6. Самара В.С. Правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 1. С. 186-190. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-1/40>

7. Самара В.С. Напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. *Київський часопис права*. 2026. № 1. С. 261-269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2026.1.37>

8. Самара В.С. Особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2025. № 3(33). С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.3.12>

9. Самара В.С. Правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С.61-70. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2026.01.061>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Самара В.С. Проблеми функціонування касаційного оскарження в адміністративному судочинстві після судової реформи 2016-2020 років. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали міжнародної конференції* (м. Тернопіль, 2-3 травня 2025 р.). С. 325-327.

11. Самара В.С. Система принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу касаційного оскарження. *Sectoral research XXI: characteristics and features: proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference*. (Chicago, USA, 8 september, 2023). С. 66-67.

12. Самара В.С. Місце принципу касаційного оскарження в системі принципів адміністративного судочинства. *Захист прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (м. Київ, 03 жовтня 2024 р.). С.66 – 69.

13. Самара В.С. Передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. *Юридична осінь 2024 року: збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної*

науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Харків, 19 листопада 2024 р.). С. 87-90.

14. Самара В.С. Імплементція міжнародних стандартів у сфері касаційного перегляду в Україні. *V Innovation for a sustainable future: integrating technology, education, and science* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мюнхен, Німеччина, 02-04 лютого, 2026). С. 140-142.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	27
ВСТУП.....	28
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	39
1.1 Система принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу забезпечення права на касаційне оскарження.....	39
1.2 Генеза принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України.....	66
1.3 Поняття та правова сутність принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України.....	91
Висновки до розділу 1	108
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	113
2.1. Передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві.....	113
2.2. Правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції.....	127
2.3. Особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції.....	143
Висновки до розділу 2	161
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ.....	166
3.1. Касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду.....	166

3.2. Правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві	178
3.3. Напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу	192
Висновки до розділу 3	206
ВИСНОВКИ	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	214
ДОДАТКИ	238

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВАСУ – Вищий адміністративний суд України

ВККС – Вища кваліфікаційна комісія суддів

ВП ВС – Велика Палата Верховного Суду

ВРП – Вища рада правосуддя

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ВС України – Верховний Суд України

ДСА – Державна судова адміністрація

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини

ЗУ – Закон України

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КМУ – Кабінет Міністрів України

КСУ – Конституційний Суд України

КУ – Конституція України

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

НПА – нормативно-правовий акт

РСУ – Рада суддів України

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження зумовлена проголошенням України правовою, демократичною, соціальною державою, декларуванням пріоритету загальнолюдських цінностей, прагненням суспільства до інтеграції в європейське співтовариство. Ці обставини об'єктивно спричиняють необхідність реалізації правової реформи, яка передбачає демократизацію і вдосконалення механізмів захисту прав людини. У якості правового ідеалу адміністративне судочинство охоплює загальні уявлення про те, як пересічний громадянин може відстоювати та захищати свої права від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Будь-який державний орган (організація, установа) повинен виконувати свої повноваження справедливо, ефективно і дієво, проявляючи належну повагу до прав, свобод та законних інтересів приватних осіб.

Важливим чинником судової реформи в Україні стало удосконалення процесуальних форм здійснення адміністративного судочинства, зокрема, на рівні касаційної інстанції. Конституційний припис стосовно забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення, зумовив необхідність конструювання на рівні адміністративного процесуального законодавства чітких та зрозумілих умов реалізації права на касаційне оскарження. Вказане обумовило постановку питання про так звані «касаційні фільтри», формат яких визначав би підстави касаційного оскарження судових рішень в адміністративних справах.

Сприйняття права на касаційне оскарження як одного з механізмів запобігання чи виправлення судових помилок у діяльності судів першої та апеляційної інстанції та, водночас, як складової забезпечення та захисту прав, свобод та законних інтересів приватної особи, зумовило постановку питання про визначення та наповнення правовим змістом принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. Зазначене потребує ретельного аналізу теоретико-правових засад вказаного принципу, його генези

та місця у системі принципів адміністративного судочинства. Недостатньо дослідженими на сучасному етапі адміністративно-процесуальної науки є передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження, особливості оскарження у суді касаційної інстанції рішень судів першої інстанції та постанов судів апеляційної інстанції та їх відмінності від касаційного оскарження ухвал нижчестоящих судів.

Реалії сьогодення також демонструють актуальність здійснення наукового пошуку, спрямованого на визначення шляхів удосконалення реалізації права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства України. Вбачається, що це могло би здійснюватися через висвітлення даного принципу крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду, через розкриття правових наслідків та ефективності касаційного перегляду, з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Досліджувана проблематика ґрунтується на доктринальних працях таких вчених: В.Б. Авер'янова, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурки, Ю.П. Битяка, І.Л. Бородіна, О.М. Буханевича, В.М. Гарашука, І.П. Голосніченка, Р.А. Калюжного, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, Є.В. Курінного, Р.С. Мельника, О.І. Миколенка, А.О. Селіванова, С.Г. Стеценка, М.М. Тищенко, О.І. Харитонові, А.М. Школика та інших науковців, що стали основою розвитку сучасного адміністративного права і процесу в Україні.

Правова природа адміністративного судочинства в контексті касаційного перегляду рішень судів першої та апеляційної інстанції досліджувалася А.М. Апаровим, В.М. Бевзенком, Н.П. Бортник, С.Т. Гончаруком, Р.П. Кайдашевим, О.М. Каплею, О.В. Кузьменко, Н.П. Каменською, М.П. Кучерявенком, Д.В. Лученком, А.О. Монаєнком, О.І. Остапенком, О.М. Пасенюком, Н.Б. Писаренко, М.І. Смоковичем, К.В. Стафійчук, В.С. Стефанюком, Т.О. Мацелик та іншими дослідниками.

Водночас необхідно констатувати, що наразі у вітчизняній адміністративно-процесуальній науці недостатньо опрацьованою є

проблематика забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами: Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідної роботи кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (номер державної реєстрації 0123U102955), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (номер державної реєстрації 0108U008927).

Дисертаційне дослідження знаходиться у вимірі реалізації Пріоритетних напрямків фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України № 12-21 від 26 березня 2021 р. («Удосконалення правових механізмів забезпечення та захисту прав людини та громадянина (теоретико-методологічні та прикладні аспекти)»).

Тему дисертації затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 6, рішення № 3 від 28 жовтня 2022 року).

Метою дисертаційного дослідження є комплексне дослідження забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства через висвітлення передумов виникнення, поняття та сутності даного права із пропозиціями шляхів удосконалення та реалізації принципу забезпечення права на касаційне оскарження у правозастосовчій діяльності адміністративних судів.

Завдання дисертаційного дослідження. Для досягнення мети дослідження поставлені наступні завдання:

- охарактеризувати систему принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу касаційного оскарження;
- виокремити генезу принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України;
- з'ясувати поняття та правову сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України;
- дослідити передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України;
- висвітлити правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції;
- проаналізувати особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції;
- розкрити касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду;
- визначити правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві;
- запропонувати напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення адміністративного судочинства.

Предметом дослідження є забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети та завдань дисертаційного дослідження застосовано сукупність методів наукового пізнання які дозволили визначити особливості забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема діалектичний, формально-юридичний, системно-

структурний, порівняльно-правовий методи, міждисциплінарний і системний підходи а також метод узагальнення судової практики, що дозволило комплексно дослідити теоретико-правову природу принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. Разом з тим, для вирішення визначених завдань здійснено науковий аналіз, спираючись на загальнонауковий діалектичний метод та системний аналіз соціальних явищ, що дозволили дослідити стан наукових досліджень принципів адміністративного судочинства України. Використання структурно-функціонального аналізу та аксіологічного підходу дозволив розкрити особливості змісту та забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства.

Формально-юридичний метод дозволив сформулювати поняття принципу касаційного оскарження; проаналізувати його нормативне закріплення в Конституції України та КАС України; з'ясувати юридичний зміст, межі та особливості реалізації; відмежувати принцип касаційного оскарження від суміжних правових категорій (право на судовий захист, право на апеляцію) проаналізувати нормативні передумови виникнення права на касаційне оскарження; дослідити умови реалізації цього права (суб'єкти, строки, підстави, процесуальні фільтри). *Історико-правовий метод* дозволив простежити становлення принципу касаційного оскарження від радянського періоду до незалежної України та аналізу етапів розвитку адміністративного судочинства (до 2005 р., після прийняття КАС України, судова реформа 2016–2017 рр.); виявлення трансформації змісту та ролі касаційного перегляду; простеження еволюції касаційного провадження в адміністративному судочинстві та зміни підходів до допустимості й обсягу судової дискреції) (підрозділи 1.2, 3.1). *Порівняльно-правовий метод* слугував порівнянню української моделі касаційного оскарження з європейськими підходами та аналізу впливу практики ЄСПЛ на реформування касаційних фільтрів в Україні; порівнянню правового режиму касаційного оскарження рішень першої інстанції та постанов

апеляційної інстанції; виявленню спільних та відмінних рис процесуального статусу цих судових актів; обґрунтуванню специфіки касаційного перегляду (підрозділи 1.2, 2.2, 2.3, 3.1 та 3.3). *Доктринальний аналіз* дозволив проаналізувати наукові підходи вітчизняних і зарубіжних учених; зіставити різні доктринальні визначення принципів судочинства; обґрунтувати власне авторське визначення принципу касаційного оскарження (підрозділ 1.3).

Системно-структурний метод використовувався для аналізу умов реалізації права на касацію як цілісного механізму; визначення взаємозв'язку між передумовами, процесуальними умовами та результатом касаційного перегляду; аналізу касаційного оскарження як елемента системи адміністративного судочинства; з'ясування взаємозв'язку між інстанційністю та касаційним переглядом; аналізу касаційного оскарження ухвал як елемента інституту інстанційності; встановлення взаємозв'язку між ухвалами, стадіями процесу та кінцевим судовим рішенням; аналізу правових наслідків касаційного перегляду в загальному механізмі адміністративного судочинства та з'ясування впливу касаційної інстанції на інші стадії процесу.) (підрозділи 2.1., 2.2, 2.3 та 3.2). *Метод узагальнення судової практики* дозволив дослідити практику Верховного Суду щодо відкриття касаційних проваджень; виявлення типових підстав відмов у касації та оцінення ефективності процесуальних фільтрів.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній адміністративно-процесуальній науці комплексних досліджень, в яких аналізується забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства України. У межах дисертації одержано результати, які характеризуються науковою новизною:

Вперше:

- надано авторське визначення принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України, під яким пропонується розуміти керівну ідею, базову засаду адміністративного судочинства, яка

демонструє умови, підстави, строки реалізації для касаційного оскарження у Верховному Суді рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанови суду апеляційної інстанції;

- актуалізовано проблему обмеженості повноважень суду касаційної інстанції при розгляді касаційних скарг і доведено, що касаційне оскарження не повинно бути «третьою обов'язковою» можливістю для сторони оскаржувати ті чи інші ухвали судів першої чи апеляційної інстанцій. В основі такого розуміння знаходиться конституційний припис про те, що особі державою гарантовано право на звернення до суду та апеляційний перегляд судового рішення; натомість касаційний перегляд – лише у визначених законом випадках;

- обґрунтовано положення, відповідно до якого запровадження касаційних фільтрів об'єктивно розширило сферу застосування судової дискреції Верховним Судом, перетворивши його з універсального процесуального права на інструмент, застосування якого залежить від визначених законодавцем та інтерпретованих судом критеріїв.

удосконалено:

- розуміння сутності верховенства права як першооснови, першопринципу для інших правових принципів судочинства взагалі та адміністративного судочинства зокрема. Цей принцип показує правовий орієнтир, відповідно до якого права людини визначають зміст і спрямованість дій держави, в питаннях визначення цих прав у чинному законодавстві, їх гарантуванні та захисті і, у випадках порушення цих прав через рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, - можливість звернення до адміністративного суду для їх поновлення. В адміністративному судочинстві принцип верховенства права має особливе значення, адже предметом розгляду в судах досить часто є нормативно-правові чи індивідуальні акти, які були прийняті суб'єктами владних повноважень по відношенню до приватних осіб;

- обґрунтування передумов виникнення права на касаційне оскарження, які доцільно розглядати не тільки в історичному, але й у функціональному аспекті. На першому рівні це право виникає з потреби особи захиститися від неправильного застосування закону. На другому рівні воно служить розвитку сталої судової практики. На третьому рівні воно забезпечує контроль за тим, щоб адміністративні суди однаково застосовували закон до спорів із суб'єктами владних повноважень. Саме поєднання цих трьох рівнів дозволяє уникнути крайнощів: повної відкритості касації для всіх справ або надмірного звуження доступу до Верховного Суду;

- правове розуміння того, що ЄСПЛ не є «четвертою судовою інстанцією» в адміністративних справах. Наголошується, що якщо у публічно-правовому спорі, який розглядається в Україні у межах адміністративного судочинства, відповідачем зазвичай є суб'єкт владних повноважень, який своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю порушив права позивача, то в ЄСПЛ відповідачем виступає Україна.

набули подальшого розвитку:

- положення про те, що якісно новий етап у розвитку досліджуваного принципу відкрила Конституція України 1996 року, яка надала праву на апеляційний перегляд і касаційне оскарження статусу однієї з основних засад судочинства. Саме з цього моменту касаційне оскарження перестало бути лише технічною процесуальною можливістю і набуло конституційного значення. Його подальший розвиток уже не міг визначатися виключно міркуваннями процесуальної зручності або організаційної доцільності, оскільки будь-яка зміна законодавчої моделі повинна була співвідноситися з конституційним змістом цієї гарантії;

- розуміння адміністративного судочинства, яке за своєю правовою природою відноситься до юридичного процесу, проте який має певні особливості, обумовлені характером виникаючих правовідносин, де позивач, яким, зазвичай, є приватна особа, оскаржує рішення, дії чи бездіяльність

публічно-правових інституцій, якими є суб'єкти владних повноважень. Саме єдність системи принципів (спочатку закладених першооснов, ідей) виступає як один із основних критеріїв, що дозволяють сприймати адміністративне судочинство у якості «рівноправного» партнера інших, класичних видів юридичного процесу;

- аналіз правового значення касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції, що дозволило виокремити низку проблем та викликів, які потребують вирішення шляхом уніфікації тлумачення норм адміністративного процесу з метою усунення суперечностей у судовій практиці, розширення процесуальних повноважень касаційного суду щодо повторного дослідження фактичних обставин, здатних вплинути на результат справи, а також перегляду надмірно жорстких вимог до обґрунтованості касаційної скарги, дотримання яких у чинному вигляді обмежує ефективний судовий захист прав осіб, які виступають касаторами у відповідному адміністративному провадженні;

- положення, відповідно до яких, з урахуванням міжнародних нормативно-правових актів, законодавства та правозастосовчої практики таких держав як Німеччина, Франція, Польща, з огляду на законодавство та реалії сьогоденної України, є всі підстави здійснити спробу покращення касаційного перегляду в адміністративному судочинстві України. Як видається, такі зміни мають бути не масштабними, а точковими, там, де дійсно мають певні проблеми. Проте ключова ідея такого роду змін повинна бути єдина: Україна має стати членом ЄС, відтак всі зміни в системі адміністративного судочинства мають слугувати цій меті.

Практичне застосування одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладені в дисертації положення, висновки та пропозиції можуть бути використані:

у законотворчій діяльності – в процесі підготовки та удосконалення вітчизняного адміністративно-процесуального законодавства;

у науковій роботі – для подальших теоретичних розробок вчення про адміністративне судочинство та забезпечення права на касаційне оскарження як принципу адміністративного судочинства;

у правозастосовній діяльності – при розгляді Верховним Судом касаційних скарг;

у навчально-методичній роботі – при підготовці підручників, методичних посібників і викладанні навчальної дисципліни «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Адміністративне судочинство» (акт про впровадження у навчальний процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова від 30 січня 2026 року № 0152/26).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано самостійно. Усі сформульовані у ньому положення та висновки обґрунтовано дисертантом на підставі особистих теоретичних і практичних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні результати проведеного дослідження, його висновки та узагальнення були представлені на засіданні кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова та пройшли апробацію на міжнародних та національних науково-практичних заходах, зокрема таких: «Юридична осінь 2024 року». Міжнародна наук.-практ. конф. молодих учених та студентів (Харків, 19 листопада 2024 р.); «Захист прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу» (м. Київ, 03 жовтня 2024 р.); Innovation for a sustainable future: integrating technology, education, and science : V Міжнародна науково-практична конференція (Німеччина, м. Мюнхен, 02-04 лютого 2026 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у чотирнадцяти опублікованих наукових працях, зокрема у семи наукових працях, які опубліковано у вітчизняних наукових фахових виданнях, а також у семи тезах доповідей на міжнародних та вітчизняних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із: анотацій українською та англійською мовами; переліку публікацій за темою дисертації; вступу; трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів; висновків; списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з яких основного тексту – 213 сторінок. Список використаних джерел налічує 196 найменувань на 24 сторінках. Дисертаційне дослідження містить 2 додатки на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРИНЦИПУ КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

1.1. Система принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу забезпечення права на касаційне оскарження

Реалії сьогодення засвідчують особливу важливість забезпечення державою прав, свобод та законних інтересів людини. Це було важливо з часу здобуття Україною незалежності у 1991 році, це продовжувало бути актуальним у 2014 році, коли Росія тимчасово окупувала частину території України, це є актуальним і після 24 лютого 2022 року, коли наша держава вимушена відстоювати свою незалежність та територіальну цілісність в умовах повномасштабної агресії. Варто акцентувати увагу, що вказане стосується різних категорій громадян, якими є військовослужбовці, пенсіонери, державні службовці, неповнолітні та малолітні громадяни тощо. Держава має і повинна навіть в таких непростих умовах, коли переважна більшість матеріальних ресурсів, коштів, уваги зосереджена на допомозі силам оборони у стримуванні ворога, намагатись забезпечувати права, свободи та законні інтереси громадян.

Одним із важливих елементів, які допомагають державі забезпечувати покладені на неї функції та завдання, є судочинство, яке, своєю чергою, є складовою системи стримувань і противаг. Ця система, зародження якої відоме у побудові демократичних держав світу ще у XVIII – XIX століттях, констатує, що суду належить провідна роль і вирішенні спорів. Офіційному, від імені держави. Не є виключенням і Україна, де система судоустрою побудована відповідно до вимог чинного законодавства, яке, своєю чергою, базується на кращих зразках країн Європи. Дисертант переконаний, що провідну роль у цьому відіграє саме адміністративна юстиція, яка призначена для вирішення публічно-правових спорів у системі координат «людина - держава». Відтак,

якщо держава (в особі суб'єктів владних повноважень) не повною мірою забезпечує права і свободи людини, то саме звернення до адміністративного суду здатне покращити ситуацію і призвести до захисту чи поновлення порушених прав.

Основний закон нашої держави у своїй преамбулі містить положення, відповідно до яких «Верховна Рада України від імені Українського народу - громадян України всіх національностей, ... піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [61], яке чітко демонструє європейський вектор розвитку нашої держави. Відтак справедливим видається позиція М.С. Рибачака та М.Й. Вільгушинського, які зазначають наступне: «Країни, які входять до ЄС, з моменту набуття Україною незалежності завжди були для неї взірцем розвитку, досконалості, демократії, техніки законотворення тощо ... З огляду на зазначене досвід країн ЄС є важливим і потрібним для подальшого розвитку та реформування публічного адміністрування в Україні [89, с. 131]. Саме тому, як видається, система адміністративної юстиції України, яка формально-юридично бере свій початок з 2005 року, коли Верховною Радою України було прийнято Кодекс адміністративного судочинства України, має будуватись за кращими зразками, які вже апробовані у країнах Європейського Союзу.

Відомий фахівець з питань правового забезпечення організації адміністративного судочинства, чинний суддя Верховного Суду М. Смокович стверджує, що запровадження адміністративної юстиції стало непересічним проявом демократичного розвитку України; особа отримала право покликатися до суду з метою захисту своїх прав, свобод та інтересів проти держави в особі тих чи інших суб'єктів публічної влади та їх посадових осіб [117, с. 5]. Генеза адміністративного судочинства в Україні фактично розпочала свій відлік з 1 вересня 2005 року. Наразі адміністративне судочинство цілеспрямовано, системно і поступально розвивається в національній системі права, що сприяє

практичній реалізації поставленого перед ним завдання – забезпечити справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Зміст цього завдання розкриває сутність і функціональне призначення адміністративних судів у механізмі держави, становить висхідну основу їхньої компетенції, а належне виконання цього завдання є професійним обов'язком і справою честі суддів адміністративної юрисдикції. Вважаємо, що функціональне призначення адміністративних судів (мабуть більше ніж інших судів) полягає у тому, щоб захистити людину від сваволі чиновника, бюрократа, іншого представника держави, який неналежним чином забезпечує права, свободи та законні інтереси людини.

Ще один чинник, на який необхідно звернути увагу в контексті обраної теми дисертаційного дослідження – принципи адміністративного судочинства та виокремлення серед них принципу забезпечення державою права на касаційне оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанції. В цьому сенсі заслуговує на підтримку думка авторитетного теоретика вітчизняного права М.І. Козюбри, який свого часу стверджував, що «принципи права — одне з фундаментальних і, поряд і юридичними нормами, найчастіше вживаних понять загальної теорії права та галузевих і міжгалузевих правових наук. Без згадки про них не обходиться практично жодне монографічне правове дослідження, спеціальна увага їм приділяється, як правило, також у численних навчальних посібниках й підручниках із будь-яких галузей правового знання» [56, с. 142]. Це безсумнівно так, і обрана автором тема дисертаційного дослідження не є виключенням: виключно на базі аналізу існуючих принципів права можна виокремити стратегічні підходи до забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного судочинства.

Актуальність принципу забезпечення права на касаційне оскарження визначається декількома факторами:

1. Захист прав та законних інтересів пересічного громадянина як сторони адміністративного провадження. Можливість касаційного оскарження дозволяє людині сприяти виявленню та подальшому виправленню правових помилок чи неправильного застосування закону на різних етапах судового процесу.

2. Забезпечення єдності судової практики. Суди вищої інстанції, розглядаючи касаційні скарги, можуть узгоджувати та уточнювати тлумачення закону, сприяючи стабільності та єдності судової практики.

3. Запобігання помилок у діяльності судів першої та апеляційної інстанції. Наявність касаційного оскарження є механізмом перевірки рішень нижчих судів на предмет їхньої законності та обґрунтованості, що допомагає уникнути допущених помилок та підвищити якість правосуддя.

Таким чином, принцип забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві проявляє свою актуальність у справі забезпечення справедливості адміністративного судочинства та правової відповідальності суб'єктів владних повноважень на етапі реалізації своїх завдань та мінімізації порушень прав людини і громадянина.

Принцип забезпечення права на касаційне оскарження в системі адміністративного судочинства представляє собою суттєвий аспект, оскільки він відкриває можливість перегляду та виправлення рішень на заключних етапах судового процесу. Це сприяє захисту прав та інтересів сторін, що є ключовим елементом гарантування справедливості в судовому процесі.

Принцип касаційного оскарження сприяє уникненню можливих помилок та недоліків, які можуть виникнути на різних стадіях розгляду справи. Він стимулює суддів до якісного аналізу юридичних аспектів справи та допомагає уникати порушень норм матеріального чи процесуального права у процесі розгляду справи та прийняття рішення.

Також вважаю за доцільне підкреслити, що принцип забезпечення права на касаційне оскарження є не лише інструментом захисту прав громадян, але й

засобом забезпечення стабільності правової системи. Узагальнюючи, принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві виступає як значущий фактор, що сприяє справедливому та ефективному функціонуванню правосуддя.

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, імплементація європейського законодавства у національне, передбачають захист і гарантування прав й свобод людини, що пов'язано із створенням ефективної системи адміністративного судочинства, розглядати яку неможливо без виділення принципів адміністративного судочинства. Важливо також акцентувати увагу на порядку організації діяльності судів, що врегульовується спеціальними процесуальними нормами, мають пряме відношення до розгляду і вирішення в суді адміністративних справ.

До числа основоположних конституційних засад адміністративного судочинства відноситься забезпечення права доступ до суду. Проте реалізація цього права, в залежності від судової інстанції, має певні особливості. Зокрема, Основним Законом України (ст. 129) встановлено, що до однієї з конституційних засад адміністративного судочинства відноситься забезпечення права на апеляційний перегляд та, у визначених законом випадках, на касаційне оскарження судового рішення [61]. Причому сама Конституція України не передбачає конкретних процесуальних фільтрів для певних категорій судових справ до їхнього перегляду в судах касаційної інстанції.

Кожна діяльність, в тому числі юридична відбувається, засновуючись на певних принципах, тобто головних, вихідних положеннях, дотримання яких гарантує узгодженість дій всіх учасників та орієнтує їх на отримання запланованого результату за рахунок застосування найефективніших засобів й методів. Недотримання цих принципів може привести до непослідовності цієї діяльності, неузгодженості дій її учасників та, врешті - решт, не досягнення очікуваних результатів, що було основною метою цієї діяльності. Дивлячись на

це, принципи мають особливе значення у формуванні і функціонуванні системи адміністративного судочинства [63, с. 152-153].

Етимологія терміну «принцип» походить від лат. *principium* (начало, основа, засада) та означає основне правило поведінки; керівну ідею; вираз необхідності або закономірності окремих процесів дійсності. Крім того, «принцип» визначається як:

- певна особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось;
- норми, переконання, правила, якими керуються в поведінці, житті [33].

Щодо процесу судочинства, то принципи тут розуміються як найбільш загальні правила організації діяльності судів та процесу розгляду конкретних справ. Принципи у судовому процесі прямо передбачені в законодавстві, а також можуть бути сформовані рішеннями ЄСПЛ, юридичною наукою тощо; вони мають загальнообов'язковий характер, низка з них звернена до учасників судового процесу, мають правовий механізм реалізації і забезпечуються заходами державного примусу. Головне призначення принципів в судочинстві полягає в тому, що їхнє втілення надає судовому процесу якості правосуддя. Навпаки, ігнорування принципів може призвести до порушення прав громадян на судовий захист і, відповідно, до неправосудності судових рішень.

Принципи в адміністративному судочинстві, головним завданням якого є захист прав й свобод громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб в секторі публічно-правових відносин, займають провідне, центральне місце, оскільки є первинними і вихідними нормами, які не виходять одна з одної, проте гармонійно й досить тісно взаємопов'язані. Вони виступають не тільки як гарантії реалізації основних завдань адміністративного судочинства, але й як гарантії дотримання процесуальної форми адміністративного судочинства. При цьому, ключовою функцією цих принципів є сприяння юридично правильному здійсненню прав та свобод людей і виконання обов'язків всіма учасниками судового процесу [36, с. 137-138].

Система принципів адміністративного судочинства представляє собою комплекс ключових ідей, засад, базових характеристик, що регулюють організацію діяльності адміністративних судів та розгляд конкретних адміністративних справ. Крім того, принципи адміністративного судочинства забезпечують захист свобод, прав, інтересів юридичних і фізичних осіб у сфері публічно-правових відносин від їх порушень з боку органів державної чи місцевої влади, їхніх службових і посадових осіб, інших суб'єктів при виконанні ними управлінських функцій, делегованих владними органами.

Своєю чергою, принцип забезпечення права на касаційне оскарження, в контексті адміністративного судочинства, відіграє надзвичайно важливу роль і його можна визначити наступним чином. Принцип забезпечення права на касаційне оскарження - це засіб юридичного контролю над рішеннями адміністративних судів першої та апеляційної інстанції, який дає можливість сторонам у справі чи іншим зацікавленим особам (питання про права чи свободи яких вирішувались у судових рішеннях) звертатися до суду вищої інстанції (касаційної інстанції) для перегляду рішення або ухвали суду нижчої інстанції на основі визначених законом підстав. Ця засада сприяє виправленню судових помилок, забезпечує єдність судової практики та гарантує права та законні інтереси учасників судового процесу.

В першу чергу, досліджуючи принципи адміністративного судочинства, слід виділити конституційні засади судочинства, які закріплені у ст. 129 Основного закону України. До них зокрема належать наступні (рис. 1.1).

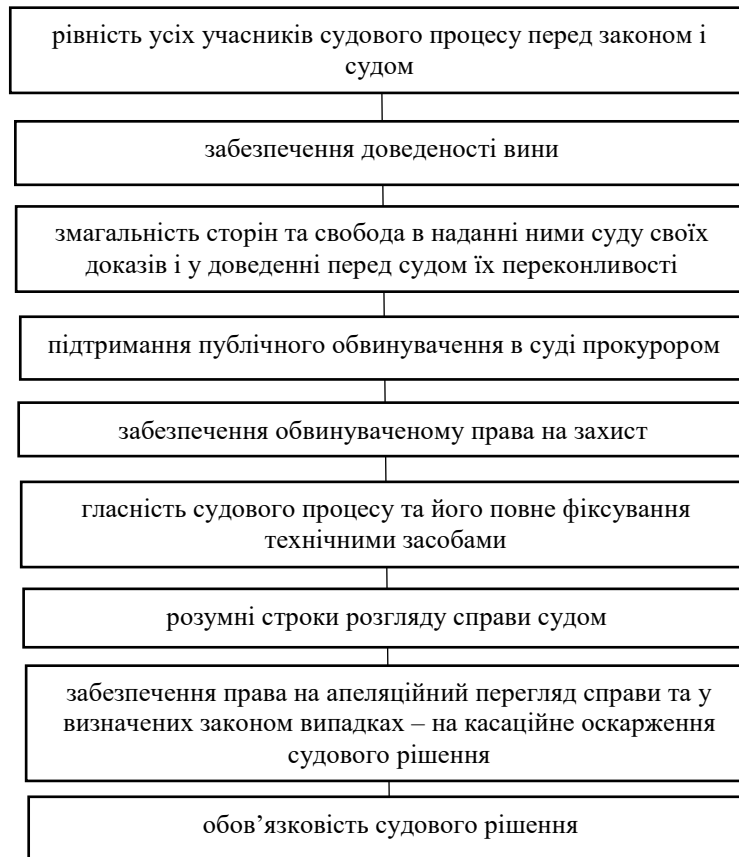

Рис. 1.1. Засади судочинства відповідно до Конституції України*

* - побудовано автором на основі [61]

Слід відмітити, що діяльність судів у адміністративних спорах заснована як на загальних, так і на галузевих принципах судочинства (ті, які характерні лише для адміністративного судочинства). Наприклад, до загальних принципів судочинства, які згадуються в КАС України, відносяться принципи змагальності сторін, верховенства права, рівності учасників судового процесу перед законом й судом, законності, диспозитивності, обов'язковості виконання судового рішення, гласності, відкритості, забезпечення апеляційного оскарження судових рішень, забезпечення касаційного оскарження судових рішень. До галузевих принципів адміністративного судочинства відноситься принцип офіційності (принцип офіційного з'ясування обставин у справі). Ці особливості адміністративного судочинства зумовлені предметом адміністративної юрисдикції (діяльність державної адміністрації) і завданнями адміністративного судочинства.

Особливість формулювання багатьох правил адміністративного процесу полягала у тому, що при їхньому визначенні не було достатньої емпіричної бази. Місцями вони виникли в результаті теоретичного моделювання, перейняті від зарубіжних практик адміністративного процесу, та до цього не пройшли апробацію в українській судовій практиці стосовно вирішення адміністративних спорів. Зважаючи на це, окремі положення КАС України можуть не враховувати усіх нюансів правових відносин, які реально виникають на підставі цих норм.

Тому при використанні положень Кодексу, слід їм давати такі тлумачення, що впливає із завдання адміністративного судочинства й максимально відповідає змісту його принципів. У випадку, коли в адміністративному кодексі відсутнє конкретне положення щодо регулювання окремих процесуальних відносин, то в цьому випадку суд повинен керуватися принципами адміністративного судочинства. При використанні будь-якого принципу адміністративного судочинства суд повинен зазначити правило (вимогу), яке впливає із цього принципу та відповідно до якого слід вирішити це питання. Тобто адміністративний суд може з принципу виводити правила, які прямо не сформульовані в КАС України, проте є логічним висновком із змісту певного принципу [63, с. 153-154].

Принципи адміністративного судочинства визначають основні ідеї, базові засади, що унормовують на більш високому рівні діяльність адміністративних судів при розгляді конкретних справ. Різні автори можуть надавати різні класифікації принципів адміністративного судочинства. Констатуємо, що є достатньо велика кількість публікацій, які присвячені принципам судочинства як таким. Дещо менше досліджень, присвячених принципам саме адміністративного судочинства. Проте і їх аналіз дозволяє зробити певні узагальнення та використати їх при підготовці власних пропозицій.

Принципи адміністративного судочинства є певними алгоритмами та можуть застосовуватися безпосередньо та не обов'язково у сукупності із

конкретною нормою права, оскільки такої може і не бути. Значення принципів адміністративного судочинства у практичному застосуванні означає те, що їхнє втілення у судовий процес надає йому якості правосуддя.

Основоположні принципи здійснення правосуддя в адміністративних судах закріплено у ст. 2 КАС України (рис. 1.2). Кожен із зазначених у статті принципів, не тільки корелюється із загальними основами судочинства, закріпленими у Конституції в цілому, якими визнаються і забезпечуються головні вимоги до функціонування правової держави (вони для переважної більшості країн є подібними), але й має власну специфіку, що дозволяє адаптувати будь-який принцип саме до порядку розгляду адміністративних судових справ та погодити його із юрисдикцією адміністративного суду.

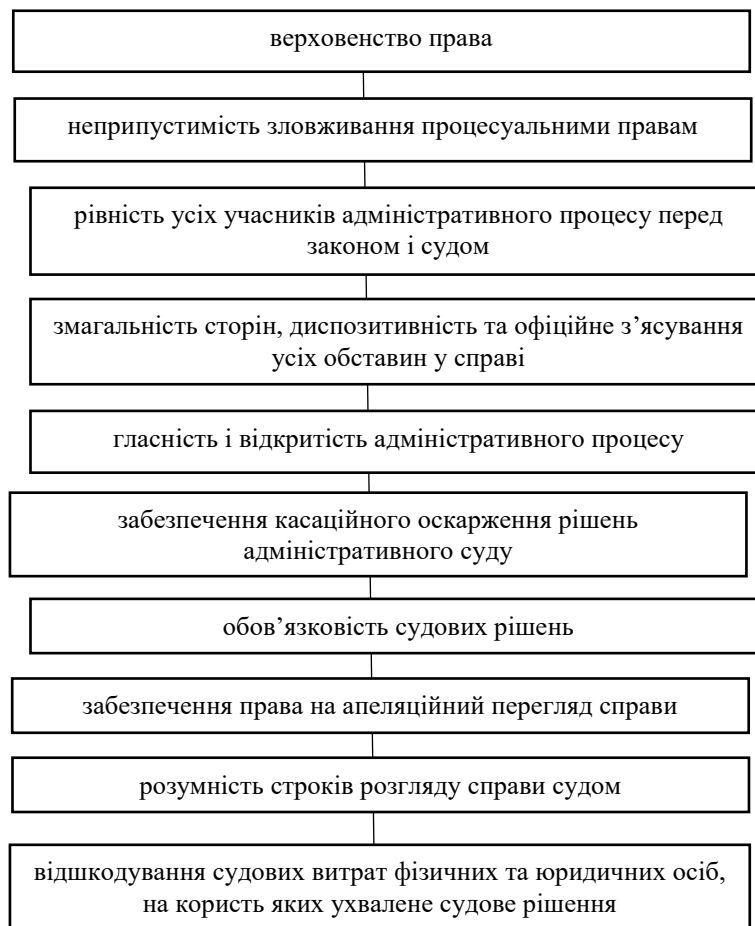

Рис. 1.2. Основі принципи адміністративного судочинства

* - побудовано автором на основі [53]

Розглянемо ці принципи детальніше. У ст. 6 КАС України встановлено, що судом при вирішенні справи слід керуватися принципом верховенства права, відповідно до якого особа, її права й свободи є найвищими цінностями і визначають спрямованість та зміст діяльності держави Суд використовує принцип верховенства права, зважаючи на судову практику Європейського Суду з прав людини. Звернення громадянина до адміністративного суду з метою захисту своїх прав та свобод гарантується на підставі Конституції України. Заборонено відмовляти громадянам у розгляді і вирішенні адміністративної справи через неповноту, неясність, суперечливість або відсутність законодавства, яким регулюються спірні відносини [53].

За останні два-три десятиліття принцип верховенства права в реаліях українського правового життя подолав значний шлях: від обговорення на наукових заходах, включаючи відчуття незворотності його імплементації, як наслідок, - до внесення змін у чинне законодавство.

Варто підтримати колектив авторів з Національного університету «Києво-Могилянська академія», які стверджують, що наразі правовладдя «утверджене як європейська цінність, політичний ідеал та юридична концепція. Утім употужнення його не можливе без належних механізмів національного рівня, що стосуються структурних елементів самої держави та функціонування її інституцій, а передовсім тих способів, у які впроваджується його головні принципи, адже правовладдя — це наріжний камінь кожної національної юридичної системи за сучасного європейського правопорядку» [58, с. 22]. Своєю чергою, А. Школик стверджує, що «шляхи реалізації верховенства права об'єктивно відрізняються в окремих державах, залежно від правової системи та особливостей національного законодавства. Значною мірою це стосується співвідношення адміністративного та судового способів оскарження адміністративних актів. Обидва способи оскарження застосовуються з метою захисту прав, свобод та законних інтересів приватних осіб у відносинах із

наділеними владними повноваженнями адміністративними органами» [141, с. 65].

Верховенство права є першоосновою, першопринципом для інших правових принципів судочинства взагалі та адміністративного судочинства зокрема. Цей принцип показує правовий орієнтир, відповідно до якого права людини визначають зміст і спрямованість дій держави, в питаннях визначення цих прав у чинному законодавстві, їх гарантуванні та захисті і, у випадках порушення цих прав через рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, - можливість звернення до адміністративного суду для їх поновлення.

В адміністративному судочинстві принцип верховенства права має особливе значення, адже предметом розгляду в судах досить часто є нормативно-правові чи індивідуальні акти, які були прийняті суб'єктами владних повноважень по відношенню до приватних осіб.

Переконливою є точка зору С.Г. Стеценка, яка висловлена ним стосовно верховенства права у колективній монографії з проблем адміністративного судочинства. Зокрема, мова йде про те, що «маємо констатувати про важливу соціальну трансформацію адміністративно-правового та адміністративно-судового напрямів наукових досліджень під впливом саме верховенства права, що знайшло відображення і у пропозиціях змін до чинного законодавства і зміні самої парадигми взаємин у системі людина - держава. На зміну традиційному державоцентризму, вершиною реалізації якого був радянський період існування нашої держави, прийшов людиноцентризм, де людина з її правами, свободами та законними інтересами домінує та визначає зміст та спрямованість дій держави. Це проявляється як на рівні теоретичних досліджень, так і у практиці діяльності правозастосовчих органів, зокрема адміністративного суду» [122, с. 106]. Дійсно, людиноцентризмом має бути просякнута вся ідеологія адміністративного судочинства, адже воно існує для людини, для приватної особи у широкому сенсі слова. Захищаючи людину,

судді адміністративних судів фактично поновлюють справедливість. А це і можна вважати одним із важливих соціальних призначень адміністративної юстиції.

Дотичним до верховенства права (низка дослідників обгрунтовано вважають його складовою принципу верховенства права) є принцип законності. Автор змістовної монографії з проблем верховенства права Том Бінгем зазначає, що «стрижнем наявного принципу, на мій погляд, є те, що всі особи та органи влади в державі - чи публічні, чи приватні - повинні коритися гласно створеним нормативним актам, що набирають чинності (як правило) в майбутньому й на основі яких чинять правосуддя. Це твердження ... не є всеосяжним, і навіть найзапекліший конституціоналіст не припустив би, що його можна застосовувати всюди, без винятку або застереження» [22, с. 8]. Автор застерігає, що принцип законності (він оперує терміносполученням «всі особи та органи влади в державі - чи публічні, чи приватні - повинні коритися гласно створеним нормативним актам») не суперечить принципу верховенства права. Водночас, законність не може бути абсолютною, адже деякі закони (нормативно-правові акти у широкому сенсі) можуть суперечити верховенству права.

Своєю чергою, О.В. Щербанюк, підтверджуючи тісний зв'язок законності та верховенства права стверджує, що «законність - цей принцип означає, що приписів права необхідно неухильно дотримуватись. Посадові особи мають діяти в межах наданих їм повноважень. Жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності, та що за порушення закону має наставати відповідальність. Здійснення приписів права має бути, в рамках можливого, забезпечене практично. Верховенство права передбачає законність, основу на: 1) визнанні і беззастережному прийнятті найвищої цінності людини, її убезпеченні від свавілля владних інституцій та їх посадових осіб; 2) це відповідає практиці ЄСПЛ, який у рішеннях часто зазначав, що вислів «згідно з законом - означає...

щоб закон не суперечив принципів верховенства права»; 3) вимога законності поширюється передусім на діяльність органів державної влади та їх посадових осіб, а не на громадян та їх об'єднання; 4) жодна особа не може бути покарана, якщо вона не порушила закону» [143, с. 143]. Як видно, основний акцент робиться на тій обставині, що вимога законності поширюється передусім на діяльність органів державної влади та їх посадових осіб. Це відповідає загальному підходові, який широко застосовується у правовій системі нашої державі, відповідно до якого для людини дозволено все, що прямо не заборонено законом; натомість для суб'єктів владних повноважень навпаки: все, що прямо не дозволено законом – заборонено.

Ще один важливий принцип – принцип рівності. Відповідно до ст. 8 КАС України під час здійснення адміністративного судочинства усі учасники процесу є рівними перед законом й судом [53]. Цей принцип заснований на конституційному положенні щодо рівноправності усіх громадян країни перед законом. За цим принципом заборонено надавати будь-які привілеї або обмежувати права учасників судового процесу за расою, кольором шкіри, політичними, релігійними чи іншими переконаннями, статтю, етнічним чи соціальним походженням, майновим станом, місцем проживання, мовними чи іншими ознаками. Тобто усі учасники адміністративного судочинства, в межах власного правового статусу, мають рівні права та обов'язки. Усі сторони судового процесу наділені рівними можливостями щодо особистої участі в адміністративному процесі чи за допомогою своїх представників.

Конституційний Суд України неодноразово звертав увагу на дотримання правового принципу рівності. Приміром, у рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 (справа про рівність сторін судового процесу), здійснюючи тлумачення ст. 24 Конституції України, зазначається наступне: «гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і

свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб» [Рішення КСУ 2012 року]. Іншими словами, на нашу думку, Конституційний Суд акцентував увагу на тій обставині, що держава має забезпечити для людей однакові стартові можливості для реалізації своїх прав та свобод.

Даний принцип націлений на запобігання проявам упередженості серед суддів при розгляді конкретної адміністративної справи. Таким чином, принцип рівності перед законом свідчить про однакове використання судом закону до всіх учасників адміністративного процесу і згідно з метою правової норми, неупереджене ставлення суду і забезпечення рівних процесуальних прав для всіх учасників судового процесу.

Згідно до ст. 9 КАС України розгляд й вирішення справ в адміністративному судочинстві відбувається на засадах змагальності сторін, диспозитивності й офіційного з'ясування усіх обставин справи [53].

Принцип змагальності використовується там, де є рівноправні сторони, що впливає з попереднього принципу. Слід відмітити, що на відміну від адміністративно-юрисдикційного процесу, якому не властиве принципове положення диспозитивності в результаті відносин влада-підпорядкування, що притаманні адміністративній юрисдикції, відкриття процедури розгляду справи в адміністративному суді пов'язано передовсім із волею приватної особи, за зверненням якої може бути відкрите адміністративне провадження.

Принцип змагальності полягає у процесі доведення особами, учасниками судового процесу, своєї позиції у справі перед судом. Реалізується змагальність насамперед через доказування, тобто підтвердження доказами сторонами процесу обставин у справі, на які вони спираються з метою обґрунтування своїх вимог або заперечень. Оскільки саме сторони процесу найкраще обізнані з обставинами у справі, то саме вони найкраще знають, які докази необхідні для підтвердження цих обставин. В адміністративному судочинстві специфіка доказування в тому полягає, що в справах щодо протиправності рішень, дій або

бездіяльності суб'єктів владних повноважень обов'язок стосовно доказування правомірності своїх рішень, дії або бездіяльності лежить на відповідачеві, коли у нього є заперечення проти адміністративного позову. Тобто мова йде про те, що в адміністративних справах існує презумпція вини відповідача – суб'єкта владних повноважень [36, с. 137-138].

Варто звернути увагу, що в адміністративному судочинстві України має місце нормативно визначена соціально-правова активність суду, яка направлена на:

- роз'яснення сторонам судового процесу їх прав та обов'язків щодо збирання й надання доказів;
- надання їм допомоги у збиранні необхідних доказів;
- судовий контроль за застосуванням сторонами справи власних правомочностей та виконання покладених законодавством чи судом обов'язків.

Крім того, слід відмітити, що особливістю адміністративного судочинства відносно забезпечення принципу змагальності є активна роль суду, на який покладено обов'язок застосовувати передбачені законодавством необхідні заходи для всебічного та повного з'ясування обставин по справі.

Принцип диспозитивності на адміністративний суд покладає обов'язок щодо розгляду тільки тих питань, про вирішення яких заявлено сторонами у позовній заяві. Суд не має можливості ініціювати власне судове провадження, оскільки в такому випадку він би перетворився на орган управління. Правилами адміністративного судочинства допускаються випадки, коли суд може вийти за межі вимог адміністративного позову. Така необхідність виникає тоді, коли спосіб захисту, який пропонується позивачем, недостатній для повного захисту його прав, свобод чи інтересів. Так, у частині 2 ст. 9 КАС України зазначено: «Суд може вийти за межі позовних вимог тоді, коли це потрібно для ефективного захисту прав, свобод та інтересів людини, інших суб'єктів публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [53]. Науково-практичний коментар до Кодексу

адміністративного судочинства містить коментар до вказаної статті [68, с. 57], відповідно до якого описане право вийти за межі позовних вимог, враховуючи повноваження адміністративного суду та його відповідну інтелектуально-вольову діяльність щодо розгляду й вирішення спорів, має здійснюватися з урахуванням таких обмежувальних факторів, підтверджених позиціями Європейського суду з прав людини:

- із додержанням вимог щодо якості закону (доступності, передбачуваності, чіткого визначення меж дискреційних повноважень) відповідно до рішень у справах «Vogt v. Germany» (§ 48), «Гроппера радіо АГ» та інші проти Швейцарії»;

- на підставі легітимної мети, зважаючи на рішення у справах «Sidiropoulos and Other v. Greece» (§ 38);

- з огляду на «необхідність у демократичному суспільстві» згідно з рішеннями у справах «Вебер проти Швейцарії (8 51), «Ворм проти Австрії (847).

Також, диспозитивність передбачає можливість укладання мирової угоди та її затвердження адміністративним судом, проте тут, на відміну від цивільного судочинства, існують певні особливості. Наприклад, адміністративний суд, враховуючи фактор публічних інтересів, може лише частково затвердити мирову угоду між сторонами судового процесу, в межах визначення обсягу відшкодування. Проте питання щодо зміни чи відміни неправомірного рішення має бути вирішене, не дивлячись на результати встановлення сторонами суми відшкодування.

Далі – принцип гласності. Цей принцип в адміністративному судочинстві гарантує прозорість судового процесу як для його учасників, так і для громадськості, та закріплений у ст. 10 КАС України. Принцип гласності означає, що суд повинен забезпечити сторонам й іншим зацікавленим у результатах вирішення справи особам, право на доступ до усіх матеріалів справи, право на інформацію про час та місце проведення судового засідання,

право на те, щоб бути вислуханим у суді, право на ознайомлення з усіма рішеннями, ухваленими у справі [53]. Особи, які присутні в залі судового засідання, або представники ЗМІ відповідно до принципу гласності, можуть здійснювати під час судового засідання відео- та фотозйомку, аудіозапис із застосуванням відповідного обладнання без отримання від суду окремого дозволу (але враховуючи обмеження, встановлені КАС України).

Важливий чинник, на який звернута увага авторами коментаря до Кодексу судової етики (2026 рік). Там зазначено, що «право на інформацію про судовий розгляд має дві складові, які спрямовані на дещо різні, хоча і пов'язані цілі: 1) право сторін та інших учасників справи на доступ до інформації про їх справу (спрямоване на реалізацію права на ефективне представництво своєї справи в суді); 2) право інших осіб, зокрема, представників громадськості та журналістів на доступ до інформації про всі справи (спрямоване на реалізацію права на доступ до публічної інформації та захист особи від таємного правосуддя). Однак право на інформацію про судовий розгляд - це право не лише сторонніх спостерігачів, але, насамперед, право сторін й інших учасників судових справ щодо забезпечення прозорості та відкритості судового процесу, ефективної участі в процесі. У цьому аспекті право на інформацію про судовий розгляд охоплює такі складові, як надання інформації про справу, доступ до матеріалів справи, своєчасне інформування про судові засідання, дії суду (інших учасників процесу) під час розгляду справи, участь у судових засіданнях, оприлюднення судових рішень тощо» [59, с. 133].

З точки зору проблематики дисертаційного дослідження певний інтерес виникає не тільки до питань забезпечення принципу гласності в адміністративному процесі, але і до питань «конкуренції» цього принципу з іншими значимими правовими явищами. Як зазначає Я.О. Берназюк, «авторитет та неупередженість правосуддя в аспекті необхідності їх захисту можуть, як виняток, бути підставами обмеження принципу гласності (свобода

думки і слова, а також право на інформацію) в широкому його розумінні з метою:

1) попередження дезінформації та негативних публічних оцінок, зумовлених конкретним періодом часу, а також виникнення умов для насильницьких дій (якщо розкриття певних відомостей може спричинити викривлення фактів про роботу суду);

2) збереження конфіденційної інформації (якщо розкриття певних відомостей може порушити право на приватність учасників справи або безпосередньо судді чи членів його родини);

3) забезпечення права на справедливий суд (якщо розкриття певних відомостей може негативно вплинути на судовий процес, зокрема в аспекті гарантування принципів рівності, змагальності, розгляду справи в розумні строки);

4) збереження об'єктивності судді, захист від можливого позапроцесального впливу, проявів неповаги чи його дискредитації (якщо розкриття певних відомостей може вплинути на безсторонність судді)» [17, с. 21].

Такого роду позиція має право на існування. Проте все ж таки вирішення вказаних проблем (чому надавати пріоритет, гласності чи її обмеженню) у кожному конкретному випадку має вирішуватись індивідуально, з урахуванням всіх складових. Але все ж таки, як першооснова має розглядатися саме гласність судового адміністративного процесу.

Досить наближеним до принципу гласності, проте не тотожним з ним за змістом є принцип відкритості. Відкритість адміністративного судового процесу надає право бути присутніми на судових засіданнях тим особам, що не причетні до судової справи. Крім того, відкритість розгляду справ в адміністративному судочинстві забезпечує права осіб-учасників справи та осіб, які не беруть участь у справі у випадку, коли суд вирішив питання про їх права і обов'язки, свободи та інтереси на отримання в суді усної та письмової інформації відносно результатів розгляду даної справи.

У адміністративному судочинстві обмеження відкритості може бути встановлено тільки відповідно до законодавства задля збереження будь-якої таємниці. В цьому випадку, суд постановляє ухвалу щодо розгляду даної справи в режимі закритого судового засідання. Згідно з частиною 4 ст. 12 КАС України розгляд справи в режимі закритого судового засідання відбувається із дотриманням всіх правил адміністративного судочинства [53]. Під час такого розгляду справи у судовому засіданні можуть брати участь тільки особи, які безпосередньо беруть участь у справі, а у випадку необхідності – експерти, свідки, перекладачі, спеціалісти.

Відповідно до частини 3 ст. 129 Конституції України рішення суду є обов'язковими до виконання на усій території України, а їх обов'язковість є однією з ключових засад адміністративного судочинства [61]. Відповідно до ст. 14 КАС України, рішення суду, які набрали законну силу, є обов'язковими до виконання усіма державними органами влади, місцевими органами влади, їхніми посадовими й службовими особами, юридичними й фізичними особами, їхніми об'єднаннями на усій території України [53]. На наше переконання, проблема виконання рішень адміністративних судів (як і інших судів загалом) – одна з найважливіших в Україні. Відтак, говорячи про ефективність діяльності адміністративних судів, ми не повинні забувати і про виконання рішень судів. Варто акцентувати увагу: це рішення приймаються іменем України. Не більше і не менше. Це більш ніж важливо.

Далі - принцип розумності строків розгляду справи адміністративним судом означає, що судом має бути встановлено розумні строки для вчинення усіх процесуальних дій. Строк вважається розумним, якщо він є об'єктивно необхідним для вчинення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, з урахуванням усіх обставин справи і відповідає завданню адміністративного судочинства. Розумний строк є важливим для всіх учасників судового адміністративного провадження.

Як справедливо зазначає С.Г. Стеценко, «вирішення спорів не є лінійним завданням адміністративного судочинства. Законодавець виокремлює характеристики вирішення спорів. Справедливість як одна з основних засад права є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права... Отже, справедливе вирішення - це таке вирішення справи адміністративним судом, яке базується на справедливій нормативно визначеній процедурі розгляду справи, враховує аргументи сторін та реакцію на них суду, вмотивованість самого судового рішення ... Своєчасність - це характеристика, яка свідчить, що певне явище, подія настає саме тоді, коли вона має настати, у потрібний час. Виходячи з цього, своєчасне вирішення судом адміністративної справи - це її вирішення в межах законодавчо встановленого строку розгляду справи. Приміром, ст. 193 КАС України передбачає, що суд розглядає справу за суттю протягом тридцяти днів з дня початку розгляду справи за суттю. Запровадження воєнного стану в Україні не спричинило зміну вказаних строків» [125, с. 245]. Дійсно, своєчасність, з урахуванням розумного строку – це важливо, це пріоритетно, це має бути досяжно.

Важливим принципом адміністративного судочинства є принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами, що зазначено у частині 3 ст. 2 КАС України. Цей принцип, переважно, заснований на положеннях ч. 1 ст. 68 Конституції України, відповідно до якої кожен громадянин України повинен неухильно дотримуватися усіх конституційних вимог і законодавчих норм України, не посягати на права, свободи, честь, гідність інших громадян [61]. Окрім того, деякі аспекти принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами зустрічаються в інших конституційних нормах, наприклад: права і свободи особи захищаються судом (ст. 55); кожному громадянину гарантується право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності державних органів влади, місцевих органів влади, їх

службових та посадових осіб в суді (ст. 55); судова юрисдикція поширюється на усі юридичні спори (ст. 124) [19].

КАС України також містить ряд норм, в яких є вимоги відносно неприпустимості зловживання процесуальними правами. Наприклад, у ст. 45 КАС України встановлено, що в учасників справи є право подавати заяви і клопотання, скарги на судові рішення у визначених законодавством випадках та використовувати інші, визначені законодавством процесуальні права. При цьому у ст. 44 КАС України визначені основні права й обов'язки учасників адміністративного процесу.

Зокрема, наголошується, що учасники справи:

- повинні виявляти повагу до суду й інших учасників судового процесу;
- сприяти всебічному, своєчасному, повному і об'єктивному встановленню усіх обставин справи;
- виконувати передбачені законом або судом усі інші процесуальні обов'язки [53].

Одночасно з цим, учасники адміністративного судового процесу і їх представники мають добросовісно використовувати процесуальні права, не допускається зловживання процесуальними правами. Отже, неприпустимість зловживання процесуальними правами є важливим принципом адміністративного судочинства, який заснований на конституційних і законодавчих нормах і безпосередньо закріплений у КАС України. На наше переконання, реалізація на практиці цього принципу багато в чому залежить від рівня правової свідомості та правової культури всіх учасників судового адміністративного процесу. І, як це не виглядало би парадоксально: від суддів адміністративних судів теж. Тому що чим більш якісно вони будуть здійснювати розгляд справи, чим з меншою вірогідністю вони будуть припускатися процесуальних помилок чи прямого порушення норм матеріального права, - тим менш вірогідно що позивачі, відповідачі, треті особи тощо зловживатимуть своїми правами.

До особливих принципів адміністративного судочинства відноситься принцип офіційності (галузевий принцип), який направлений на порядок дослідження й оцінювання фактичних обставин справи, передусім результатів доказів отриманих судом. Офіційність адміністративного судочинства полягає в активній ролі суду та обмежує дію принципу змагальності й диспозитивності за своїм змістом. Це обумовлене особливостями адміністративного судочинства, за яким в учасників публічно-правових відносин різні можливості – фізичним та юридичним особам протистоїть сильний адміністративний апарат. Для того, щоб збалансувати ці можливості, суд має відігравати активну роль в процесі, щоб він міг сприяти особі у захисті її порушених прав. Ця роль суду зумовлена тим, що в переважній більшості конфлікти, які вирішуються в адміністративному судочинстві, виникають саме з вини державної адміністрації, акцентуючи увагу на тому, чи вона вжила усіх необхідних заходів для запобігання конфлікту.

Водночас, при використанні принципу офіційності для з'ясування усіх обставин справи суд має враховувати, що для нього ніякі докази не мають заздалегідь встановленої сили. Судом окремо оцінюється належність, достовірність, допустимість кожного доказу та взаємний зв'язок і достатність доказів у їхній сукупності. Офіційне з'ясування усіх обставин справи використовується судом при здійсненні адміністративного судочинства індивідуально в кожній справі, у відповідності з наявними фактичними обставинами. Єдиними підставами стосовно застосування судом принципу офіційності у процесі є спосіб і межі, передбачені законодавством, які розглядаються через призму внутрішнього переконання суду, що націлене на всебічне, безпосереднє, повне і об'єктивне дослідження обставин справи.

Важлива обставина, на яку вважаємо за необхідне звернути увагу. Серед основних конституційних засад адміністративного судочинства по-особливому закріплений принцип забезпечення права на касаційне оскарження судових рішень. У статті 129 Основного закону держави, як ми уже зазначали, міститься

словосполучення «... та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення» [61]. Аналогічні нормативні приписи є у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», у процесуальних кодексах. З цього можна зробити висновок, що касаційний перегляд судових рішень є неординарним, тобто він не обов'язково має відбуватися в кожній справі. Відтак важливо відзначити, що доступ учасників процесу до суду касаційної інстанції є обмеженим, і для його отримання сторонам спору необхідно подолати передбачені законодавством обмеження - процесуальні фільтри.

У законодавстві принцип забезпечення касаційного оскарження рішення адміністративного суду реалізований у главі 2 «Касаційне провадження» розділу III КАС України. Касаційне оскарження в адміністративному судочинстві передбачає право сторони спору, яка не згодна із рішенням апеляційного суду, звернутися до вищого судового органу (суду касаційної інстанції) із проханням переглянути дане судове рішення. Далі касаційна інстанція має перевірити правильність застосування адміністративним судом норм права та може або підтвердити, або змінити, або скасувати прийняте рішення апеляційного суду. Згідно зі ст. 237 КАС України по адміністративних справах судом касаційної інстанції є Верховний Суд [53].

В адміністративному судочинстві касаційне провадження – це процесуальна факультативна стадія, яка є сукупністю адміністративних та процесуальних норм, які регулюють процесуальні відносини, пов'язані із проведенням перевірки законності та правомірності судових рішень суду першої інстанції після їхнього перегляду в апеляційному порядку та рішень суду апеляційної інстанції частково чи повністю [129].

Факультативність касаційного провадження в адміністративній юрисдикції обумовлюється тим, що воно не є обов'язковим, тому що держава (виходячи передовсім із вищевказаних конституційних приписів) не зобов'язана людині абсолютність гарантування цього права, і, своєю чергою, особа має це усвідомлювати. Важливо відзначити, що це не є абсолютним

правом сторони, оскільки його обмеження встановлене чинним законодавством. Наступною важливою ознакою касаційного провадження є те, що впливає з його визначення: протягом здійснення касаційного перегляду відбувається перегляд законності судових рішень судів першої й апеляційної інстанцій, оскільки Верховний Суд перевіряє судові рішення на його відповідність нормам процесуального і матеріального права. При цьому фактичні обставини справи Верховний Суд не досліджує, хоча він може провести оцінку їхньої повноти й необхідності з'ясування додаткових обставин у справі.

У випадку виявлення неправильного застосування норм процесуального або матеріального права, яке робить неможливим встановлення фактичних обставин справи, за якою подано касаційну скаргу, Верховний Суд може направити дану справу або для продовження її розгляду, або на новий розгляд, що дає можливість виправити помилки і значні недоліки рішення суду першої чи апеляційної інстанції. Це свідчить про дуже важливе значення, яке виконує суд касаційної інстанції відносно процесуального нагляду за адміністративними судами нижчих інстанцій.

Однакові позиції Верховного Суду, що сформульовані в його правових висновках, сприяють виробленню спільного підходу до вирішення справ у всіх адміністративних судах різних інстанцій, єдності судової практики. На практиці, на жаль цього досягти не вдається, оскільки суди не завжди враховують у своїй діяльності правові висновки Верховного Суду у повній мірі. Зважаючи на це, процес касаційного оскарження судового рішення є важливою гарантією того, що порушене право учасника спору може бути відновлене касаційною інстанцією. Водночас, касаційне оскарження рішення суду можливе лише у випадках, визначених законодавством, що з однієї сторони обмежує можливість усіх сторін судового процесу на подання касаційної скарги до суду касаційної інстанції, а з іншої – дає можливість розвантажити діяльність Верховного Суду і сприяє покращенню якості судового процесу. Зважаючи на

це, таким важливим є дотримання судами нижчих інстанцій правових позицій Верховного Суду, зокрема його зразкових рішень, для забезпечення однакового підходу до вирішення справ.

Отже, принцип забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві дозволяє передовсім забезпечити можливість для сторін судового процесу виправити помилки, допущені на попередніх етапах судочинства. Сутність даного принципу полягає в тому, що учасники справи чи особи, які не брали участь у справі, коли суд вирішив питання про їх права, обов'язки, свободи чи інтереси мають право в касаційному порядку оскаржити рішення адміністративного суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи.

КАС України визначає особливості реалізації права учасників судового процесу на касаційне скасування судових рішень, як одне з ключових положень адміністративного судочинства, а також встановлює підстави касаційного оскарження судових рішень, порядок та випадки його здійснення.

Надання зацікавленим особам права на касаційне оскарження відноситься до однієї з гарантій ухвалення судом правосудного судового рішення. Однак важливо відзначити, що це право обмежене і передбачене законом. Касаційне оскарження судового рішення є формою перевірки обґрунтованості та законності судового рішення суду першої інстанції та апеляційного суду вищестоящим судом задля скасування неправомірних судових рішень.

Загалом же, у контексті теми дисертаційного дослідження, доцільно виокремити основні ознаки касаційного провадження. До них відносяться:

- воно є факультативною стадією адміністративного судочинства;
- здійснюється лише Верховним Судом;
- судові рішення переглядаються лише після їхнього перегляду в апеляційному порядку;
- з метою оптимізації доступу до суду касаційної інстанції законодавцем у КАСУ визначені так звані «касаційні фільтри», подолавши які, у заявника

касаційної скарги може з'явитись можливість касаційного перегляду судового рішення;

– предметом касаційного провадження є рішення суду першої інстанції та апеляційного суду та окремі ухвали, визначені процесуальним законодавством;

– касаційний перегляд судових рішень здійснюється стосовно неправильного застосування адміністративним судом норм процесуального права чи порушення норм матеріального права.

Слід зазначити, що для принципів адміністративного судочинства, ключовим завданням якого є захист прав, свобод, інтересів громадян у сфері публічних правовідносин, характерне те, що вони виступають гарантіями реалізації завдань адміністративного судочинства і дотримання процесуальної форми захисту прав, свобод, інтересів людини та громадянина.

В адміністративному судочинстві касаційне провадження є однією із стадій адміністративного процесу, сутність якої полягає у перегляді судових рішень та окремих ухвал суду першої інстанції після закінчення апеляційного перегляду справи Верховним Судом, відносно неправильного використання ними норм процесуального або матеріального права. Також необхідно зазначити, що в адміністративному судочинстві інститут касаційного оскарження відіграє дуже важливу роль у захисті прав, свобод, обов'язків, інтересів громадян у взаєминах із публічною адміністрацією. Адже касаційний перегляд судових рішень є останньою інстанцією механізму захисту прав громадян в адміністративному судочинстві, на якій Верховний Суд переглядає правильність дотримання і застосування норм процесуального й матеріального права судами першої й апеляційної інстанцій.

У підсумку слід зазначити, що принцип касаційного оскарження займає у системі принципів адміністративного судочинства самостійне місце. Він не поглинається ані принципом доступу до правосуддя, ані принципом верховенства права, хоча й перебуває з ними у тісному взаємозв'язку. Його

самостійність виявляється у власному предметі регулювання — перевірці правильності застосування норм матеріального та процесуального права після апеляційного перегляду, — у власній функції — виправленні помилок правозастосування та формуванні єдиних правових підходів, — а також у власному інституційному механізмі реалізації — касаційному провадженні у Верховному Суді. Саме тому в науковому дослідженні цей принцип слід аналізувати не як додаток до інших засад судочинства, а як повноцінний системний елемент адміністративної процесуальної форми, який має конституційне підґрунтя, процесуальну специфіку і самостійну практичну цінність.

1.2. Генеза принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України

Розвиток будь-якого соціального явища неможливий без урахування розвитку країни, у якій це соціальне явище мало місце. Не є виключенням і принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. Цей принцип розвивався у контексті історії самого адміністративного судочинства чи його більш ранніх варіантів, і, безсумнівно, у контексті розвитку судочинства України і самої нашої держави. Еволюція принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є надзвичайно актуальною темою в контексті постійного розвитку правової системи країни. Цей процес не лише відображає історичний розвиток юридичних традицій, але й акцентує на необхідності адаптації законодавства до сучасних вимог демократичного суспільства та міжнародних стандартів. Особливо це стає важливим у світлі європейської інтеграції України та прагнення країни забезпечити верховенство права та захист прав та свобод своїх громадян. Розуміння генези касаційного оскарження дозволяє краще оцінити поточні

виклики та напрацювати ефективніші механізми захисту прав осіб у адміністративному процесі.

Розвиток касаційного оскарження в Україні тісно пов'язаний із загальною демократизацією суспільства та удосконаленням механізмів правосуддя. Це відбувається на тлі глобальних процесів, які вимагають від національної юридичної системи більшої гнучкості, прозорості та відкритості. Вивчення та аналіз історичних аспектів та сучасного стану касаційного оскарження є критично важливими для розробки рекомендацій щодо подальшого вдосконалення законодавчої бази, зокрема в частині адміністративного судочинства, що сприятиме підвищенню ефективності та справедливості судової системи.

Касаційний перегляд є ключовим для захисту прав та інтересів осіб, допомагаючи забезпечити єдність судової практики. Хоча в практиці це не завжди досягається, доступ до Верховного Суду як касаційної інстанції, гарантує можливість відновлення порушених прав. Суд касаційної інстанції перевіряє законність рішень нижчих судів і, виявивши помилки в застосуванні права, може направити справу на додатковий розгляд, що є важливою функцією для виправлення помилок судових рішень. Конституція України гарантує право на касаційне оскарження у визначених законом випадках як важливу засаду судочинства. Проте тут ще раз вважаю за доцільне акцентувати: рішення набуває законної сили після судового рішення апеляційної інстанції. Касаційне оскарження можливе лише після подолання касаційних фільтрів.

Перше, на що варто звернути увагу – це історично обумовлене розуміння співвідношення адміністративного судочинства та адміністративного процесу. Згідно з думкою Н. Писаренко поняття «адміністративний процес» та «адміністративне судочинство» можна розглядати як синоніми, що включають процесуальні відносини з участю адміністративного суду, здатного вирішити публічно-правовий спір у порядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України [9].

Педько Ю. вважає адміністративне судочинство процесуальною складовою адміністративної юстиції (у вузькому сенсі), акцентуючи на процесі вирішення адміністративних спорів у спеціалізованих адміністративних судах [71]. Ця позиція відповідає визначенню адміністративного судочинства в статті 4 КАС України як діяльності адміністративних судів, спрямованої на розгляд та вирішення адміністративних справ у встановленому порядку.

Решота В. зазначає, що зі створенням адміністративних судів доцільно визначати адміністративний процес як процесуальну діяльність цих судів, пов'язану з розглядом та вирішенням адміністративних справ, відокремлюючи його від управлінської діяльності адміністративних органів, яку краще називати «адміністративною процедурою» [87].

Зазначимо, що синонімічність адміністративного процесу та адміністративного судочинства була не завжди такою. Не є вона загально визнаною і зараз. Річ у тім, що у первинній редакції прийнятого у 2005 році Верховною Радою України Кодексу адміністративного судочинства України у статті 3 «Визначення понять» містилось наступне формулювання: «адміністративний процес - правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [53]. Здавалося б, все чітко та зрозуміло. Таким чином, «адміністративний процес» можна було тоді розглядати як синонім «адміністративного судочинства», що передбачало процесуальну діяльність адміністративного суду у вирішенні та розгляді адміністративних справ. Проте логічним поставало питання, яким чином і до якої класифікаційної групи віднести суспільні явища, які традиційно знаходились у категорії адміністративно-процесуальних і які навіть у навчально-методичній літературі з адміністративного права розглядались саме у такому вимірі. Мова йде про розгляд справ про адміністративні правопорушення чи розгляд справ суб'єктами владних повноважень з приводу, скажімо, звернень громадян.

Приміром, в публікації «Сутність адміністративного процесу: теоретичний погляд» С.Г. Стеценко стверджує, що «адміністративний процес –

це врегульована нормами адміністративно-процесуального права діяльність органів публічної адміністрації та деяких інших владних суб'єктів, спрямована на розгляд та розв'язання адміністративних справ. У такому розумінні мова йде про органи публічної адміністрації як органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які здійснюють виконавчу-розпорядчу діяльність. Деякі інші владні суб'єкти, в контексті цього визначення – це адміністративні суди (при розгляді адміністративних справ), загальні суди при розгляді справ про адміністративні правопорушення, інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Адміністративний процес має три складових:

- 1) адміністративно-судовий процес, в рамках якого здійснюється розгляд публічно-правових спорів в адміністративних судах;
- 2) адміністративно-управлінський процес, в рамках якого здійснюється виконавчо-розпорядча діяльність органів публічної адміністрації;
- 3) адміністративно-юрисдикційний процес, в рамках якого здійснюється розгляд справ про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу» [126].

В історико-правовому аспекті певне вирішення цієї суперечки (співвідношення адміністративного судочинства та адміністративного процесу) було досягнуто законодавцем, який вніс зміни до Кодексу адміністративного судочинства України і наразі у статті 4 «Визначення термінів» цього нормативно-правового акту зазначено наступне: «адміністративне судочинство - діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому цим Кодексом; судовий процес - правовідносини, що складаються під час здійснення адміністративного судочинства» [53]. Тобто, як бачимо, до позначення сутності адміністративного судочинства вживається термін «судовий процес», а не «адміністративний

процес», що, на думку дисертанта, ідейно відповідає раніше вказаній позиції С.Г. Стеценка про «адміністративно-судовий процес».

На думку Ульмера М., касаційне провадження в адміністративному судочинстві служить для забезпечення законності та обґрунтованості рішень нижчих судів. Автор акцентує, що касація не передбачає нового розгляду справи, а зосереджена на аналізі законності рішень та виявленні можливих правових порушень. Такий підхід стимулює суди першої інстанції до більш відповідального і законного рішення справ, сприяючи єдності судової практики і правильному застосуванню права [130].

Стафійчук К. [121] описує касаційне провадження як обов'язкову стадію в адміністративному процесі, що включає перегляд Верховним Судом рішень судів першої інстанції та апеляційного суду, а також деяких ухвал, повністю або частково, з метою перевірки правильності застосування норм матеріального і процесуального права у випадках, передбачених законодавством. Основні характеристики касаційного провадження в адміністративному судочинстві зазначені в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Основні характеристики касаційного провадження в адміністративному судочинстві [121]

№	Характеристика	Опис
1	Факультативний характер	Касаційне провадження не є обов'язковою стадією адміністративного процесу і застосовується вибірково.
2	Виконання Верховним Судом	Єдиним органом, що здійснює касаційне провадження, є Верховний Суд.
3	Умова після апеляційного розгляду	Касаційне провадження можливе лише після розгляду справи в апеляційному порядку.
4	Предмет перегляду	Включає рішення судів першої інстанції, апеляційні постанови та певні ухвали.
5	Фокус на застосуванні права	Перегляд зосереджується на виявленні неправильного застосування норм матеріального права чи порушеннях процесуального права.

6	Обмеження за КАС України	КАС України визначає конкретні випадки, в яких допускається касаційне оскарження судових рішень.
---	--------------------------	--

Отже, касаційне провадження в адміністративному судочинстві України - це факультативна, але важлива стадія судового процесу, спрямована на перевірку правильності застосування права в рішеннях судів нижчих інстанцій. Його основна мета – забезпечення точного дотримання закону та справедливості, зосереджуючись не на повторному розгляді фактів справи, а на правових аспектах та можливих помилках у судових рішеннях.

Згідно з аргументами Стафійчук К., касаційне оскарження означає можливість подачі касаційної скарги на рішення, що набуло законної сили, у спеціально визначених випадках. Право на касаційне оскарження не є необмеженим, але обмежується конституційно та процесуально. Це обмеження визначено у Конституції України та процесуальному законодавстві, що дозволяє зменшити навантаження на суд касаційної інстанції, дозволяючи йому зосередитися на більш складних справах. Обмеження права на касаційне оскарження реалізується через процесуальні касаційні фільтри, що визначають підстави для подачі касаційної скарги. Відсутність чіткого обґрунтування підстав для касаційного оскарження може призвести до відмови у відкритті касаційного провадження, тому важливо чітко формулювати ці підстави у касаційній скарзі [120].

Огляд історичних документів та наукових праць, що стосуються питань оскарження рішень у судових справах, відкриває глибокі корені інституту оскарження та інстанційності у вітчизняному процесуальному праві. Цей інститут, який передбачає можливість перегляду рішень судом вищого рівня або іншими вищестоящими органами, має багатовікову історію. На думку Сорочко Є., деякі дослідники приписують виникнення інституту оскарження часам Київської Русі, хоча історичні джерела свідчать про його існування ще в античний період, зокрема в Стародавніх Греції та Римі. Пам'ятки права

відображають своєрідність правової системи кожного історичного періоду, який вносив свої корективи у формування сучасного розуміння процедури оскарження в Україні. Наприклад, князівські «устава» та «уроки» та Церковні устава, встановлювали перші норми судочинства, в той час як Візантійські збірники вплинули на розвиток правових систем Східної Європи, в тому числі й української. У свою чергу, «Руська Правда» відображала особливості правосуддя Київської Русі, Литовські статuti - еволюцію правових принципів в Литовській державі, а «Права, за якими судиться малоросійський народ» та Статут кримінального судочинства - перехід до більш сучасних форм правосуддя [119].

На думку Р. Краут, суд над Сократом у 399 році до н.е., де його звинуватили в нечестивості та розбещенні молоді, відображає напруження між індивідуальною совістю та державною владою. Цей випадок може слугувати прикладом раннього конфлікту між особистою правдою та судовою системою. Незважаючи на ризики, Сократ обрав чесність і цілісність, підкреслюючи важливість справедливого судочинства та можливість відстоювати справедливість перед обличчям державної влади [180].

У цей період у Стародавній Греції з'являються спеціальні інституції, які мали обов'язки розглядати та виносити рішення по скаргам громадян. Це свідчить про розвиток концепцій правосуддя та механізмів для захисту прав громадян, які згодом стали фундаментом для більш складних юридичних систем.

Отже, спадщина Сократа і його погляди на справедливість, особисту відповідальність та критичне мислення продовжують надихати дискусії про судочинство та роль особистості у формуванні та вдосконаленні правових систем.

Правова система Стародавнього Риму суттєво вплинула на формування сучасних правових систем, пройшовши шлях від «Дванадцяти таблиць» близько 449 року до н.е. до «Corpus Juris Civilis» в епоху імператора Юстиніана

у 529 році нашої ери [187]. Цей період ознаменувався переходом від системи, заснованої на релігійних і традиційних основах, до більш раціоналізованої та кодифікованої правової бази.

У ранній римській правовій системі був притаманний принцип індивідуалізму, згідно з яким закони застосовувалися лише до римських громадян. Це змінилося з розвитком «*jus gentium*», системи права, яка стосувалася як римлян, так і іноземців, була більш гнучкою та менш формалістичною. Така система стала фундаментом для концепції універсального застосування права.

«*Corpus Juris Civilis*», створений за наказом імператора Юстиніана, консолідував римське право у єдину систему, що включала «Кодекс», «Дигести», «Інституції» та «Новели». Цей правовий корпус не тільки систематизував існуюче право, але й мав значний вплив на правові системи багатьох країн, навіть після падіння Римської імперії.

У Середньовіччі римське право часто використовувалося у Європі як допоміжне, вплинувши на формування «Кодексу Наполеона» у XIX столітті, який, у свою чергу, надихнув багато правових систем світу [146].

В Стародавньому Римі важливу роль відігравала розвиток правових інституцій, які дозволяли громадянам звертатися до державних органів за захистом своїх інтересів та оскаржувати протизаконні дії посадових осіб. Зі становленням держави процес захисту прав індивідів став більш систематизованим, що сприяло формуванню юрисдикційного процесу.

Запровадження поняття «апеляції» та апеляційного провадження стало важливою віхою, яка вплинула на розвиток юриспруденції. Однак, з падінням Римської імперії практика оскарження тимчасово занепала, але відродилася з утворенням централізованих держав [119].

Таким чином, вплив римського права та його розвиток були вирішальними у формуванні правових принципів та структур, які лягли в основу сучасних правових систем, зокрема у країнах континентального права.

Його принципи захисту прав та формального оскарження відіграли ключову роль у розвитку правосуддя, яке поєднує місцеві традиції та універсальні правові норми.

Правова система Київської Русі, середньовічної держави, з якої бере свій початок сучасна Україна, з часом зазнала значних змін. Спочатку правосуддя в Київській Русі ґрунтувалося переважно на звичаєвому праві, яке включало в себе різні традиції та практики, що передавалися усно. Ці звичаї були невід'ємною частиною ранньої правової системи.

Загалом, розвиток правової системи в Київській Русі та її державах-наступниках заклав основу для сучасної правової системи України, еволюціонуючи від системи, заснованої на звичаях та усних традиціях, до більш формалізованої та кодифікованої правової бази.

Правова система України на початку XV століття зазнала значного впливу німецької правової традиції, особливо в контексті процесу оскарження судових рішень та Литовського статуту. Цей період ознаменував початок застосування формальної процедури оскарження, яка спочатку мала форму скарг на суддів та апеляцій.

Спочатку українські території під владою Литви та Польщі зберігали певну автономію, а їхні адміністративні практики та правові системи значною мірою спиралися на слов'янські звичаї. Язичницькі литовці, які дедалі більше наvertsалися до православ'я, асимілювалися в руську (українську та білоруську) культуру. Адміністративна та правова системи Великого князівства Литовського зазнали значного впливу слов'янських звичаїв, а офіційна руська державна мова розвинулася з мови, що використовувалася на Русі [192].

Перший Литовський статут, ратифікований у 1529 році, містив норми договірної, процесуального, кримінального та цивільного права. Він наголошував на захисті інтересів держави та шляхти, зокрема магнатів. Другий Литовський статут 1566 року і Третій 1588 року принесли значні адміністративно-політичні реформи і розширили привілеї нижчої шляхти [166].

Литовський статут був не тільки всеосяжним, але й прогресивним для свого часу. Він реорганізував і змінив існуючі закони, а також включив нові. Цей статут примітний тим, що запровадив суворі покарання, включно зі смертною карою, і встановив, що злочини, вчинені людьми різного соціального статусу або проти них, мають каратися однаково, виходячи з концепції рівної цінності людського життя. Однак фактичне застосування цього принципу було складним, особливо для селян, які шукали справедливості проти шляхтичів.

Третій Литовський статут, ратифікований Сигізмундом III Вазою, інкорпорував багато польських концепцій у кримінальне та цивільне право і створив єдиний кодекс законів для всього населення Литовсько-Руської держави. Цей статут містив такі прогресивні положення, як заборона поневолення вільної людини за будь-який злочин, свобода віросповідання, а також рекомендації щодо виправдання обвинуваченого за відсутності доказів [182].

Процесуальний порядок апеляції та апеляційного перегляду справ вперше був закріплений у Статуті Великого князівства Литовського 1529 року, зокрема у статтях 1, 2, 5 та 6 розділу VI. Це положення отримало подальший розвиток у наступних статутах 1566 та 1588 років. Литовський статут залишався фундаментальним збірником законів в Україні протягом кількох століть, впливаючи не лише на Гетьманщину, а й слугуючи основою для Кодексу законів 1743 року. Його принципи та положення залишалися чинними в деяких частинах України до середини XIX століття [119].

Ці зміни в правовій системі України, що відбулися під впливом німецької правової традиції та були кодифіковані Литовськими статутами, заклали основу сучасної судової системи України, що відображає перехід до більш структурованого та формалізованого підходу до судочинства та оскарження.

Протягом XVIII століття правовий ландшафт зазнавав значних змін. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року були важливим правовим документом в Україні, який детально регламентував процес судового

перегляду та оскарження. Ця кодифікація визначала апеляцію як передачу справи з нижчого суду до вищого, якщо сторона вважала, що рішення нижчого суду її не задовольнило. Документ визначав конкретні підстави, строки та процедури подання апеляції, а також порядок її розгляду та вирішення.

Цей документ, як і інші подібні документи тієї ж епохи, відображає розвиток правової свідомості та адміністративних реформ у регіоні під впливом ширших європейських правових тенденцій та специфічного історичного і соціального контексту українських територій. Ці правові реформи були частиною ширшого полотна адміністративних, соціальних і політичних змін, що відбувалися за часів Гетьманщини та в роки реформ, започаткованих Петром I [38, с. 14-16].

Судова реформа 1864 року, за оцінками дослідників того історичного періоду, була однією з найуспішніших і наймасштабніших реформ царя Олександра II, яка суттєво вплинула на розвиток цивільного та процесуального права на українських землях. Вони відіграли вирішальну роль у модернізації правової системи та стали кроком до створення більш справедливого та рівноправного правового поля в регіоні.

На початку XX століття судова система в Україні зазнала значних змін. Центральна Рада, важлива політична та культурна організація, створена в березні 1917 року в Києві, відіграла вирішальну роль у цих змінах. Ця рада перетворилася на керівний орган Української Народної Республіки і брала участь у проголошенні української автономії, а згодом і незалежності.

У цей період Центральна Рада прийняла кілька важливих законів, що стосувалися судової системи. 30 грудня 1917 року було прийнято Закон «Про утворення апеляційних судів», а в липні 1918 року - Закон «Про судові палати та апеляційні суди» [44]. Ці закони відіграли важливу роль у формуванні структури судової влади в Україні в період значних політичних змін.

Однак ширший контекст цього періоду був позначений значними потрясіннями. Українська війна за незалежність, що тривала з березня 1917

року по листопад 1921 року, бачила різні урядові, політичні та військові сили, які змагалися за контроль над Україною. Цей конфлікт виник після Лютневої революції 1917 року та наступної Жовтневої революції у столиці Російської імперії, що на українських землях, враховуючи притаманну українському народі історично обумовлену боротьбу за незалежність та самостійність, призвели до створення Української Народної Республіки, яка не визнала більшовицьку владу і прагнула суверенності.

У цьому контексті більш ніж важливим видається урахування спадщини української правничої науки, зокрема тих дослідників, які були або невідомі (за причинами знаходження України у складі СРСР) незаслужено забуті. До таких належить і Юрій Панейко, який був українцем, народженим у Золочеві на Галичині у 1886 році, проте у силу різних обставин історико-політичного гатунку працював в Австро-Угорщині, Російській імперії, Польщі, Франції, Німеччині. Його перу належать наступні узагальнення, які мають стосунок до першовитоків адміністративного судочинства в Україні. «Адміністративне судівництво означає підпорядкування адміністративної влади судово-адміністративному контролю. Діяння цього контролю теорія хоче забезпечити відділенням органів цього контролю від чинної адміністрації. Теорія виходить з погляду, що орган державної адміністративної влади, який поєднує в собі функцію чинної адміністрації із функцією судово-адміністративного контролю, в спорах з одиницею про порушення норм адміністративного права, не завжди може дати запоруку правомірності. Отже, щоб мати цю гарантію, теорія жадає, щоб адміністративне судівництво було організовано як незалежне від чинної адміністрації судівництво, із всіма запоруками судової незалежності та із признанням рівноправлення стороні в судово-адміністративному процесі. Отже, інституція адміністративного судівництва стремить в своєму založenні до безпеки легальності державної адміністрації» [15, с. 368].

В умовах Російської імперії в Україні певний час залишалися чинними закони колишньої імперії, зокрема, Статут 1864 року. Апеляція як форма

оскарження судових рішень була ненадовго скасована у 1918 році зі створенням народних судів, але згодом відновлена Конституцією незалежної України.

Таким чином, у цей період Центральна Рада зробила значні кроки на шляху до створення окремої судової системи в Україні на тлі політичних потрясінь та боротьби за незалежність і автономію в регіоні.

З приєднанням України до СРСР як союзної республіки відбулися значні зміни в адміністративному праві та процедурі. «Адміністративний кодекс Української РСР», прийнятий у 1927 році, був найважливішим правовим документом цього періоду. Цей кодекс був одним з унікальних правових проявів радянської влади в Україні, оскільки ні Російська РСФРР, ні інші республіки на той час не мали подібного кодексу. Кодекс, що складався з 528 статей, об'єднаних у 15 розділів, охоплював широке коло адміністративних питань, включаючи принципи, адміністративні акти, санкції, інші заходи примусу та процедури оскарження дій місцевих адміністративних органів. Цей комплексний кодекс набув чинності 1 лютого 1928 року [165].

Одним із ключових аспектів Адміністративного кодексу було детальне висвітлення адміністративних процедур, включаючи окремий розділ, що регулював відносини щодо оскарження дій місцевих адміністративних органів. Це свідчило про ранній етап розвитку адміністративного судочинства в УСРР.

Суб'єктами подання скарги могли виступати установи, організації та окремі особи, включаючи тих, хто не мав безпосереднього порушення своїх прав. Скарги слід було надсилати до органу вищого адміністративного рівня або до органу, чії дії підлягали оскарженню, протягом одного місяця з моменту, коли заявник дізнався про дію, що викликає заперечення [119].

Однак кодекс не визначав судового порядку розгляду справ про можливість оскарження, про що сьогодні класично говорять як про адміністративне судочинство. Відсутність механізму судового оскарження в адміністративно-правових питаннях була помітним упущенням, що

відображало більш широке законодавче та адміністративне середовище того часу.

З часом кодекс зазнав змін у зв'язку із законодавчими поправками та централізаційними тенденціями в радянському адміністративному праві. До 1962 року чинним залишалася лише частина початкового адміністративного кодексу. Особливо наприкінці 1950-х і 1960-х років відбувалися дискусії та пропозиції щодо нового адміністративного кодексу, які відображали мінливий правовий ландшафт і адміністративні потреби. Однак повний перегляд кодексу, що охоплював би адміністративно-процедурні норми, так і не відбувся на законодавчому рівні.

Цей період став важливим етапом у розвитку адміністративного права та процесу в Українській РСР, проте все ж таки треба чітко усвідомлювати: період знаходження України у складі СРСР не сприяв і об'єктивно не міг сприяти активному розвитку адміністративної юстиції. Це зрозуміло: у тоталітарній державі оскаржувати її рішення було вкрай складно. Відтак держава не мала зацікавленості у створенні для цього окремого виду судочинства.

Після втрати чинності Адміністративного кодексу розвиток адміністративно-правових відносин в Україні просувався у двох головних напрямках: процедурному та деліктному. У процедурному аспекті важливий крок був зроблений у 1968 році, коли Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ «Про порядок розгляду пропозицій, заяв і скарг громадян». У 1980 році цей указ був оновлений і продовжував діяти в Україні, перебуваючи в силі до прийняття в 1996 році Закону «Про звернення громадян» [42].

З точки зору деліктного права, величезні зміни сталися з прийняттям Основ законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення у 1980 році, а також Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення у 1984 році. До цих подій законодавство про адміністративну відповідальність було розпорошене по близько 500 нормативних актах, включаючи галузеві документи, такі як Цивільний

процесуальний кодекс України 1963 року. Фрагментація законодавства підкреслювала необхідність у його кодифікації, яка була вирішена з прийняттям згаданих основоположних правових документів [119].

Аналізуючи законодавчу діяльність в адміністративній сфері наступних років, можна відзначити, що обидва ці напрямки розвитку адміністративно-правових відносин в Україні, процедурний та деліктний, сприяли значному упорядкуванню та модернізації системи. З одного боку, був вдосконалений механізм розгляду звернень громадян, а з іншого – було створено більш комплексне та систематизоване законодавство щодо адміністративних правопорушень, зменшуючи розрізненість та заплутаність нормативних положень. Ці зміни суттєво вплинули на формування сучасної адміністративно-правової системи в Україні, забезпечуючи її більшу ефективність та доступність для громадян.

Кодекс про адміністративні правопорушення 1984 року став значним етапом розвитку адміністративно-процесуального права. Цей законодавчий акт створив основу для розгляду адміністративних правопорушень, які вважаються менш тяжкими, ніж злочини, але все ж таки завдають шкоди суспільним відносинам.

Кодекс 1984 року, як і подібні кодекси в інших радянських республіках, був розроблений під впливом «Основ законодавства СРСР і союзних республік про адміністративні правопорушення», прийнятих у 1980 році. Цей документ визначав різні адміністративні покарання, включаючи попередження, штрафи, конфіскацію предметів, пов'язаних з правопорушенням, позбавлення певних прав (наприклад, водійських або мисливських ліцензій), виправні роботи та адміністративний арешт. Однак більш суворі покарання, такі як виправні роботи та адміністративний арешт, накладаються виключно судом, а максимальний строк адміністративного арешту встановлений на рівні 15 діб [196].

Зазначимо, що справи про адміністративні правопорушення – це адміністративно-процесуальний напрямок, проте це не зовсім про адміністративне судочинство. Адже у справах про адміністративні правопорушення держава ініціює притягнення до відповідальності особи за вчинене правопорушення, в адміністративній юстиції навпаки – приватна особа ініціює притягнення держави до відповідальності. Близьче до цього у період знаходження України у складі СРСР знаходилась можливість оскарження рішень у справах про адміністративні правопорушення.

Право на оскарження в контексті адміністративних правопорушень реалізовувалося через два основні механізми:

- можливість оскарження дій адміністративного затримання, перевірки та конфіскації речей і документів;
- оскаржувати рішення у справах про адміністративні правопорушення.

Після 1991 року, після розпаду Радянського Союзу, нові незалежні держави почали розробляти власне національне законодавство про адміністративні правопорушення.

Важливим аспектом провадження у справах про адміністративні правопорушення є право на справедливий судовий розгляд, що включає рівність обох сторін (особи і державного органу), право на захист і право на подання доказів. Хоча деякі гарантії в адміністративних провадженнях є менш суворими, ніж у кримінальних справах, фундаментальне право на справедливий судовий розгляд залишається ключовим компонентом.

Отже, розвиток законодавства про адміністративні правопорушення відображає більш широку тенденцію до кодифікації та стандартизації законодавства про адміністративну відповідальність з акцентом на захист прав людини та забезпечення справедливості судового розгляду. Саме цей акцент, фактично, став певною передумовою для подальшого запровадження адміністративної юстиції та її унормуванні на рівні чинного законодавства.

Якісно новий етап у розвитку досліджуваного принципу відкрила Конституція України 1996 року, яка надала праву на апеляційний перегляд і касаційне оскарження статусу однієї з основних засад судочинства. Саме з цього моменту касаційне оскарження перестало бути лише технічною процесуальною можливістю і набуло конституційного значення. Його подальший розвиток уже не міг визначатися виключно міркуваннями процесуальної зручності або організаційної доцільності; будь-яка зміна законодавчої моделі повинна була співвідноситися з конституційним змістом цієї гарантії. Вважаємо, що саме конституційний етап є справжньою точкою відліку для дослідження генези принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України, оскільки лише відтоді можна говорити про нього як про самостійну засаду судочинства, а не про звичайний інструмент процесуального перегляду.

Наступним етапом стало формування власне адміністративного судочинства як спеціалізованої форми судового захисту у публічно-правових спорах. Прийняття Кодексу адміністративного судочинства України у 2005 році не просто закріпило окремі правила касаційного провадження, а інституціоналізувало касацію у сфері спорів із суб'єктами владних повноважень. Це мало принципове значення, адже касаційний перегляд у таких справах не міг механічно дублювати цивільно-процесуальну чи господарсько-процесуальну логіку. Адміністративний спір відрізняється своїм предметом, нерівністю сторін у матеріальних правовідносинах та підвищеним значенням публічного інтересу. Відтак генеза принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є одночасно й генезою адаптації загальносудової ідеї касації до особливостей публічно-правового спору.

За позицією О. Нечитайла, «ідея запровадження адміністративного судочинства в Україні торувала шлях до свого втілення довгих тринадцять років: від схвалення Концепції судово-правової реформи до набрання чинності КАС України, який був визнаний експертами як не лише необхідний, а й

прогресивний законодавчий акт. Він засвідчив реальність намірів української держави втілювати в життя принцип верховенства права, діяти прозоро та неупереджено в інтересах кожного пересічного громадянина. 1 вересня 2005 р. - це дата, що символізує початок процесуальної діяльності адміністративних судів. Утворення Вищого адміністративного суду України та поетапне формування мережі адміністративних судів стало важливою віхою на ляху розбудови в Україні правової держави» [70, с. 29-30].

Ще одним етапом розвитку адміністративного судочинства і, відповідно, реалізації принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України, стала правова реформа, розпочата в Україні після 2014 року, які на рівні чинного законодавства (і Конституції України у тому числі) були проведені упродовж 2016-2020 років. Це призвело до ліквідації Вищого адміністративного суду України і фактичної передачі його повноважень до Верховного Суду (Касаційного адміністративного суду у його складі).

Подальший розвиток цієї засади відбувався під впливом судової реформи 2016 року та формування Верховного Суду як єдиного суду касаційної інстанції. Саме на цьому етапі відчутно посилювався системний вимір касації. Якщо раніше в наукових роботах переважав підхід, за яким касація сприймалася здебільшого як інструмент перевірки законності індивідуального рішення, то після реформування дедалі більше значення почала відігравати функція уніфікації правозастосування. Власне, саме в цей період остаточно утверджується розуміння Верховного Суду як суду права, що має не лише виправляти помилки, а й формувати стабільні орієнтири для всієї судової системи. Це, у свою чергу, змінило і зміст досліджуваного принципу: він став більш тісно пов'язаним із правовою визначеністю та однаковістю судової практики.

Ці реформи були спрямовані на оптимізацію судової системи України, забезпечення єдності судової практики та включали оновлення Кодексу

адміністративного судочинства України. Важливим аспектом цих реформ є запровадження та застосування «касаційних адміністративних фільтрів». Ці фільтри є механізмами, які допомагають реалізувати право на касаційне оскарження судових рішень у публічно-правових спорах [170].

Система адміністративного судочинства в Україні покликана забезпечити судовий контроль за діяльністю органів виконавчої влади та інших суб'єктів публічної адміністрації. Це передбачає всебічний, об'єктивний розгляд і вирішення адміністративних спорів адміністративними судами. Основним завданням касаційного провадження є забезпечення правильного застосування норм як процесуального, так і матеріального права, дотримання вимог нормативно-правових актів, зокрема, у сфері публічного адміністрування.

У цей період, розвиток адміністративного судочинства в Україні відбувається відповідно до європейських стандартів здійснення правосуддя з акцентом на захист прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави. Метою адміністративного судочинства є не лише досягнення бажаного результату для суб'єктів судового процесу, а й захист інтересів держави та верховенства права при здійсненні правосуддя [41, с. 134-136].

Касаційні фільтри слугують важливим інструментом запобігання зловживанню процесуальними правами та мають вирішальне значення у судовому захисті прав особи. Вони забезпечують структурований підхід до обмеження доступу до адміністративного судочинства на касаційному рівні, що сприяє розвантаженню судової системи та сприяє послідовності та єдності судової практики.

Рубіжним моментом у сучасній генезі принципу касаційного оскарження став Закон № 460-IX від 15 січня 2020 року, який суттєво змінив підстави касаційного перегляду та запровадив більш деталізовані касаційні фільтри. Саме після цих змін принцип касаційного оскарження остаточно перестав сприйматися як загальнодоступна «третя інстанція» і набув рис селективного механізму допуску до суду права. З одного боку, така трансформація відповідає

європейській тенденції до функціонального розмежування апеляції та касації. З іншого боку, вона породила низку нових доктринальних і практичних питань: чи не звужив законодавець надмірно реальний зміст принципу; чи достатньо визначеними є критерії «подібних правовідносин», «фундаментального значення» та «винятковості»; чи не створено передумови для надто широкої дискреції суду касаційної інстанції при вирішенні питання про допуск справи [77].

Ще одним важливим елементом принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України є низка ініціатив та реформ, які відображені в Указі Президента України про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021 - 2023 роки [82].

Однією з ключових проблем, визначених у цій Стратегії, є неефективність процесуальних механізмів касаційного оскарження та формування єдиної судової практики. Для вирішення цього питання пропонується вдосконалення інституту зразкової справи. Це передбачає визначення особливостей виконання рішень Верховного Суду в таких справах та/або запровадження інституту модельного (пілотного) рішення, яке ухвалюється Великою Палатою Верховного Суду за зверненням касаційного суду у складі Верховного Суду.

Інша важлива ініціатива полягає у визначенні процесуального механізму, який забезпечує Верховним Судом єдність судової практики у справах, що не підлягають касаційному оскарженню. Також пропонується врегулювання організаційних питань взаємодії Великої Палати Верховного Суду з касаційними судами, у тому числі шляхом ухвалення Пленумом Верховного Суду відповідного регламенту.

Стратегія передбачає розширення інституту письмового провадження у касаційному судочинстві, що може сприяти оптимізації процесу та зниженню навантаження на судову систему. Окремо зазначається про категорії судових

рішень, що ухвалюються судом касаційної інстанції одноособово, особливо у випадках, коли цими рішеннями не завершується розгляд справи.

Такі заходи спрямовані на підвищення ефективності касаційного розгляду та створення умов для забезпечення однакового застосування права, зміцнення верховенства права та захисту прав і свобод громадян в Україні. Очікується, що ці ініціативи допоможуть вирішити низку існуючих проблем та забезпечити більшу передбачуваність і стабільність судової практики.

Отже, генеза принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України має не лінійний, а багаторівневий характер. Вона охоплює історичні передумови інстанційності, конституціоналізацію права на касаційне оскарження, інституціоналізацію адміністративного судочинства, реформування Верховного Суду, запровадження касаційних фільтрів та подальшу корекцію цієї моделі під впливом Конституційного Суду України та практики ЄСПЛ. На думку автора, сучасний етап розвитку досліджуваного принципу визначається вже не питанням «чи потрібна касація», а питанням «якою має бути касація, щоб зберегти баланс між селективністю перегляду і реальністю права на судовий захист». Саме у відповіді на це питання і полягає подальший напрям розвитку українського адміністративного судочинства.

Певне значення для розуміння генези досліджуваного принципу мають також рішення у справах «Abramyan and Others v. Russia» та «Valchev and Others v. Bulgaria», у яких ЄСПЛ оцінював допустимість спеціальних механізмів фільтрації та багаторівневого касаційного контролю. Ці рішення свідчать, що у європейському правопорядку не існує уніфікованої моделі касації; натомість оцінка здійснюється через призму ефективності, передбачуваності та недопущення ілюзорності права доступу до суду. Для України це означає, що генеза принципу касаційного оскарження не завершується формальним запозиченням окремих європейських рішень. Вона вимагає адаптації відповідних стандартів до національної структури

адміністративного судочинства, рівня навантаження на Верховний Суд та якості законодавчого регулювання [150; 162].

Найближчою до українських реалій є справа «Zubac v. Croatia», у якій Велика палата Європейського суду з прав людини фактично підтвердила сумісність касаційних обмежень із статтею 6 Конвенції за умови їх передбачуваності та послідовного застосування. Для національної доктрини це рішення є особливо цінним, оскільки воно поєднує дві важливі ідеї: по-перше, Верховний суд не повинен бути пов'язаний помилками судів нижчих інстанцій щодо доступу до касації; по-друге, сама сторона та її представник повинні проявляти належну процесуальну обачність. Проте беззастережне перенесення цього підходу в українське адміністративне судочинство було б помилковим. Якщо критерії допуску сформульовані надто оціночно або застосовуються непослідовно, посилання на «Zubac v. Croatia» не виправдовує такої практики. Тому автор підтримує загальну логіку цього рішення, але вважає, що його імплементація в українських умовах потребує особливої уваги до якості законодавчої техніки та мотивування судових ухвал про відмову у відкритті касаційного провадження [163].

У справі «Levages Prestations Services v. France» Європейський суд з прав людини визнав, що більш суворі формальні вимоги до касаційної інстанції можуть бути виправданими з огляду на особливий статус такого суду. Це рішення часто використовується як аргумент на користь того, що касація не повинна дублювати апеляцію і може функціонувати за особливими правилами допуску. Однак критичне прочитання цієї позиції показує, що ЄСПЛ не легітимує будь-який формалізм. Йдеться лише про ті процесуальні вимоги, які є передбачуваними, логічно пов'язаними з функціями касаційного суду та не створюють непропорційних перешкод. Для української генези принципу касаційного оскарження це має подвійне значення: з одного боку, європейська практика підтримує ідею селективної касації; з іншого – вимагає від держави високого стандарту правової визначеності таких обмежень [158].

Суттєвий вплив на сучасне розуміння досліджуваного принципу має практика Європейського суду з прав людини. У справі «Ashingdane v. the United Kingdom» Суд сформулював підхід, відповідно до якого право доступу до суду не є абсолютним і може зазнавати обмежень, якщо вони мають законну мету та є пропорційними. Для української моделі касаційного перегляду це має базове значення, оскільки дає орієнтир для оцінки процесуальних фільтрів: сама їх наявність не є порушенням права на справедливий суд, однак їх зміст і застосування не повинні позбавляти особу реального доступу до суду. На думку автора, саме з цього рішення слід починати аналіз європейського контексту генези української касації, оскільки воно задає загальну рамку допустимості обмежень доступу до правосуддя [151].

Ще більш виразно цю тенденцію засвідчує Рішення Конституційного Суду України від 10 березня 2026 року № 2-р/2026 у справі щодо конституційності окремих положень Закону України «Про судовий збір» у частині справляння збору за подання апеляційної і касаційної скарги на ухвали, постановлені у порядку статей 382, 383 КАС України. Це рішення демонструє, що сучасна еволюція принципу касаційного оскарження пов'язана вже не лише з фільтрами допуску, а й з матеріальними умовами доступу до перегляду. Фактично Конституційний Суд поставив питання про те, чи не може надмірний фінансовий бар'єр звести нанівець гарантії, формально збережені у процесуальному законі. На думку автора, це рішення є надзвичайно показовим: воно засвідчує, що генеза принципу триває і нині, а її зміст формується під впливом спорів про межі допустимих процесуальних та фінансових обмежень доступу до касаційної інстанції [105].

Подальша еволюція досліджуваного принципу відбувається вже не лише через законодавчі зміни, а й через конституційну юриспруденцію. Показовим у цьому плані є Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(II)/2023, у якому Суд досліджував проблему гарантування права на судовий захист у малозначних спорах. Хоча рішення

ухвалювалося у контексті цивільного процесу, висловлені в ньому підходи мають значення і для адміністративного судочинства, оскільки стосуються ширшого питання – допустимих меж законодавчого обмеження доступу до касаційної інстанції. Важливим є те, що Конституційний Суд не заперечив саму можливість диференціації доступу до касації, але поставив питання про належне конституційне обґрунтування таких обмежень. Для генези принципу це означає перехід до нового етапу, на якому оцінюється вже не лише існування касації як такої, а й якість її нормативного конструювання [93].

Окремо слід застерегти від ототожнення радянських моделей перегляду судових рішень із сучасною касацією. Наглядове провадження, яке тривалий час виконувало функцію перевірки судових актів, не може вважатися повноцінним аналогом касаційного оскарження у нинішньому розумінні. Воно ґрунтувалося на інших засадах, мало іншу інституційну логіку і не було пов'язане з конституційною гарантією права особи на касаційний перегляд. Наглядова модель значною мірою виходила з ідеї контролю за судами, тоді як сучасна касація спрямована на захист прав особи та забезпечення однакового застосування права. Саме з цієї причини генеза принципу касаційного оскарження в Україні повинна розглядатися не як безперервна спадкоємність усіх форм перегляду судових актів, а як перехід від контрольної моделі до правогарантійної.

Саме тому видається дискусійною поширена в окремих працях тенденція проводити майже пряму лінію від античних уявлень про справедливість або від окремих середньовічних форм перегляду до сучасної касації в адміністративному судочинстві. Безперечно, історичні правові системи знали різні способи виправлення помилкових рішень, але вони не були тотожними сучасному касаційному перегляду. У кращому разі йдеться про загальні історичні передумови інстанційності, а не про безпосередню генеалогію принципу касаційного оскарження. Надмірне розширення історичного горизонту нерідко призводить до втрати предметної точності: касація починає

описуватися як «вічна» властивість правосуддя, хоча насправді вона є продуктом цілком конкретного етапу розвитку держави, судоустрою та процесуального права. На думку автора, більш переконливим є підхід, який пов'язує становлення сучасної української касації насамперед із конституціоналізацією права на судовий захист і спеціалізацією адміністративного судочинства.

У цьому контексті особливого значення набуває Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010, у якому було офіційно витлумачено термін «касаційне оскарження» у конституційному вимірі. Значення цього акта полягає не лише у тлумаченні окремої конституційної категорії, а й у тому, що він фактично окреслив методологічну межу між конституційною гарантією касаційного оскарження та законодавчою дискрецією щодо визначення її процесуальної моделі. Із цього випливає важливий висновок: генеза принципу касаційного оскарження в Україні не може зводитися лише до хронологічного переліку джерел, у яких згадувався перегляд рішень. Вона має досліджуватися як поступове формування конституційно визнаного правового явища, зміст якого конкретизується законодавцем і судовою практикою [104].

Аналіз генези принципу забезпечення права на касаційне оскарження потребує відмови від надто спрощеної моделі історичного розвитку, за якої будь-який давній механізм скарги або перегляду автоматично визнається попередником сучасної касації. Такий підхід є зручним для побудови широкої історичної панорами, однак не завжди є коректним у методологічному сенсі. Сама наявність інстанційності чи права на звернення зі скаргою ще не означає існування касаційного перегляду у сучасному розумінні. Для останнього характерні щонайменше три ознаки: чітко визначене місце у системі судоустрою, переважна спрямованість на перевірку правильності застосування права, а також зв'язок із функцією забезпечення єдності судової практики. Без цих ознак говорити про генезу саме принципу касаційного оскарження слід з

великою обережністю. На думку автора, в історичних розвідках доцільно розрізняти загальні форми оскарження судових актів і власне касаційну модель перевірки судового рішення.

Отже, розвиток принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є відображенням глибоких історичних, культурних і правових змін, які відбувались у країні протягом століть. Починаючи з античних часів і до сьогодення, цей принцип пройшов шлях від первісних форм судочинства, заснованих на звичаєвому праві та релігійних нормах, до сучасної системи, що базується на кодифікованих законах та міжнародних стандартах.

Для покращення системи касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України рекомендується впровадити наступні заходи: адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, забезпечення неперервної освіти для суддів та правників, розширення доступу до правосуддя через цифровізацію процесів, зміцнення незалежності судової системи, та активізація взаємодії з громадськістю та експертним середовищем. Ці кроки сприятимуть ефективності, прозорості та доступності касаційного оскарження, а також зміцнять довіру громадян до судової системи.

Загалом, еволюція принципу касаційного оскарження у судочинстві України свідчить про поступовий перехід від традиційних форм судового контролю до більш сучасних, що враховують потреби суспільства, забезпечують захист прав та свобод осіб і сприяють зміцненню верховенства права.

1.3 Поняття та правова сутність принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України

Адміністративне судочинство, за своєю правовою природою, відноситься до юридичного процесу, проте який має певні особливості, обумовлені характером виникаючих правовідносин, де позивач, яким, зазвичай, є приватна

особа, оскаржує рішення, дії чи бездіяльність публічно-правових інституцій, якими є суб'єкти владних повноважень. Саме єдність системи принципів (спочатку закладених першооснов, ідей) виступає як один із основних критеріїв, що дозволяють сприймати адміністративне судочинство у якості «рівноправного» партнера інших, класичних видів юридичного процесу.

Актуальність дослідження принципів має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки система принципів традиційно виділяється як один із додаткових критеріїв індивідуалізації галузі права, а для практики більшою мірою значущим є саме правильне з'ясування сутності принципу, відповідно до якої законодавець сформулював процесуальну норму, що, у свою чергу, дозволяє правильно провести тлумачення та застосування законодавчо закріпленого правила вчинення процесуальної дії.

Принципи, які мають дотичність до адміністративного судочинства, наділені певними специфічними властивостями, які відрізняють їх від інших категорій. Так, серед них виділяють наступні:

1. Нормативність. Жодна правова ідея чи доктрина не може бути принципом, доки вона законодавчо не буде закріплена. Принцип - це загальна стратегія певної поведінки. Якщо говорити про принципи адміністративного судочинства, то вони, частіше всього (але не виключно) розміщені у окремих положеннях КАС України.

2. Регулятивність. Принципи - правила поведінки, але правила найвищого ступеня узагальненості. Вони визначають побудову адміністративної юстиції, її підвалини, фундамент, виражають ступінь її демократизму.

3. Аксиоматичність. Принципи мають верховенство по відношенню до певних норм. Зміст норм не може суперечити правовим принципам.

4. Універсальність. Дія принципів поширюється на всіх осіб, які за схожих обставин потрапляють під їх регулятивний вплив.

Значення принципів адміністративного судочинства розкривається у наступному:

- у них виражена сутність адміністративного судочинства;
- служать гарантією досягнення цілей адміністративного судочинства;
- за зрілістю та реальністю принципів можна судити про демократичність адміністративного судочинства в країні;
- принципи вказують на напрямок подальшого розвитку законодавства про адміністративне судочинство [112, с. 612]

Характеристика кожного принципу, в тому числі і аналізованого принципу забезпечення права на касаційне оскарження, включає обов'язкове з'ясування його сутності, змісту і гарантій практичної реалізації цього принципу. Загалом же, слід погодитись, що «у пострадянських країнах принципи адміністративного судочинства за своїм змістом часто пов'язані з процесуальними правилами, принципами, презумпціями, що набули конституційного та нормативного закріплення в умовах панування позитивістської концепції праворозуміння, і тому сучасний перехід до комплексного праворозуміння має супроводжуватися переглядом ціннісних домінант і ключових аксіологічних цінностей, серед яких важливе місце посідають і принципи адміністративного судочинства» [34, с. 63].

Так, одним із важливих принципів адміністративного судочинства є принцип забезпечення права на касаційне оскарження. Він є складовою реалізації доступу до правосуддя, він закріплюється у низці міжнародних нормативно – правових актів та, з певними особливостями, має в Україні конституційне закріплення умов реалізації. Його дослідження дасть змогу визначити рівень демократичності суспільства, стан реалізації принципу доступу до правосуддя, запропонувати шляхи покращення організації судоустрою та судочинства тощо.

Зміни, які відбулись у 2020 році (щодо запровадження нових критеріїв касаційного оскарження) в усіх видах судочинства, в тому числі адміністративному, викликали чимало дискусій та суперечностей. Зрештою, декілька років практичної їх реалізації, дозволили отримати певні практичні наслідки вказаних вище законодавчих змін і, це теж немаловажно, потягнули за собою низку нових запитань. Саме тому, з точки зору дисертанта, дана тема є актуальною для розкриття та дослідження.

Перше, з чого вважаю за необхідне розпочати викладення даного підрозділу дисертації – надати визначення досліджуваного поняття. У роботі раніше вже наводились існуючі погляди на визначення цього принципу. Виходячи із наведеного, а також керуючись власним розумінням сутності та функціонального призначення касаційного оскарження, пропонується наступне визначення: принцип забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України – це керівна ідея, базова засада адміністративного судочинства, яка демонструє умови, підстави, строки реалізації для касаційного оскарження у Верховному Суді рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанови суду апеляційної інстанції.

Виходячи із вказаного визначення, характерними особливостями принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, які відображають його правову сутність, є наступні:

- по-перше, - це керівна ідея, базова засада адміністративного судочинства. Це дійсно так, адже фактично мова йде про обґрунтування для пересічного громадянина чи іншого учасника публічно-правового спору, можливості звернення до найвищого суду у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики;

- по-друге, в умовах наявності у статті 129 Основного закону держави положення, відповідно до якого касаційне оскарження судового рішення можливе «у визначених законом випадках», важливим є аналіз тих

самих визначених законом випадків. Як з точки зору правозастосовувача (адміністративний суд), так і з точки зору пересічного громадянина – потенційного касатора. У цьому зв'язку важливо зазначити, що, за справедливою позицією авторів науково-практичного коментаря до Конституції України (виданий під орудою Конституційного Суду України та Національної академії правових наук України), «певні обмеження допустимості апеляційного і касаційного оскарження окремих рішень сприяють підвищенню функціональної спроможності та ефективності діяльності апеляційних і касаційних судів. Забезпечене Конституцією України право на судовий захист та Європейською конвенцією з прав людини та основних свобод право на справедливий суд не порушуються певними обмеженнями апеляційного чи касаційного оскарження, оскільки заінтересованій особі вже надавалося право бути заслуханою у суді першої інстанції. Право вимоги доступу до другої або третьої інстанції Європейська конвенція з прав людини не визначає. Хоча, виходячи з принципу про необхідність надання ефективного правового захисту (ст. 6 Конвенції), таке право може існувати, але у такому разі є доцільним регламентувати процесуальні механізми допуску до апеляції чи касації» [14, с. 559-560].

- по-третє, унормування процесуальних механізмів допуску до суду касаційної інстанції здійснено у рамках статей 327 – 331 Кодексу адміністративного судочинства України. Це дозволяє стверджувати про формально-юридичну визначеність питання допуску до касаційного перегляду судових рішень в адміністративних справах. Відтак слушною видається позиція О.З. Хотинської–Нор, яка зазначає, що «підходячи до формулювання критеріїв визначеності судової практики у правових позиціях Верховного Суду, ми не можемо оминати правову визначеність як неодмінну складову принципу верховенства права [138, с. 239]. Як видається, судова практика стосовно касаційного перегляду в адміністративному судочинстві формується саме

Верховним Судом, відтак наявність правової визначеності – це безсумнівний позитив;

- по-четверте, реалії правового режиму воєнного стану, який має місце в Україні, зумовлюють більш прискіпливий погляд на можливості гарантування та забезпечення соціальних прав громадян. Як справедливо стверджує О.В. Прудивус, «важливість та символічність закріплення цих базових державницьких принципів на законодавчому рівні є беззаперечною, проте не менш важливим видається також їхнє практичне втілення при реалізації державної соціальної політики, особливо у умовах режиму воєнного стану, коли соціальна цінність людини набуває нового, більш актуального значення. Поряд із цим доводиться констатувати, що сучасний стан розвитку України певною мірою характеризується посиленням проблем соціально-економічного характеру, які на фоні війни гіпертрофовано проявляються в погіршенні якості та рівня життя людей, невідповідності доходів громадян до умов сьогодення, послабленям рівня соціального забезпечення громадян тощо» [85, с. 78]. На наше переконання, практика реалізації принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві багато в чому демонструє бачення суду стосовно впливу зовнішніх факторів на можливості доступу до суду касаційної інстанції;

- по п'яте, умови, підстави, строки реалізації для касаційного оскарження, сформульовані у Кодексі адміністративного судочинства, попри їх конкретизуючий характер стосовно «касаційних фільтрів», все ж таки мають характеризуватися людиноцентризмом, де права, свободи та законні інтереси людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У цьому зв'язку варто підтримати позицію О. Козакевич, відповідно до якої людиноцентрична парадигма адміністративного судочинства вимагає переорієнтації процесуальних механізмів з формального дотримання процедур на досягнення реального захисту прав особи. У цьому контексті доступ до правосуддя постає як правова категорія, що охоплює не лише можливість подання позову, а й

процесуальну спроможність особи ефективно брати участь у розгляді справи, отримати рішення у розумний строк і домогтися його виконання [55, с. 49-50]

Важливо принцип забезпечення права на касаційне оскарження співвідносити із завданнями адміністративного судочинства. Так, у КАС України закріплено такі завдання адміністративного судочинства: «справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [53].

Найважливішим завданням адміністративного судочинства, як видається, є відновлення порушених прав і свобод учасників адміністративно-правових відносин. У цьому плані необхідно всіляко підтримати і втілювати в практичній діяльності позицію законодавця щодо максимально активної ролі суду в адміністративному судочинстві. Незважаючи на горизонтальний характер відносин протиборчих в адміністративному процесі сторін, громадяни, як правило, позбавлені можливості протидіяти більш могутньому опоненту, яким є суб'єкт владних повноважень. Тому щоб зробити рівними їх процесуальні можливості, суд зобов'язаний дотримуватись вимог процесуального закону, запобігати зловживанню правами. Тим більше, низка положень чинного КАС України мають лояльний характер саме до сторони - фізичної особи, і менш прихильний – до сторони – суб'єкта владних повноважень. Враховуючи той факт, що у більшості випадків докази у справі перебувають у документах органів або посадових осіб, які нерідко без «особливого бажання» їх надають, особливо якщо вони не на їхню користь, суддя має можливість зобов'язати суб'єкта владних повноважень надати докази, які свідчать про обґрунтування їх дій, витребувати матеріали та інші докази, тощо.

Загалом, як справедливо зазначає С.Г. Стеценко, «доцільно виокремити три складових у завданні адміністративного судочинства: 1) справедливе, неупереджене й своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових

відносин; 2) мета вирішення спорів – ефективний захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб; 3) основним фактором, який спричиняє необхідність указанного захисту – порушення з боку суб'єктів владних повноважень» [123, с. 156].

Отже, окресливши загальне розуміння поняття принципів, розкривши коротко принципи адміністративного судочинства, надавши визначення та характерні особливості принципу касаційного оскарження, важливо акцентувати увагу на правовій сутності принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві.

Загалом, касаційне оскарження у будь-якому вигляді судочинства є додатковою гарантією судового захисту для осіб, чії права, свободи та законні інтереси порушені судовим рішенням попередніх інстанцій (перша та апеляційна). Слід зазначити, що у межах адміністративного судочинства касаційне оскарження виступає в ролі самостійної стадії процесу, а також як виняткової можливості перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Винятковість касації вбачається саме в тому, що особи, чії права та інтереси порушені, вправі скористатися правом на касаційне оскарження у разі, коли ними вже вичерпано всі інші способи оскарження рішення до дня набрання ним законної сили (тобто пройдено апеляційну інстанцію).

Так, принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві існував вже давно, однак з 2020 року він зазнав значних змін. Зокрема, 15 січня 2020 року, Верховною Радою України, було ухвалено Закон №460-ІХ, який передбачав внесення змін до усіх процесуальних кодексів (окрім Кримінального) [77].

Так, зміни торкнулись саме принципу касаційного оскарження, а саме, у статті 328 КАС України, було закріплено виключні випадки, у яких судові рішення підлягають касаційному оскарженню якщо вбачається неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Тобто, до змін, право на касаційне оскарження могло

бути реалізовано сторонами, іншими учасниками справи лише за наявності одного критерію - неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Після внесених змін, по суті було запроваджено ще один критерій – наявність певного випадку, визначеного КАС України, і тепер, просто факту «неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» недостатньо.

Дані зміни викликали дуже жваві дискусії серед науковців, юристів, суддів та звичайних людей. Дехто вважає цей підхід правильним, адже через формальні порушення завантажувався касаційний суд, дехто вважає це обмеженням права на доступ до суду та відповідно порушення принципу касаційного оскарження.

Отже, згідно ч.4 ст. 328 КАС України:

«Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частині першій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права виключно в таких випадках:

- 1) якщо суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду, крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку;
- 2) якщо скаргник вмотивовано обґрунтував необхідність відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у постанові Верховного Суду та застосованого судом апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні;
- 3) якщо відсутній висновок Верховного Суду щодо питання застосування норми права у подібних правовідносинах;
- 4) якщо судові рішення оскаржується з підстав, передбачених частинами другою і третьою статті 353 цього Кодексу.

Підставами касаційного оскарження судових рішень, зазначених у частинах другій і третій цієї статті, є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права» [53].

Зазначимо, що ч. 2 та ч. 3 ст. 353 КАС України, про яку йдеться у четвертому пункті процитованої вище норми, що передбачають ряд випадків досить грубого порушення норм процесуального права, таких як, наприклад, не дослідження доказів або винесення рішення на підставі неприпустимих доказів.

Отже, ми спостерігаємо ситуацію, що внесені зміни значно звузили можливість осіб на касаційне оскарження судових рішень, у порівнянні з тим, що було дозволено до 2020 року.

У світлі дискусій, які точаться тепер навкруги так званих «касаційних фільтрів» варто звернути увагу на таке рішення Конституційного суду України (далі по тексту – КСУ) , № 11-рп/2012 від 25.04.2012, у якому здійснювалось тлумачення положень Конституції України, а саме, 55 статті. Зокрема, ним було констатовано, що «право на оскарження судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій є складовою частиною конституційного права особи на судовий захист, але разом із тим законом можуть бути встановлені випадки, коли можливість апеляційного чи касаційного оскарження рішення не забезпечується» [103].

Так, продовжуючи думку КСУ, слід говорити про те, що право на доступ до суду, або на судовий захист включає в себе принцип касаційного оскарження, однак, за виключенням випадків, коли у законі безпосередньо міститься дозвіл на таке оскарження. За цих обставин включення до КАС України додаткових критеріїв щодо можливості оскарження у касаційному порядку судових рішень фактично звужує коло існуючих судових рішень, які можуть бути оскаржені в такому порядку скасування, і, таким чином, це призводить до фактичних обмежень обсягу права на доступ до правосуддя.

З іншого боку, повне застосування доктрини касаційного оскарження призводило до перевантаження судів та затягування розгляду адміністративних

справ. Зокрема, судова практика свідчить, що окремі учасники процесу та/або інші заінтересовані особи мали право на оскарження без об'єктивних підстав рішення суду, яке набрало законної сили, що могло бути використано несправедливо для умисного продовження строку розгляду справи. При розгляді справи в касації існує певна правова невизначеність щодо прав осіб, які беруть участь у провадженні, оскільки рішення, що набрало законної сили, може бути скасоване або змінене [103].

Своєю чергою, демократичний принцип доступ до правосуддя полягає не в обов'язковій участі сторін у процесі касації, а в законності судових рішень та єдності судової практики. Позитивним досвідом у цьому питанні є судова практика Європейського суду з прав людини, яка забезпечує стабільність рішень суду, що набрали законної сили. Згідно з юридичним висновком суду, судові рішення мають переглядатися виключно з точки зору правильного застосування закону, а не ґрунтуватися на повторному розгляді фактів.

Немає значення, чи визначає внутрішнє законодавство кожної країни таку скаргу як касаційну скаргу чи як інший особливий тип скарги (наприклад справа Вішер проти Франції) [97].

Загалом, ЄСПЛ визнає можливість встановлення «касаційних фільтрів», якщо такі фільтри передбачені національним законом, адже право на доступ до суду все ж таки не є абсолютним (наприклад, така позиція ЄСПЛ була висвітлена у справах «Валчев та інші проти Болгарії» (заяви № 47450/11), № 26659/12, № 53966/12) [50], «Уеллс проти Сполученого Королівства» (Wells v. the United Kingdom, № 37794/05) [50], «МВП «Голуб» проти України» (Заява № 6778/05) та інші) [98].

Водночас ЄСПЛ зазначає, що встановлені «касаційні фільтри» мають відповідати вимогам ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод [60].

Згідно з позицією ЄСПЛ, «касаційні фільтри» відповідають вимогам ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод, якщо є «законна мета» та

«справедливий баланс» між спільним інтересом суспільства та вимогами захисту основних прав конкретної особи». Так, саме це взяв до уваги Суд у «класичному» Рішенні від 28 травня 1985 року у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» (заява № 8225/78) [95] та у Рішенні від 12 травня 2015 року у справі «Абрамян та інші проти Росії» (заяви № 38951/13 та № 59611/13) [94].

Тому «касаційні фільтри» можуть визнаватись такими, що не відповідають ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав та основних свобод і в тому випадку, коли фактично такі фільтри призводять до ситуації, коли доступ до Верховного Суду є швидше ілюзорним, ніж реальним.

Отже, можемо зупинитися на позиції, що в цілому, зміни які внесені до КАС України щодо розширення критерії для касаційного оскарження судових рішень в цілому не порушують принцип касаційного оскарження. В свою чергу, у ході розгляду змін із практичної точки зору бачимо певні можливі неоднозначності.

Так, принаймні 3 із 4-х підстав, з яких надається право на касаційне оскарження, прив'язані до наявності/відсутності висновку про застосування норм права подібних правовідносин. При цьому законодавство не містить визначень та, власне, критеріїв понять «висновок щодо застосування норми права» та «подібні правовідносини». Що стосується першого, то відразу приходить на думку, чи достатньо для висновку про застосування норми права вказівки у судовому рішенні фрази «...суд приходить до висновку...» та чи має бути наведено після наступного затвердження обґрунтування?

Схожі питання однозначності тлумачення виникають у розрізі поняття «подібні правовідносини». Будь-якому кваліфікованому юристу, який здійснює представництво своїх клієнтів у судах, напевно відомо, що, навіть за наявності певної подібності між двома судовими справами, іноді при поглибленому вивченні їх обставин виявляється їхня відмінність в обставинах, а відповідно – і неможливість застосовувати однакові юридичні підходи до них рішення. Тому

зараз питання, наскільки широкою буде категорія «подібності» і чи враховуватимуться при вирішенні питання про прийняття справи до касаційного перегляду можливі фактичні відмінності у справах, які можуть призвести до іншого правозастосування?

Безумовно, у чинній редакції п. 2 ч. 4 ст. 328 КАС Україн надає право стороні «мотивовано обґрунтувати» необхідність відступу від висновку щодо застосування норми права щодо «подібних правовідносин». Однак, знову ж таки, вирішення питання, яка саме аргументація визнаватиметься достатньою для відповідності критеріям правильності, залишається в межах дискреції суду.

Наведені вище проблеми поки що залишають відкритим питання забезпечення однозначного застосування введених обмежень касаційного перегляду на практиці.

Ще однією великою проблемою є реалізація принципу касаційного оскарження у малозначних справах або справах розглянутих в порядку спрощеного провадження. Дане питання регулює вже частина 5 ст. 328, пункт 2 якої говорить:

«Не підлягають касаційному оскарженню: судові рішення у справах незначної складності та інших справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження (крім справ, які відповідно до цього Кодексу розглядаються за правилами загального позовного провадження), крім випадків, якщо:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково» [53].

Так здійснюючи аналіз даних положень, встановлено, що при зверненні до касаційного суду, щодо оскарження рішень постановлених у справах нескладного характеру та в інших справах, які розглядаються в порядку спрощеного судочинства, заявник повинен стверджувати в касаційній скарзі про наявність одного або кількох критеріїв, зазначених у пунктах а-г вищевикладеної норми.

При цьому, з практики Верховного Суду вбачається, що критерії які закріплені у ч.4 ст. 328 КАС України, щодо підстав касаційного оскарження, є загальними, і поширюються на всі випадки касаційного оскарження, тобто, повинні також бути дотриманні і при оскарженні рішень у малозначних справах.

В результаті, під час подачі касаційної скарги на рішення суду у малозначній справі, або іншій, яка була розглянута за правилами спрощеного провадження, ми бачимо застосування «подвійних» касаційних фільтрів, що в свою чергу дуже ускладнює реалізацію принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві.

Отже, існування «касаційних фільтрів» загалом можна вважати обґрунтованим з огляду на значне навантаження на судову систему. Водночас чинні положення КАС України породжують низку питань щодо забезпечення єдності практики їх застосування та належного функціонування Верховного Суду як касаційної інстанції, що має гарантувати однаковість судового правозастосування на всіх рівнях. Якщо практика використання «касаційних фільтрів» спричинятиме неоднакове застосування норм права судами, це може стати предметом окремого аналізу ЄСПЛ у контексті дотримання гарантій, передбачених ч. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Саме тому важливо, щоб Верховний Суд застосовував новели КАС України виважено, враховуючи необхідність досягнення «обґрунтованої мети

такого застосування» та підтримання «справедливого балансу» між суспільними інтересами і потребою захисту основних прав конкретної особи, аби уникнути негативних наслідків, які можуть виникнути через неоднозначність окремих формулювань.

Також, окремо слід окреслити питання суб'єктів, на яких поширюється принцип касаційного оскарження. Так, КАС України, у 328 статті вказує, що до осіб, які мають право на касаційне оскарження відносяться:

- 1) учасники справи;
- 2) особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси та (або) обов'язки [53].

Так, суд касаційної інстанції перед відкриттям провадження повинен з'ясувати, чи подана скарга належним суб'єктом. Крім того, вже на цьому етапі, у випадку подачі касаційної скарги не учасником справи, на суд покладається обов'язок перевірити чи дійсно суд вирішив питання про права, свободи інтереси цієї людини. Щодо цього у Верховному Суді вже сформувалась певна стала судова практика. Зокрема, Судом зазначається, що оскарження судового рішення учасником справи відрізняється від оскарження особою, яка не брала участь у справі, оскільки на останню покладається обов'язок доведення наявності правового зв'язку із стороною справи або із рішенням яке було винесене по справі, або ж, необхідно обґрунтувати, що судом було вирішено питання про право, інтерес, обов'язок цієї особи, причому такий зв'язок має бути очевидним та безумовним, а не ймовірним.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу нормативного закріплення реалізації принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві, судової практики, зокрема і постанов Верховного Суду, можна зробити наступні висновки. Принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є складовою права доступу до правосуддя. Він гарантується на рівні Конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод, практики ЄСПЛ, Конституції України та безпосередньо Кодексу адміністративного

судочинства України. Його суть зводиться до того, що учасник справи або особа, яка не брала участь у справі, проте суд вирішив питання стосовно її прав, обов'язків, інтересів, має право оскаржити рішення суду до касаційного суду (після обов'язкового перегляду рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку).

Загалом, порядок реалізації даного принципу чітко регламентований КАС України, проте як було встановлено, він містить дуже багато проблемних питань на практиці. Вважаємо за доцільне дійти висновку, що, враховуючи неоднозначну практику застосування виняткових обставин, які «відкривають» можливість касаційного розгляду, законодавче обмеження касаційного оскарження малозначних та прирівняних до таких справ є загрозою для осіб бути позбавленим права на касаційний перегляд справ, а для нашої держави – черговою причиною збільшення кількості звернень осіб до ЄСПЛ. На сьогодні, механізм реалізації принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві в Україні потребує певного вдосконалення.

З'ясовано, що правова сутність принципу касаційного оскарження полягає у гарантуванні особі можливості ініціювати перевірку судового рішення після апеляційного перегляду судом касаційної інстанції як судом права з метою усунення істотних помилок у застосуванні норм матеріального та процесуального права. Водночас реалізація цієї засади в сучасному адміністративному судочинстві ускладнюється низкою проблемних чинників: оціночністю критеріїв касаційного допуску, неоднорідністю підходів до тлумачення категорії «подібні правовідносини», складністю застосування фільтрів у справах незначної складності та ризиком надмірного формалізму під час використання правових висновків Верховного Суду. Подальше вдосконалення законодавства і судової практики має бути спрямоване на підвищення правової визначеності критеріїв касаційного перегляду, посилення мотивованості рішень про відмову у відкритті касаційного провадження та

збереження реального, а не декларативного змісту права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України.

Встановлено, що генеза принципу касаційного оскарження не має прямолінійного характеру. Історичні форми скарги, апеляції чи наглядового контролю можуть розглядатися лише як віддалені передумови розвитку інституту перегляду судових актів, але не як тотожні сучасній касації явища. Справжнє становлення досліджуваного принципу в Україні пов'язане з його конституціоналізацією у Конституції України 1996 року, подальшим інституційним оформленням у Кодексі адміністративного судочинства України, реформуванням Верховного Суду та змінами, внесеними Законом № 460-ІХ. Сучасний етап розвитку принципу визначається також впливом рішень Конституційного Суду України та практики Європейського суду з прав людини, які формують критерії допустимості процесуальних і фінансових обмежень доступу до касаційної інстанції.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що принцип забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України має самостійне місце у системі принципів судочинства і не може бути зведений ні до звичайної стадії процесу, ні до похідного елементу права на доступ до правосуддя. Його системне значення полягає в поєднанні правозахисної функції, яка спрямована на усунення істотних помилок правозастосування, та публічно-правової функції, що забезпечує єдність судової практики, правову визначеність і передбачуваність судових рішень у сфері публічно-правових відносин. Саме через таке поєднання цей принцип взаємодіє з верховенством права, рівністю учасників процесу перед законом і судом, обов'язковістю судового рішення, розумністю строків та мотивованістю судових актів, але при цьому зберігає власний предмет регулятивного впливу.

Висновки до розділу 1

1. Принцип забезпечення права на касаційне оскарження - це засіб юридичного контролю над рішеннями адміністративних судів першої та апеляційної інстанції, який дає можливість сторонам у справі чи іншим зацікавленим особам (питання про права чи свободи яких вирішувались у судових рішеннях) звертатися до суду вищої інстанції (касаційної інстанції) для перегляду рішення або ухвали суду нижчої інстанції на основі визначених законом підстав.

2. Реалізація на практиці принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві багато в чому залежить від рівня правової свідомості та правової культури всіх учасників судового адміністративного процесу. І, як це не виглядало би парадоксально: від суддів адміністративних судів також. Тому що чим більш якісно вони будуть здійснювати розгляд справи, чим з меншою вірогідністю вони будуть припускатися процесуальних помилок чи прямого порушення норм матеріального права, - тим менш вірогідно що позивачі, відповідачі, треті особи тощо зловживатимуть своїми правами.

3. В адміністративному судочинстві України має місце нормативно визначена соціально-правова активність суду, яка направлена на:

- роз'яснення сторонам судового процесу їх прав та обов'язків щодо збирання й надання доказів;
- надання їм допомоги у збиранні необхідних доказів;
- судовий контроль за застосуванням сторонами справи власних правомочностей та виконання покладених законодавством чи судом обов'язків.

Крім того, слід відмітити, що особливістю адміністративного судочинства відносно забезпечення принципу змагальності є активна роль суду, на який покладено обов'язок застосовувати передбачені законодавством необхідні заходи для всебічного та повного з'ясування обставин по справі.

4. Доцільно виокремити основні ознаки касаційного провадження. До них відносяться:

- воно є факультативною стадією адміністративного судочинства;
- здійснюється лише Верховним Судом;
- судові рішення переглядаються лише після їхнього перегляду в апеляційному порядку;
- з метою оптимізації доступу до суду касаційної інстанції законодавцем у КАСУ визначені так звані «касаційні фільтри», подолавши які, у заявника касаційної скарги може з'явитись можливість касаційного перегляду судового рішення;
- предметом касаційного провадження є рішення суду першої інстанції та апеляційного суду та окремі ухвали, визначені процесуальним законодавством;
- касаційний перегляд судових рішень здійснюється стосовно неправильного застосування адміністративним судом норм процесуального права чи порушення норм матеріального права.

5. Учасники адміністративного судового процесу і їх представники мають добросовісно використовувати процесуальні права, не допускається зловживання процесуальними правами. Отже, неприпустимість зловживання процесуальними правами є важливим принципом адміністративного судочинства, який заснований на конституційних і законодавчих нормах і безпосередньо закріплений у КАС України. На наше переконання, реалізація на практиці цього принципу багато в чому залежить від рівня правової свідомості та правової культури всіх учасників судового адміністративного процесу. І, як це не виглядало би парадоксально: від суддів адміністративних судів теж. Тому що чим більш якісно вони будуть здійснювати розгляд справи, чим з меншою вірогідністю вони будуть припускатися процесуальних помилок чи прямого порушення норм матеріального права, - тим менш вірогідно що позивачі, відповідачі, треті особи тощо зловживатимуть своїми правами.

6. Факультативність касаційного провадження в адміністративній юрисдикції обумовлюється тим, що воно не є обов'язковим, тому що держава

(виходячи передовсім із вищевказаних конституційних приписів) не зобов'язана людині абсолютність гарантування цього права, і, своєю чергою, особа має це усвідомлювати. Важливо відзначити, що це не є абсолютним правом сторони, оскільки його обмеження встановлене чинним законодавством. Наступною важливою ознакою касаційного провадження є те, що впливає з його визначення: протягом здійснення касаційного перегляду відбувається перегляд законності судових рішень судів першої й апеляційної інстанцій, оскільки Верховний Суд перевіряє судові рішення на його відповідність нормам процесуального і матеріального права. При цьому фактичні обставини справи Верховний Суд не досліджує, хоча він може провести оцінку їхньої повноти й необхідності з'ясування додаткових обставин у справі.

7. Однакові позиції Верховного Суду, що сформульовані в його правових висновках, сприяють виробленню спільного підходу до вирішення справ у всіх адміністративних судах різних інстанцій, єдності судової практики. На практиці, на жаль цього досягти не вдається, оскільки суди не завжди враховують у своїй діяльності правові висновки Верховного Суду у повній мірі. Зважаючи на це, процес касаційного оскарження судового рішення є важливою гарантією того, що порушене право учасника спору може бути відновлене касаційною інстанцією. Водночас, касаційне оскарження рішення суду можливе лише у випадках, визначених законодавством, що з однієї сторони обмежує можливість усіх сторін судового процесу на подання касаційної скарги до суду касаційної інстанції, а з іншої – дає можливість розвантажити діяльність Верховного Суду і сприяє покращенню якості судового процесу. Зважаючи на це, таким важливим є дотримання судами нижчих інстанцій правових позицій Верховного Суду, зокрема його зразкових рішень, для забезпечення однакового підходу до вирішення справ.

8. Розвиток будь-якого соціального явища неможливий без урахування розвитку країни, у якій це соціальне явище мало місце. Не є

виключенням і принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. Цей принцип розвивався у контексті історії самого адміністративного судочинства чи його більш ранніх варіантів, і, безсумнівно, у контексті розвитку судочинства України і самої нашої держави. Еволюція принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України є надзвичайно актуальною темою в контексті постійного розвитку правової системи країни. Цей процес не лише відображає історичний розвиток юридичних традицій, але й акцентує на необхідності адаптації законодавства до сучасних вимог демократичного суспільства та міжнародних стандартів. Особливо це стає важливим у світлі європейської інтеграції України та прагнення країни забезпечити верховенство права та захист прав та свобод своїх громадян. Розуміння генези касаційного оскарження дозволяє краще оцінити поточні виклики та напрацювати ефективніші механізми захисту прав осіб у адміністративному процесі.

9. Аналіз генези принципу забезпечення права на касаційне оскарження потребує відмови від надто спрощеної моделі історичного розвитку, за якої будь-який давній механізм скарги або перегляду автоматично визнається попередником сучасної касації. Такий підхід є зручним для побудови широкої історичної панорами, однак не завжди є коректним у методологічному сенсі. Сама наявність інстанційності чи права на звернення зі скаргою ще не означає існування касаційного перегляду у сучасному розумінні. Для останнього характерні щонайменше три ознаки: чітко визначене місце у системі судоустрою, переважна спрямованість на перевірку правильності застосування права, а також зв'язок із функцією забезпечення єдності судової практики. Без цих ознак говорити про генезу саме принципу касаційного оскарження слід з великою обережністю. На думку автора, в історичних розвідках доцільно розрізняти загальні форми оскарження судових актів і власне касаційну модель перевірки судового рішення.

10. Загалом, касаційне оскарження у будь-якому вигляді судочинства є додатковою гарантією судового захисту для осіб, чий права, свободи та законні інтереси порушені судовим рішенням попередніх інстанцій (перша та апеляційна). Слід зазначити, що у межах адміністративного судочинства касаційне оскарження виступає в ролі самостійної стадії процесу, а також як виняткової можливості перегляду судових рішень, що набрали законної сили. Винятковість касації вбачається саме в тому, що особи, чий права та інтереси порушені, вправі скористатися правом на касаційне оскарження у разі, коли ними вже вичерпано всі інші способи оскарження рішення до дня набрання ним законної сили (тобто пройдено апеляційну інстанцію).

11. На підставі проведеного аналізу нормативного закріплення реалізації принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві, судової практики, зокрема і постанов Верховного Суду, можна зробити наступні висновки. Принцип касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є складовою права доступу до правосуддя. Він гарантується на рівні Конвенції із захисту прав людини та основоположних свобод, практики ЄСПЛ, Конституції України та безпосередньо Кодексу адміністративного судочинства України. Його суть зводиться до того, що учасник справи або особа, яка не брала участь у справі, проте суд вирішив питання стосовно її прав, обов'язків, інтересів, має право оскаржити рішення суду до касаційного суду (після обов'язкового перегляду рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку).

РОЗДІЛ 2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві

З моменту проголошення незалежності України судова система в Україні була неодноразово реформована, постійно ведеться пошук оптимальної системи для вирішення проблеми забезпечення належного правосуддя, що сприяло би підвищенню довіри до судової влади. Роль найважливішого інституційного утворення у вітчизняній юриспруденції, безсумнівно, відіграє Верховний Суд, рішення якого є остаточними та оскарженню не підлягають. Безперечно, питанню порядку розгляду касаційним судом адміністративних справ в Україні присвячено багато наукових досліджень. Проте судова реформа в Україні є динамічним та нестабільним явищем, яке потребує постійної уваги та оновлення наукових досліджень, що відповідають реаліям сьогодення та.

У результаті реалізації на практиці чергового етапу судової реформи, з 15 грудня 2017 року розпочав роботу новий Верховний Суд, який замінив Верховний Суд України як найвищий судовий орган в системі судоустрою України. Водночас з цього моменту набрали чинності нові редакції трьох процесуальних кодексів: Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу. Ці кодекси були уніфіковані та докорінно змінили процесуальне законодавство, яке складає основу українських судів.

Крім того, у 2020 році було запроваджено новий «процесуальний фільтр касаційного суду», який суттєво змінив порядок звернення до касаційного суду та можливість оскарження рішень касаційного суду. Як наслідок, низка попередніх наукових досліджень частково втратили свою актуальність,

оскільки посилаються на нечинні закони та констатують повноваження Верховного Суду, які були раніше, до внесення змін у процесуальне законодавство. Отже, аналізуючи нові закони та сучасну правозастосовну практику, можна буде вирішити важливі наукові питання, пов'язані з комплексним дослідженням становлення касаційного перегляду, судових рішень в рамках адміністративної юрисдикції. Це питання не тільки має важливе теоретичне значення, а й відіграє важливу роль з практичної точки зору.

Право на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, перш за все, стало можливим у зв'язку із появою вищих спеціалізованих судів, зокрема, Вищого адміністративного суду України, а у подальшому Верховного Суду із касаційним адміністративним судом у його складі. А це, своєю чергою, як і поява адміністративної юстиції загалом, засвідчило розвиток демократизації суспільства. Не меншу роль відіграє і загальне вдосконалення судової системи, яка відбувається на тлі глобальних тенденцій, які вимагають більшої гнучкості, прозорості та відкритості вітчизняних правових систем. Вивчення та аналіз історичних аспектів та сучасної ситуації з правом на касаційне оскарження має велике значення для формування рекомендацій щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики. Це, як видається дисертантові, сприятиме покращенню доступу до суду, ефективності та справедливості українських адміністративних судів, наблизитиме Україну до кращих європейських стандартів судоустрою та судочинства.

Перш за все, аналізуючи історію виникнення права на касаційне оскарження (окрім того, про що мова йшла у попередніх частинах дисертації), варто зазначити, що воно мало місце одразу зі створення адміністративного судочинства в Україні (мається на увазі незалежна Україна). Так, з набрання чинності Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), а саме з 01.09.2005, дане право було закріплено у ньому, а умови

реалізації цього права виділені в окрему главу, яка, логічно, отримала назву «Касаційне провадження». Так, за чинною на той час редакцією, функції касаційної інстанції виконувались Вищим адміністративним судом України [42].

Крім того, створення даного органу судочинства передбачалось і Законом України «Про судоустрій України», який було визначено як «вищий судовий орган спеціалізованих судів щодо розгляду в касаційному порядку справ адміністративної юрисдикції» [83].

КАС України у первинній своїй редакції зокрема містив положення по можливості перегляду судових рішень за винятковими обставинами, що було різновидом касаційного оскарження. Підставами такого оскарження було неоднакове застосування судом чи судами касаційної інстанції одної і тієї ж норми права або визнання судових рішень міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують міжнародні зобов'язання України (ст. 237 КАС України у редакції від 2005 р.) [53]. Проте розгляд такої скарги був ускладнений, адже спочатку вирішувалося питання про допуск скарги. Крім того, треба було вказати на конкретні судові рішення, які б вказували на суперечність практики вищих спеціалізованих судів. «Така ситуація призвела до існування у законодавстві України так званої подвійної касації для обраної категорії справ, що фактично унеможливило звернення до найвищої судової інстанції у більшості випадків» [11, с. 129-131].

Так, в той період була наявна судова система з 4-х ланок (окрім Вищого адміністративного суду України існував Верховний Суд України), яка зазнавала значної критики серед науковців та правників, оскільки вона була складною, характеризувалась відсутністю збалансованості, швидкого та оперативного розгляду справ. У зв'язку із цим, Рішенням Конституційного Суду України було роз'яснено, що «правомірним може бути лише одноразове касаційне оскарження та перегляд рішень судів. А статус Верховного Суду України в системі судів загальної юрисдикції не передбачав наділення його законодавцем

повноваженнями касаційної інстанції щодо рішень вищих спеціалізованих судів» [104]. Дане рішення КСУ викликало необхідність внесення змін до чинного законодавства і український парламент прийняв новий Закон під назвою «Про судоустрій і статус суддів» [83].

Цінним у наведеній правовій позиції Конституційного Суду України є не тільки обґрунтування неконституційності подвійної касації, а й формулювання ролі касаційного оскарження у системі захисту прав, свобод, законних інтересів. Вказане стосується положення про те, що касаційне провадження здійснюється виключно з метою перевірки правильності юридичної оцінки обставин справи у рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій. Це означає, у процесі касаційного провадження перевіряється законність рішень судів першої та апеляційної інстанцій, а не їх обґрунтованість [140, с. 24]. Вважаємо за доцільне вказати на ту обставину, що дійсно, подвійна касація – це не те, що свідчить про демократичність побудови системи судоустрою. Це також не засвідчує про розширення доступу до суду для пересічного громадянина. Як видається, це більше засвідчує незбалансованість судової системи, її перевантаженість і, що немаловажно, на порушення принципу остаточності судового рішення.

Прийнятий закон змінив статус Верховного Суду України та позбавив останнього повноваження з перегляду рішень як суд касаційної інстанції, надавши взамін повноваження з перегляду справ з підстав неоднакового застосування судами касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах. Проте допуск справи до провадження у Верховному Суді України здійснювався самим Вищим адміністративним судом України, який таким чином визнавав неоднакове ним застосування норм права. Така ситуація була усунута Законом України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12.02.2015 р., яким було передбачено, що питання допуску справ до ВСУ вирішуватиметься суддею - доповідачем Верховного Суду України [81].

На наше переконання, ці законодавчі зміни не вирішили повністю проблеми судової влади загалом, в тому числі і питання касаційного оскарження. У зв'язку із цим, на тлі відомих історико-політичних подій в Україні у 2014 році, коли демократичний євроінтеграційний напрям розвитку держави набув значної підтримки, відбулась чергова судова реформа 2016 року. Наслідком її, серед іншого, було те, що зазнали змін положення Основного закону держави (Закон України № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)»), а також внесено зміни до Закону України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [67].

Найважливішою зміною у вищезазначеному законодавстві є еволюційний перехід до триланкової системи судоустрою в Україні. Відтепер українська судова система складатиметься з окружних судів, апеляційних судів, Верховного Суду, який є вищою інстанцією судової системи. Закон також передбачає існування вищих спеціалізованих судів у системі судоустрою для розгляду певних категорій справ і діяльності як судів першої інстанції для розгляду певних категорій справ. При цьому замість Верховного Суду України змінюється і назва даного органу на Верховний Суд. Дана реформа внесла зміни і до процесуальних кодексів України (усіх окрім Кримінального). Отже, починаючи з 2017 року, функції касаційного розгляду справ було покладено на Верховний Суд [74].

Важливі зміни щодо касаційного провадження в адміністративному судочинстві відбулися на підставі Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ» від 15 січня 2020 року, коли було впроваджено так звані «касаційні фільтри», а саме підстави за яких можливе касаційне оскарження судових рішень першої та апеляційної інстанції, а також випадки, коли не допускається касаційне оскарження, а рішення суду апеляційної інстанції стає остаточним.

Ще однією суттєвою науково-практичною проблемою є реалізація принципу касаційного оскарження у малозначних справах та справах, розглянутих у порядку спрощеного провадження. Аналіз положень КАС України, які регулюють це питання, свідчить про те, що особа, звертаючись до суду касаційної інстанції з оскарженням рішень у справах незначної складності чи інших справах, розглянутих за правилами спрощеного судочинства, повинна зазначити у касаційній скарзі наявність одного або кількох критеріїв, визначених у пунктах «а–г» відповідної норми, а саме ч. 5 ст. 328 КАС України. Водночас практика Верховного Суду демонструє, що критерії, передбачені ч. 4 ст. 328 КАС України як підстави касаційного оскарження, мають загальний характер і застосовуються до всіх випадків касаційного перегляду, у тому числі й щодо малозначних справ. У результаті при поданні касаційної скарги у таких категоріях справ фактично застосовуються «подвійні» касаційні фільтри, що значно ускладнює реалізацію принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві.

У цьому контексті варто вказати, що Венеційська Комісія у Rule of Law Checklist пов'язує правовладдя з юридичною визначеністю, заборонаю свавілля, доступом до правосуддя та ефективним судовим контролем за діями органів публічної влади [171]. У сфері адміністративного судочинства це означає, що касаційний фільтр має перевіряти не лише формальну відповідність скарги статті 328 КАС України, але й реальну наявність питання права. Якщо спір стосується рішення суб'єкта владних повноважень, яке впливає на соціальні права, податковий обов'язок, статус у публічній службі чи право на пенсію, формула «справа незначної складності» сама по собі не повинна закривати доступ до касаційного перегляду. Адміністративна справа може бути простою за фактичними обставинами, але значною за правовими наслідками.

Водночас, якщо все ж таки особи, які скерували до Верховного Суду касаційні скарги, подолали ці фільтри, то виникає наступне питання – необхідність дотримання вимог касаційної скарги. Так, першою і

найголовнішою умовою реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві є дотримання вимог, що висуваються до касаційної скарги, які закріплені в КАС України.

Стаття 330 Кодексу адміністративного судочинства містить положення, відповідно до яких у касаційній скарзі зазначаються: «1) найменування суду касаційної інстанції; 2) повне найменування (для юридичних осіб) або ім'я (прізвище, ім'я та по батькові) (для фізичних осіб) особи, яка подає касаційну скаргу, її місцезнаходження (для юридичних осіб) або місце проживання чи перебування (для фізичних осіб), поштовий індекс, ідентифікаційний код юридичної особи в Єдиному державному реєстрі підприємств і організацій України, реєстраційний номер облікової картки платника податків (для фізичних осіб) за його наявності або номер і серія паспорта (для фізичних осіб - громадян України), номери засобів зв'язку, адреса електронної пошти (за наявності), відомості про наявність або відсутність електронного кабінету; 3) судові рішення, що оскаржуються; 4) підставу (підстави), на якій (яких) подається касаційна скарга з визначенням передбаченої (передбачених) статтею 328 цього Кодексу підстави (підстав); 5) вимоги особи, що подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції; 6) у разі необхідності - клопотання особи, що подає касаційну скаргу; 7) дата отримання копії судового рішення суду апеляційної інстанції, що оскаржується; 8) перелік матеріалів, що додаються» [53].

У разі наявності недоліків касаційної скарги або певних обставин можуть наставати відповідні процесуальні наслідки, які умовно доцільно поділити на дві групи.

1. Недоліки, що можуть бути усунуті шляхом виправлення. У таких випадках існує можливість подальшого відкриття касаційного провадження. Прикладом є несплата судового збору за подання касаційної скарги. За наявності подібних недоліків суд касаційної інстанції залишає скаргу без руху та встановлює заявнику строк для їх усунення. Якщо ж скаржник не усуне

недоліки у визначений судом термін, касаційна скарга повертається без прийняття до розгляду.

2. Недоліки або обставини, які виключають можливість відкриття касаційного провадження чи зумовлюють повернення касаційної скарги або відмову у відкритті провадження.

Важливим процесуальним елементом розгляду судом касаційної скарги є її повернення. Ч. 5 ст. 332 КАС України включає наступні випадки, коли касаційна скарга не приймається до розгляду повертається:

1. Касаційна скарга подана особою, яка не має адміністративної процесуальної дієздатності, не підписана або ж підписана особою, яка не може її підписувати, або ж підписана особою, посадове становище якої не вказано.

2. Касаційну скаргу подано в інший спосіб, ніж до Верховного Суду.

3. Скаржник відкликав касаційну скаргу до надсилання ухвали про відкриття касаційного провадження.

4. Касаційна скарга не містить підстав для оскарження судового рішення в касаційному порядку, що визначений КАС України [53].

Як видається, важливий аспект, на який необхідно звернути увагу у сенсі повернення касаційної скарги – це той факт, що це не позбавляє права касатора на повторне подання касаційної скарги.

Що ж стосується відмови у відкритті касаційного провадження, то це так званий безальтернативний випадок, який застосується коли касаційне провадження неможливо відкрити. Даний випадок не є порушенням ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод яка закріплює право на доступ до правосуддя. Отже, згідно ст. 333 КАС України, суд касаційної інстанції відмовляє у відкритті касаційного провадження якщо:

«1. Касаційну скаргу подано на судове рішення, що не може бути оскаржене у касаційному порядку. Це одна з найчисленніших випадків відмови у відкритті касаційного провадження після введення «касаційних фільтрів» у січні 2020 року.

2. Коли є ухвала про закриття касаційного провадження у зв'язку з відмовою від раніше поданої касаційної скарги цієї самої особи на це ж судове рішення. Цей пункт стосується тих випадків, коли раніше скаржник у касаційному провадженні відмовився від поданої ним скарги і така відмова була прийнята Верховним Судом, у результаті чого касаційне провадження закривається, а в подальшому така особа позбавлена можливості повторно звертатись з касаційною скаргою у цій справі.

3. Випадки, коли є постанова про залишення касаційної скарги цієї ж особи без задоволення або ухвала про відмову у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою цієї особи на це саме судове рішення.

4. Скаржник не подав заяву про поновлення строку на касаційне оскарження або наведені ним підстави для поновлення такого строку визначено судом неповажними.

5. Суд дійшов висновку, що касаційна скарга є необґрунтованою.

6. Верховний Суд вже викладав у висновок щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, порушеного в касаційній скарзі на рішення суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи та/ або постанову суду апеляційної інстанції повністю або частково, і суд апеляційної інстанції переглянув судові рішення відповідно до такого висновку (крім випадку наявності постанови Верховного Суду про відступлення від такого висновку або коли Верховний Суд вважатиме за необхідне відступити від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах)» [53].

Ми поділяємо позицію К. Стафійчук, яка зазначає, що «інститут касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України відіграє важливу роль у захисті прав та свобод людини у взаємовідносинах із суб'єктами владних повноважень. Касаційний перегляд судових рішень є останньою інстанцією національного механізму захисту прав, на якій переглядається правильність дотримання та застосування норм матеріального та процесуального права судами першої та апеляційної інстанцій» [121, с. 319].

Отже, касаційне провадження в адміністративному судочинстві є факультативною стадією адміністративного процесу, що полягає у перегляді Верховним Судом рішень, а також окремих ухвал суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанов чи деяких ухвал суду апеляційної інстанції повністю або частково щодо неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права у випадках, встановлених законом. Реалізація права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, на сьогоднішній день в Україні є доволі складним питанням, оскільки судові реформи впровадили низку обмежень у вигляді фільтрів. Для вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі суд касаційної інстанції мусить перевірити касаційну скаргу на її відповідність положенням чинного КАС України, і у разі відсутності підстав для залишення без руху, для повернення, для відмову у відкритті провадження - відкриває провадження у справі. Відмова у відкритті касаційного провадження має наслідком неможливість повторного звернення з касаційною скаргою у відповідній справі, а відтак має виноситися лише з підстав, визначених законом, адже в іншому випадку може бути порушеним право особи на доступ до правосуддя, гарантований ст. 55 Конституції України, а також ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Конституційне положення про забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках — на касаційне оскарження судового рішення вказує, що касація в Україні не є безумовною стадією для кожної адміністративної справи. Звідси випливає проста, але нерідко ігнорована теза: закон може визначати умови доступу до касаційного суду, однак ці умови мають бути достатньо передбачуваними для учасника справи. Конституційний Суд України у рішенні від 20 січня 2025 року № 2-р(II)/2025 прямо пов'язав доступ до касації з приписами Конституції України та роллю Верховного Суду як найвищого суду в системі судоустрою [91]. Це рішення не заперечує касаційних фільтрів, але воно залишає відкритим питання якості

законодавчих формулювань, адже саме від них залежить практична можливість скористатися правом, передбаченим законом.

У цьому зв'язку показовою є позиція Консультативної ради європейських суддів. У Висновку № 20 (2017) наголошено, що однакове застосування закону забезпечує рівність перед законом та юридичну визначеність, але така однаковість не повинна перешкоджати розвитку права і не може ставити під сумнів незалежність судді [168]. Для українського адміністративного судочинства ця теза має особливе значення. Верховний Суд не має перетворюватися на орган механічного підтвердження раніше висловлених висновків. Його завдання полягає в тому, щоб відрізнити дійсно подібні правовідносини від зовні схожих справ, у яких інший фактичний склад вимагає іншого тлумачення тієї самої норми. Без такого розмежування принцип єдності судової практики може втратити переконливість.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (95) 5 також підтримує ідею того, що доступ до третьої судової інстанції може бути обмежений справами, які мають значення для розвитку права або для забезпечення однакового застосування закону [167]. Разом з тим ця рекомендація не дає підстав для висновку, що національний законодавець може довільно ускладнювати касаційне оскарження. Навпаки, вона виходить з потреби впорядкувати процедуру так, щоб особа заздалегідь розуміла, які аргументи є належними для касаційної інстанції. Тому в українському КАС України проблема полягає не в самому існуванні фільтрів, а в тому, наскільки зрозуміло сформульовані критерії їх застосування і наскільки повно Верховний Суд мотивує відмову у відкритті касаційного провадження.

Європейський посібник з питань доступу до правосуддя, підготовлений Агентством Європейського Союзу з основних прав і Радою Європи, подає доступ до суду не як абстрактне право звернення, а як сукупність гарантій, що мають працювати на практиці [172]. Для касаційного провадження ця теза проявляється в тому, що особа повинна мати не лише формальну можливість

подати скаргу, але й реальну можливість зрозуміти, чому її скаргу прийнято або не прийнято. Тут виникає проблема стилю ухвал про повернення касаційних скарг та відмову у відкритті касаційного провадження. Якщо мотиви зводяться до повторення тексту статті без пояснення, який саме недолік допущено, то така ухвала не виконує орієнтуючої функції для майбутніх скаржників.

Не варто забувати, в тому числі у контексті теми дисертаційного дослідження, що відповідно до чинного українського законодавства практика ЄСПЛ є джерелом права в Україні і застосовується судами у такій якості. Саме тому практика даного суду є не просто помічною для вирішення тих чи інших процесуальних чи матеріально-правових питань. Вона фактично виступає дороговказом для правотворців та правозастосовувачів, будучи одночасно корисною і для науковців, адвокатів, представників громадянського суспільства. Практика ЄСПЛ дозволяє встановлювати суворіші умови для доступу до вищих судів, але водночас постійно нагадує про межу між процесуальною дисципліною та надмірним формалізмом. У справі *Succi and Others v. Italy* Суд аналізував формальні вимоги до касаційного звернення та їх співвідношення з правом на доступ до суду [160]. У справі *Trevisanato v. Italy* ЄСПЛ також визнав, що держави можуть установлювати спеціальні вимоги до касаційних скарг, якщо вони є передбачуваними та служать належному здійсненню правосуддя [161]. Для України це означає, що вимога послатися на певний пункт частини четвертої статті 328 КАС України сама по собі не є порушенням. Порушення виникає тоді, коли суд не оцінює зміст скарги, а обмежується пошуком правильної процесуальної формули.

У справі *Bulfracht Ltd v. Croatia* ЄСПЛ розглядав питання доступу до касаційного суду крізь правила національної процедури і визнав, що заявник повинен очікувати особливої процесуальної ретельності на касаційному рівні [153]. Однак ця ретельність не може бути односторонньою. Вона покладається не тільки на заявника, але й на суд. Якщо заявник повинен чітко сформулювати питання права, то суд повинен так само чітко пояснити, чому це питання не

відповідає умовам статті 328 КАС України. На мою думку, саме брак взаємної процесуальної ясності є однією з причин напруження довкола касаційних фільтрів. Скаржник часто не розуміє, чи проблема полягає у відсутності підстави касаційного оскарження, чи в недостатньому її обґрунтуванні.

Для українського адміністративного процесу особливо важливо враховувати справу *Frida, LLC v. Ukraine*, у якій ЄСПЛ звернув увагу на небезпеку надмірного формалізму під час застосування процесуальних правил [155]. Ця справа не означає, що кожна касаційна скарга повинна бути прийнята до розгляду. Вона означає інше: коли процесуальна вимога стає самоціллю і не служить жодній розумній меті, право на суд втрачає практичний зміст. Тому у національному адміністративному судочинстві доцільно розрізняти формальні недоліки, які справді перешкоджають касаційному розгляду, і недоліки, які можна усунути без шкоди для процесу. Такий підхід узгоджується зі статтями 332 і 333 КАС України, але потребує послідовнішого застосування.

Водночас рішення у справі *Kamenivska v. Ukraine* свідчить, що ЄСПЛ визнає право держави визначати процедуру доступу до касаційного суду і не розглядає касацію як обов'язковий повторний розгляд спору [157]. Цей підхід слід використовувати обережно. Він не дає підстав для спрощеного твердження, що будь-яка відмова у відкритті касаційного провадження є допустимою. Потрібно аналізувати, чи була особа належно поінформована про вимоги закону, чи могла передбачити наслідки своїх дій, чи мав суд достатні підстави не допустити справу до касаційного перегляду. Саме ці питання мають бути в центрі оцінки касаційних фільтрів у адміністративному судочинстві.

Також вважаємо за доцільне вказати, що критика окремих авторів, які підтримують розширення застосування касаційних фільтрів, повинна бути виваженою. Вони слушно зазначають, що Верховний Суд не може бути перевантажений справами, у яких сторони фактично повторюють апеляційні доводи. Проте в цій позиції інколи недооцінюється специфіка адміністративного спору. У приватноправовому спорі наслідки рішення часто

обмежені інтересами сторін. В адміністративній справі судове рішення може впливати на практику податкових органів, органів соціального захисту, органів місцевого самоврядування, державних виконавців. Тому навіть справа з невеликою сумою вимоги може мати ширше значення для однакового застосування закону. Такий аспект має враховуватися при визначенні, чи є справа придатною для касаційного перегляду.

Не можна погодитися і з протилежною позицією, за якою касаційні фільтри розглядаються майже виключно як обмеження доступу до правосуддя. Такий підхід спрощує функцію Верховного Суду. Касаційна інстанція не може виконувати одночасно роль органу виправлення кожної фактичної помилки, органу вироблення єдиної судової практики та органу третього повного розгляду справи. Якщо всі ці функції змішати, касаційне провадження стане надмірно тривалим, а остаточність судових рішень втратить належне значення. Тому розумна модель доступу до касації повинна поєднувати право особи на виправлення істотної судової помилки з потребою зберегти Верховний Суд як суд права.

З огляду на викладене передумови виникнення права на касаційне оскарження доцільно розглядати не тільки в історичному, але й у функціональному аспекті. На першому рівні це право виникає з потреби особи захиститися від неправильного застосування закону. На другому рівні воно служить розвитку сталої судової практики. На третьому рівні воно забезпечує контроль за тим, щоб адміністративні суди однаково застосовували закон до спорів із суб'єктами владних повноважень. Саме поєднання цих трьох рівнів дозволяє уникнути крайнощів: повної відкритості касації для всіх справ або надмірного звуження доступу до Верховного Суду.

Власна позиція полягає в тому, що касаційні фільтри можуть бути виправданими лише за умови, що судова практика щодо їх застосування сама є достатньо сталою. Непослідовний фільтр суперечить своїй меті, бо замість правової визначеності створює додаткову невизначеність. Якщо в одних

справах Верховний Суд відкриває провадження через відсутність висновку щодо застосування норми права, а в інших схожих ситуаціях визнає питання вже вирішеним, то учасники процесу не можуть передбачити результат звернення. Саме тому у мотивувальній частині ухвал про відкриття або відмову у відкритті касаційного провадження варто докладніше показувати логіку оцінки підстав, передбачених частиною четвертою статті 328 КАС України.

У практичному ж плані варто було б закріпити в КАС України правило, за яким формальна помилка у посиланні на пункт частини четвертої статті 328 КАС України не є самостійною підставою для повернення касаційної скарги, якщо з її змісту можна встановити відповідну підставу. Такий підхід не усуває вимогу належного обґрунтування, але зменшує ризик надмірного формалізму. Він також узгоджується з ідеєю, що суд застосовує закон до реального змісту процесуального документа, а не лише до його зовнішнього оформлення. Для адміністративного судочинства, де значна частина позивачів є пересічними громадянами і не має постійної професійної юридичної підтримки, це мало б помітне значення.

2.2. Правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції

Правове значення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є складним і багатогранним. Воно спрямоване на забезпечення справедливості та законності у процесі судового розгляду адміністративних справ. Однак важливою умовою ефективності касаційного оскарження є чітке дотримання правил і процедур, які гарантують права сторін на справедливий судовий розгляд та забезпечення верховенства права в адміністративному судочинстві.

Касаційне оскарження є одним із ключових інститутів адміністративного судочинства, який передбачає перегляд судових рішень, що набрали законної сили, на підставі визначених законом критеріїв з метою перевірки правильності застосування норм матеріального та процесуального права. У системі адміністративного судочинства цей інститут забезпечує можливість сторонам спору, а також іншим учасникам процесу, звернутися до суду касаційної інстанції для перевірки законності й обґрунтованості рішень судів першої та апеляційної інстанцій. Теоретичні засади касаційного оскарження в адміністративному процесі охоплюють низку важливих аспектів, зокрема його правову природу, функції, завдання, підстави застосування та особливості процесуального механізму реалізації.

Касаційне оскарження є правом та інструментом для перегляду судових рішень вищою судовою інстанцією (касаційним судом), щоб переконатися в правильності застосування права, а також перевірити факти та доказову базу, яка була підставою для ухвалення рішення. В адміністративному судочинстві касаційна інстанція перевіряє законність рішень, що ухвалені судом першої та апеляційної інстанції, однак її завданням не є повторний розгляд справи по суті [53].

Основним призначенням касаційного оскарження є забезпечення єдності та стабільності судової практики, усунення помилок у застосуванні норм права, а також формування правильного й однакового підходу до їх тлумачення. Суд касаційної інстанції наділений повноваженнями скасовувати або змінювати рішення судів нижчих інстанцій у разі їх невідповідності вимогам законодавства. Водночас касаційне оскарження виконує важливу гарантійну функцію, спрямовану на захист прав, свобод та законних інтересів учасників процесу, забезпечуючи належний правовий захист у випадках ухвалення судами першої чи апеляційної інстанцій неправосудних рішень, які порушують права фізичних осіб, юридичних осіб або держави.

«Процес касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є важливою складовою судової системи, яка дозволяє перевіряти законність і обґрунтованість рішень нижчих інстанцій. Це регулюється чіткими нормами, що визначають строки подачі касаційної скарги, порядок її розгляду та повноваження касаційного суду. Однією з основних характеристик касаційного оскарження є його значення як механізму правової перевірки рішень, що набрали законної сили. Згідно з загальним правилом, скарга на рішення суду подається протягом 30 днів з моменту набрання рішенням законної сили. Проте варто зазначити, що в окремих випадках цей строк може бути подовжений або скорочений, залежно від обставин справи або за рішенням суду» [42].

Інститут касаційного оскарження відіграє важливу роль у гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами, насамперед у сфері забезпечення та захисту прав людини. Його функціонування має особливе значення в контексті європейської інтеграції України, оскільки сприяє реалізації принципів справедливого судочинства та правової визначеності, які становлять основу демократичного правопорядку та відповідають стандартам європейської правової системи.

Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, як ключова інстанція, що здійснює перевірку рішень нижчих судів, має кілька основних функцій, що сприяють захисту прав громадян у сфері публічно-правових відносин та забезпеченню правосуддя. Серед цих функцій можна виділити наступні:

1. Перевірка законності рішень: суд касаційної інстанції здійснює детальну перевірку рішень нижчих судів на предмет правильності застосування норм матеріального та процесуального права. Це дозволяє виправляти помилки, що можуть бути допущені в процесі розгляду справи, і забезпечувати правильне застосування законодавства. Така перевірка є важливою для підтримки стабільності та єдності правової системи, адже навіть одне неправильно ухвалене рішення може призвести до значних правових наслідків.

2. Забезпечення єдності судової практики. Однією з основних задач касаційного суду є формування єдиної судової практики, що сприяє стабільності та передбачуваності правового поля. Це дуже важливо для забезпечення рівності перед законом, оскільки всі громадяни повинні мати однакові умови для захисту своїх прав. Створення єдиної судової практики дозволяє уникати ситуацій, коли одна і та ж норма застосовується різними судами по-різному, що може призвести до правової невизначеності.

3. Захист прав і свобод приватних осіб, які найчастіше є позивачами в адміністративному суді. Суд касаційної інстанції виступає останньою інстанцією в судовій системі, що забезпечує можливість перевірки законності рішень, котрі не підлягають оскарженню в інших судових інстанціях. Таким чином, касаційне оскарження є важливим механізмом для захисту прав і свобод осіб, зокрема в тих випадках, коли інші суди не змогли належним чином забезпечити право на справедливий суд або порушили принципи справедливості, законності чи прав людини.

4. Запобігання правовим помилкам чи мінімізація їх кількості. В адміністративних справах суд касаційної інстанції, яким є Верховний Суд, має важливу роль у запобіганні правовим помилкам, котрі можуть бути допущені нижчими судами. Якщо рішення суду першої чи апеляційної інстанції є неправильним, касаційний суд має право переглянути його і в разі необхідності скасувати, що значно знижує ризик неправосудних рішень.

5. Підвищення рівня правової свідомості та правової культури учасників судово-адміністративного процесу. Оскільки рішення касаційного суду мають великий вплив на розвиток правозастосовної практики, вони сприяють підвищенню рівня правової свідомості та правової культури серед суддів та інших учасників судового процесу. Це дає змогу забезпечити більш якісне і об'єктивне розглядання справ у всіх інстанціях судової системи.

Роль суду касаційної інстанції при перегляді рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції важко переоцінити. Адже це те, заради

чого позивачі і звертаються до суду. Отримати рішення, яким вирішити публічно-правовий спір. А це, відповідно до вимог статті 4 КАС України – «публічно-правовий спір - спір, у якому:

- «хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або

- хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг; або

- хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку із порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи» [53].

Важливо, щоб цей спір було вирішено на засадах норм міжнародного права, Конституції України, чинного законодавства та правозастосовчої практики, яку сформував Верховний Суд. Стосовно Основного закону держави А.І. Рибачук справедливо стверджує, що «саме в межах конституціалізації судової практики, додатково судами наголошується на нормативності конституційних норм, що зумовлює об'єктивну потребу в їх застосуванні, оскільки вони здійснюють визначальний вплив на всю систему права, правове регулювання, суспільні відносини. Крім того, важливим чинником, що обумовлює їх застосування, є аргументоване визначення судом потреби в їх застосуванні, а не лише посилення на відповідні норми на початку формування мотивувальної частини рішення як конституціалізації конкретної норми права, що створює штучне підлаштування її змісту до конституційного рівня» [90, с. 101].

Таким чином, касаційне оскарження в адміністративному судочинстві виконує не лише функцію перевірки рішень судів нижчих інстанцій, але й

сприяє розвитку правової системи в цілому, забезпечуючи більшу правову визначеність, захист прав громадян та гармонізацію українського правопорядку з європейськими стандартами [112].

Водночас, аналізуючи правове значення касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції, варто звернути увагу на низку актуальних проблем і викликів, які супроводжують реалізацію цього інституту. Насамперед ідеться про неоднозначність тлумачення норм адміністративного процесуального законодавства, що зумовлює формування різних підходів у судовій практиці. Особливою проблемою є обмеженість повноважень суду касаційної інстанції, оскільки він не здійснює повторного дослідження фактичних обставин справи, навіть якщо вони можуть істотно впливати на результат її вирішення. Крім того, ефективність касаційного провадження певною мірою ускладнюється високими вимогами до змісту та обґрунтованості касаційної скарги, що в окремих випадках може призводити до недостатнього рівня захисту прав та інтересів осіб, які звертаються з касаційною скаргою в адміністративних справах.

Отже, теоретичні засади касаційного оскарження в адміністративному судочинстві охоплюють дослідження його правових підстав, функцій, завдань, процесуальних особливостей та значення для реалізації правосуддя. Ґрунтовне розуміння цього інституту сприяє підвищенню ефективності адміністративної юстиції, забезпеченню належного захисту прав і свобод людини та вдосконаленню судової практики відповідно до принципів законності, справедливості та правової визначеності.

Касаційне провадження у справах з перегляду рішень судів першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції має свої особливості. Як справедливо зазначають автори підручника з адміністративного судочинства (2024), «по-перше, на відміну від апеляційного провадження, впродовж якого розв'язують питання і факту, і права, касаційне провадження обмежене розв'язанням тільки питань права. По-друге, не всі судові рішення можуть бути

предметом касаційного оскарження. Для фільтрації або обмеження кількості прав, які може розглянути касаційна інстанція використовують так звані касаційні фільтри. Їх запровадження дає змогу відокремити справи, які справді мають значення для розв'язання питань правозастосування, від тих, що можуть бути розв'язані в межах апеляційного перегляду, або які не мають реальних шансів на успіх у касаційному суді» [9, с. 265-266].

Однією з найбільш актуальних проблем касаційного оскарження є обмежений характер повноважень суду касаційної інстанції, що може негативно впливати на ефективність захисту прав та законних інтересів осіб, а також на забезпечення справедливості судового розгляду.

Суттєвою процесуальною особливістю касаційного провадження є унеможливлення повторної оцінки фактичних обставин справи. На відміну від судів першої та апеляційної інстанцій, касаційний суд позбавлений повноважень щодо дослідження нових доказів, заслуховування свідків чи переоцінки вже встановлених фактів, оскільки його юрисдикція обмежується виключно перевіркою правильності застосування норм матеріального та процесуального права. Така процесуальна обмеженість породжує ризик збереження в силі рішень судів нижчих інстанцій, що містять фактичні помилки, які касаційна інстанція об'єктивно не може усунути в межах наданих їй повноважень.

Окремої уваги заслуговує проблема невизначеності правових наслідків касаційного рішення. Попри наявність у касаційного суду права як скасовувати, так і змінювати оскаржувані судові акти, законодавство не завжди чітко регламентує, яка саме інстанція має здійснювати новий розгляд справи у випадку скасування рішення та направлення її на повторний розгляд. Зазначена прогалина у правовому регулюванні зумовлює процесуальну невизначеність, затягування строків розгляду справи та створює додаткове навантаження на суди нижчого рівня [121].

Перешкодою для належного функціонування касаційного провадження є надмірна тривалість розгляду касаційних скарг, що безпосередньо підриває принцип своєчасності правосуддя. Значне процесуальне навантаження на судову систему, яке не вдається подолати навіть у контексті здійснюваних реформ, зумовлює систематичне затягування розгляду справ у касаційній інстанції. Наслідком таких затримок є тривала процесуальна невизначеність для учасників провадження, що суперечить конституційно гарантованому праву на ефективний та своєчасний судовий захист.

Не менш гострою залишається проблема нерівного доступу до правосуддя. Процесуальна складність підготовки касаційної скарги в поєднанні із затягуванням строків розгляду справ створює непропорційні перешкоди для осіб, які не володіють достатнім рівнем правових знань або не мають фінансових можливостей для залучення кваліфікованої правової допомоги. Це формує структурну нерівність у доступі до механізмів судового захисту та обмежує реалізацію відповідного права для значної частини правових суб'єктів.

Окремої уваги потребує питання забезпечення єдності судової практики, яке, попри декларований пріоритет касаційного судочинства, на практиці не завжди вирішується належним чином. Ухвалювані касаційні рішення нерідко не містять чітко сформульованих правових позицій, що відтворюються в подальшій судовій практиці, внаслідок чого тотожні норми права можуть тлумачитися по-різному на різних рівнях судової системи, підриваючи принцип правової визначеності.

Окрему групу проблем становлять процедурні питання, пов'язані з поданням касаційних скарг. Незважаючи на поступовий розвиток системи електронного правосуддя в Україні, значна частина процесуальних аспектів подання касаційної скарги та супровідної документації залишається недостатньо врегульованою. Відсутність належного технічного забезпечення та інструментів підтримки користувачів здатна спричинити затримки як на стадії подання, так і на стадії опрацювання скарг судом касаційної інстанції. Поряд із

цим чинне законодавство висуває підвищені вимоги не лише до своєчасності, а й до змістовної обґрунтованості касаційної скарги, що створює суттєві процесуальні труднощі для осіб, які не мають належної юридичної підготовки. Нездатність сформулювати скаргу відповідно до встановлених формальних стандартів може слугувати підставою для її відхилення без розгляду по суті, що фактично позбавляє таких осіб можливості реалізувати право на касаційне оскарження [45].

Автори навчально-методичного видання з адміністративного судочинства за редакцією Н. Писаренко стверджують, що «доцільно умовно виокремити три складники процесу розв'язання правового конфлікту: а) процедура, що передуює зверненню до суду (досудове провадження); б) безпосередньо судовий розгляд (судове провадження); в) виконання судового рішення (виконавче провадження). Таке виокремлення здається до-цільним, бо наявність кількох складників процесу ставить питання про можливість використання однакових критеріїв для оцінення розумності строку, відповідно, досудового, судового та виконавчого проваджень» [9, с. 49].

Своєю чергою, касаційний перегляд рішень судів першої та апеляційної інстанції (саме рішень по суті) є складовою судового провадження. Процедура касаційного оскарження передбачає кілька етапів:

- 1) подання касаційної скарги. Скарга подається до Верховного Суду;
- 2) розгляд скарги на прийнятність. Суд перевіряє, чи відповідає скарга вимогам щодо її прийнятності. За результатами розгляду касаційної скарги провадження може відкрити (найкращий варіант для касатора, який прагне оскаржити рішення судів попередніх інстанцій), у відкритті може бути відмовлено. У разі наявності порушення вимог, встановлених до касаційної скарги, вона може бути залишена без руху. Якщо ж скарга не відповідає встановленим вимогам або є необґрунтованою, вона може бути повернута;

3) засідання касаційного суду. Якщо скарга прийнята, суд відкриває провадження і розглядає справу по суті, перевіряючи законність та обґрунтованість рішення нижчих судів;

4) ухвалення рішення. Воно є остаточним і оскарженню не підлягає.

Загалом, проблеми касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є різноманітними та мають як законодавчий, так і процедурний характер. Для удосконалення цього інституту необхідно продовжити роботу над усуненням суперечностей у процесуальних нормах, розширити повноваження касаційної інстанції, покращити доступність правосуддя для всіх верств населення, а також підвищити ефективність та якість судових рішень. Тільки в такому разі можна буде забезпечити належний рівень правової визначеності та справедливості в адміністративному судочинстві.

Таким чином, правове значення касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції визначається його роллю як невід'ємного елемента системи адміністративного судочинства України. Реалізація права на касаційне оскарження забезпечує дієвий механізм виправлення судових помилок, допущених на попередніх стадіях провадження, сприяючи тим самим утвердженню принципів верховенства права, рівності учасників судового процесу перед законом та справедливості судового захисту. Водночас наявні системні недоліки, що виявляються у недостатній визначеності окремих законодавчих положень та процесуальній обмеженості повноважень касаційної інстанції, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правового регулювання з метою підвищення ефективності інституту касаційного оскарження та зміцнення його правозахисного потенціалу.

Касаційне оскарження рішень суду першої інстанції після апеляційного перегляду та постанов апеляційного суду слід розглядати через співвідношення трьох категорій: законність судового рішення, остаточність судового рішення та єдність судової практики. У доктрині адміністративного процесу інколи

переважає одна з цих категорій, що призводить до однобічних висновків. Прихильники максимально широкого доступу до касації акцентують на законності, але недостатньо враховують остаточність. Прихильники жорстких фільтрів підкреслюють єдність практики, однак можуть недооцінювати інтерес особи у виправленні помилки. На наш погляд, Верховний Суд має діяти так, щоб жодна з цих категорій не поглинала інші.

Висновки Верховного Суду щодо застосування норм права стали одним із ключових елементів сучасного розуміння касаційного провадження. О. С. Наумова слушно звертає увагу на генезу поняття правового висновку Верховного Суду та особливості його застосування [69, с. 364-365]. Однак у контексті адміністративного судочинства цього недостатньо. Потрібно окремо аналізувати, як саме висновок Верховного Суду впливає на публічно-правові спори, де сторони не завжди перебувають у рівному процесуальному становищі ще до звернення до суду. Наприклад, висновок щодо податкової перевірки або пенсійного забезпечення може фактично визначити поведінку цілої групи органів публічної влади. Тому правовий висновок у таких справах має бути сформульований особливо обережно, з чітким зазначенням норми, фактичних передумов та меж застосування.

К. М. Пільков обґрунтовано підкреслює значення формули висновку Верховного Суду, його обов'язковості та механізму відступу [72]. Сильна сторона такого підходу полягає в тому, що він дисциплінує судову практику і вимагає від суду точності. Водночас існує ризик, що правовий висновок починають сприймати як готову відповідь для будь-якої схожої справи. У такому разі замість аналізу подібних правовідносин суд може обмежитися посиленням на попередню постанову. Це не відповідає природі адміністративного судочинства, де навіть одна додаткова обставина — статус позивача, характер рішення органу влади, дата виникнення правовідносин — може впливати на застосування тієї самої статті закону. Тому формула висновку має бути точною, але не спрощеною.

Я. О. Берназюк розглядає правовий висновок Верховного Суду як джерело суддівської правотворчості [16]. Такий підхід цікавий тим, що відверто називає роль суду в розвитку права. Проте в адміністративному судочинстві його треба застосовувати з певною обережністю. Суд не може підмінити законодавця, особливо коли йдеться про повноваження органів публічної влади, обов'язки платників податків або порядок реалізації соціальних прав. На мою думку, правовий висновок Верховного Суду є не новою нормою права, а обов'язковим для врахування тлумаченням норми, сформульованим у конкретних правовідносинах. Таке розуміння зберігає авторитет Верховного Суду, але не змінює джерельної природи закону.

Вагомим та недостатньо дослідженим є питання ролі та правового значення тих судових рішень суду касаційної інстанції, які вирішують справу по суті, проте не формують остаточного рішення, а направляють справу на новий розгляд. З цього приводу О.З Хотинська–Нор зазначає, що «висновки щодо застосування норм права можуть бути сформульовані в постанові Верховного Суду й у випадку, коли суд не вирішує остаточний відповідний спір, скеровуючи справу на новий судовий розгляд. Відкритим залишається питання долі такої справи у випадку, коли, після нового розгляду, справа знову повернеться до Верховного Суду, який на той момент, гіпотетично, вже змінив підхід до застосування відповідної норми права» [138, с. 239]. На думку дисертанта, така позиція є слушною і вона заслуговує на підтримку, адже навіть аргументи Верховного Суду, з якими він скерує справу на новий розгляд, уже можуть містити положення щодо особливостей застосування норм права.

Н. В. Василина та Д. О. Шикір аналізують правове підґрунтя обов'язковості правових висновків Верховного Суду переважно на матеріалі цивільного судочинства [26]. Їхні висновки корисні й для адміністративного процесу, однак пряме перенесення цивільно-процесуальних підходів не завжди є виправданим. У цивільній справі суд здебільшого вирішує спір між рівноправними учасниками. В адміністративній справі суд контролює

законність рішень, дій чи бездіяльності суб'єкта владних повноважень. Через це обов'язковість висновку Верховного Суду має не лише процесуальне, а й управлінське значення: органи влади повинні враховувати його ще до виникнення спору. Якщо цього не відбувається, касаційне провадження не може повною мірою виконати превентивну функцію.

Змістовним для адміністративного судочинства є дослідження І. В. Шугалевича щодо правил відступу від правових висновків у кримінальному судочинстві [142, с. 54-55]. Попри іншу процесуальну сферу, сама ідея поваги до раніше сформульованого висновку та водночас можливості мотивованого відступу має загальне значення. В адміністративних справах відступ від висновку Верховного Суду повинен бути не винятком заради новизни, а відповіддю на зміну законодавства, нову практику ЄСПЛ, виявлену неповноту попереднього підходу або появу істотно інших правовідносин. Відступ без переконливого обґрунтування шкодить правовій визначеності, але заборона відступу шкодить розвитку права. Отже, потрібен не формальний, а аргументований порядок зміни підходу.

Практичне значення має також дослідження Т. В. Проскурні щодо досвіду країн Європейського Союзу у забезпеченні єдності судової практики [84]. Авторка звертає увагу на спеціалізацію судів та роль рішень найвищих судових органів. Проте для України проблема полягає не тільки в організаційній спеціалізації. Наявність спеціалізованого Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду сама по собі не гарантує єдності практики, якщо всередині касаційного суду не забезпечено узгоджене застосування раніше сформульованих висновків. Саме тому особливу вагу мають механізми передачі справи на палату, об'єднану палату або Велику Палату Верховного Суду. Їх слід застосовувати тоді, коли проблема виходить за межі інтересу конкретного скажника.

Т. Фулей аналізує взаємозв'язок доступу до правосуддя та єдності судової практики в Україні [173]. Цей підхід є продуктивним, оскільки не протиставляє

ці явища. Справді, єдність практики не повинна бути виправданням для закриття доступу до суду, а доступ до суду не повинен руйнувати сталість правозастосування. У касаційному провадженні ці два елементи мають взаємно обмежувати один одного. Якщо скарга стосується індивідуальної незгоди з оцінкою доказів, Верховний Суд може обґрунтовано не втручатися. Якщо ж за цією незгодою стоїть питання тлумачення статті закону, яке повторюється у значній кількості справ, відмова у відкритті провадження послаблює і доступ до суду, і єдність практики.

Порівняльне дослідження Н. Катіч, М. Башіч і М. Бришкі щодо доступу до верховних судів у світлі статті 6 Конвенції також підтверджує, що чим вищий рівень суду, тим більшими можуть бути процесуальні вимоги до звернення [177]. Однак ця теза не повинна сприйматися як дозвіл на ускладнення касаційної процедури заради самого ускладнення. Вища судова інстанція має право вимагати від заявника професійної аргументації, але закон повинен визначати критерії так, щоб їх можна було виконати. Звідси впливає потреба в ясному розмежуванні між підставами касаційного оскарження, підставами для відкриття касаційного провадження та підставами для скасування судового рішення. У чинній практиці ці категорії іноді змішуються.

У рішенні від 20 січня 2025 року № 2-р(II)/2025 Конституційний Суд України навів важливу тезу про те, що право на касаційне оскарження забезпечується лише у випадках, визначених законом, а також врахував практику ЄСПЛ щодо допустимості обмежень доступу до суду [91]. Для адміністративного процесу це має подвійне значення. По-перше, законодавець може встановити умови касаційного перегляду. По-друге, суд не може розширювати ці умови шляхом такого тлумачення, яке фактично створює додаткові вимоги до скажника. На мою думку, саме другий аспект потребує більшої уваги. Коли суд вимагає від скажника не лише вказати підставу, а й сформулювати її в певній усталеній стилістиці, виникає небезпека перетворення процесуальної вимоги на зайвий бар'єр.

Дискусійним є питання, чи повинен Верховний Суд при відкритті касаційного провадження оцінювати перспективу задоволення касаційної скарги. Формально стадія відкриття провадження не є розглядом справи по суті. Однак у практиці інколи помітно, що суд, відмовляючи у відкритті провадження, фактично оцінює правильність рішення апеляційної інстанції. Це може бути виправдано лише в обмежених випадках, прямо передбачених КАС України, наприклад коли правильне застосування норми права є очевидним. У решті випадків така оцінка повинна залишатися для касаційного розгляду. Інакше сторони отримують не повноцінне касаційне рішення, а коротку ухвалу, яка не завжди дає відповідь на поставлене питання права.

Особливої уваги потребує пункт 1 частини четвертої статті 328 КАС України, який пов'язує касаційне оскарження з неврахуванням висновку Верховного Суду. На практиці складність полягає у визначенні подібності правовідносин. Подібність не може визначатися лише за назвою закону або категорією справи. Вона має охоплювати предмет спору, характер повноваження суб'єкта владних повноважень, юридичні факти, що стали підставою для рішення, та зміст норми, яку застосовано. Якщо ці елементи не співвіднесені, посилання на висновок Верховного Суду стає слабким. На мою думку, у касаційній скарзі варто прямо виділяти ці елементи, а Верховний Суд у ухвалі про відкриття чи відмову має показувати, які з них збігаються або не збігаються.

Пункт 2 частини четвертої статті 328 КАС України викликає ще більше питань, адже вимагає від скаржника вмотивовано обґрунтувати необхідність відступлення від висновку Верховного Суду. Такий обов'язок є складним навіть для професійного юриста. Не кожен скаржник може чітко довести, що попередній висновок потребує зміни. Проте з цього не випливає, що ця підстава має залишатися декларативною. Було б доцільно, щоб Верховний Суд у практиці сформував орієнтовні критерії належного обґрунтування відступу: зміна закону, нове рішення Конституційного Суду України, нова практика

ЄСПЛ, суперечність між висновками палат, очевидна неповнота попереднього висновку, інші істотні обставини. Це зробило б застосування пункту 2 більш передбачуваним.

Пункт 3 частини четвертої статті 328 КАС України – відсутність висновку Верховного Суду щодо питання застосування норми права – на перший погляд є найпростішим. Насправді він породжує суттєві труднощі. По-перше, потрібно визначити, чи існує саме питання застосування норми права, а не лише незгода із фактичними висновками. По-друге, треба встановити, чи справді висновок відсутній, адже він може міститися не в ідентичній, а в близькій категорії справ. По-третє, суд має оцінити, чи потребує це питання формування нового висновку. На моє переконання, саме ця підстава найкраще показує публічну функцію Верховного Суду, адже дозволяє реагувати на нові правові ситуації, які ще не були охоплені практикою.

Пункт 4 частини четвертої статті 328 КАС України, який відсилає до частин другої і третьої статті 353 КАС України, має іншу природу. Тут йдеться не стільки про формування правової позиції, скільки про грубі процесуальні порушення. Проблема полягає в тому, що скарги іноді намагаються підвести під цю підставу будь-яке незадоволення дослідженням доказів. Верховний Суд у таких випадках обґрунтовано нагадує, що касаційний суд не є судом факту. Але й сам суд повинен уважно відрізнити звичайну незгоду з оцінкою доказів від ситуації, коли суди нижчих інстанцій справді не дослідили істотний доказ або поклали в основу рішення недопустимий доказ. Для адміністративної справи це може бути вирішальним.

У підсумку, правова роль Верховного Суду під час касаційного перегляду не зводиться до виправлення помилок нижчих судів. Вона полягає у формуванні зрозумілих правил застосування закону, забезпеченні однакового підходу до типових публічно-правових спорів і корекції таких судових рішень, які містять істотні помилки у праві. Однак ця роль буде переконливою лише тоді, коли Верховний Суд сам демонструватиме послідовність у застосуванні

касаційних фільтрів. У протилежному випадку фільтр, призначений для захисту єдності судової практики, може стати джерелом нових розбіжностей.

Серед іншого, пропозиція дисертанта полягає у тому, щоб у науковому та практичному обігу розрізнити «доступ до касації» і «успіх касаційної скарги». Доступ означає, що справа містить питання права, яке потребує відповіді Верховного Суду. Успіх означає, що доводи скажника підтвердили неправильне застосування норм матеріального права або порушення норм процесуального права. Коли ці поняття змішуються, суд може відмовити у відкритті провадження лише тому, що попередньо не погоджується з доводами скажника. Це звужує зміст касаційного перегляду. Відокремлення цих понять дозволило б підвищити якість мотивації ухвал про прийнятність касаційних скарг і постанов за результатами розгляду.

2.3. Особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції

Питання касаційного перегляду ухвал в адміністративному судочинстві має суттєве значення як з теоретико-догматичної, так і з прикладної точки зору. Попри те, що ухвала не є актом вирішення спору по суті, її процесуальна функція може прямо впливати на права, свободи та інтереси осіб, які беруть участь у справі. З огляду на це важливою є не лише можливість оскарження таких ухвал, а й процесуальний порядок розгляду касаційної скарги на них.

Актуальність розгляду проблематики касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції обумовлена багатьма факторами, ключовими з яких можуть вважатись наступні:

- по-перше, судові рішення, якими вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання,

теж є важливою складовою загального процесу розгляду адміністративної справи;

- по-друге, низка ухвал суду першої інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку після їх перегляду в апеляційному порядку. Виключний перелік таких ухвал вказано у статті 328 КАС України;

- по-третє, низка ухвал суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Виключний перелік таких ухвал вказано у статті 328 КАС України;

- по-четверте, загальними підставами касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанцій є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що, треба розуміти, потребує належного обґрунтування;

- по-п'яте, нерідко саме порушення процесу розгляду тих чи інших питань у діяльності судів першої чи апеляційної інстанції у подальшому призводить до скасування їх рішень у цілому.

З певною мірою умовності можна стверджувати, що у контексті адміністративного судочинства рішення справи по суті – це результат, своєю чергою вирішення окремих поточних питань - це процес. Тут ми погоджуємося із позицією відомого українського правника М.І. Козюбри, який стверджує про те, що «з позицій же верховенства права (правовладдя) принцип рівності перед законом має органічно поєднувати в собі обидва аспекти — і процес, і результат. Водночас у разі конфлікту між ними перевагу слід віддавати останньому. Однак ця перевага не має сама стати правилом, і, відповідно, нехтування процесом має бути лише винятковим і лише чітко обґрунтованим конкретними обставинами окремої ситуації. Нехтування ж результатом на догоду процесу взагалі є неприпустимим» [58, с. 83]. Дійсно, рівність сторін має бути забезпечені також і у процесі розгляду справи. Проміжними ж документами, які констатують вчинення певних процесуальних дій

адміністративним судом, є саме ухвали. І вони теж можуть бути оскаржені сторонами у справі.

Перш за все, вважаємо за доцільне надати характеристику такому виду судових рішень як ухвали. «Судові рішення – це акти здійснення правосуддя, покликані забезпечити захист визначеного Конституцією України суспільного ладу і державності України, прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб, правопорядку. Значення судових рішень передусім полягає в тому, що вони закріплюють владні волевиявлення суду щодо всіх питань розгляду та вирішення справи в суді. Крім того, судові рішення – це й процесуальні документи, що мають визначені законом форму, зміст, встановлені вимоги щодо порядку набрання законної сили та оскарження» [114, с. 93-94].

У пункті 12 частини 1 статті 4 Кодексу адміністративного судочинства (далі – КАС України), вказується, що «судове рішення - рішення, постанова, ухвала суду будь-якої інстанції». В свою чергу, у п.15 цієї ж частини, дається визначення ухвали, а саме «ухвала - письмове або усне рішення суду будь-якої інстанції в адміністративній справі, яким вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання» [53].

На відміну від судового рішення, ухвала, як правило, не стосується змістовного вирішення адміністративного спору, а стосується організаційно-процедурних питань, пов'язаних із рухом справи, забезпеченням її належного розгляду, забезпеченням прав учасників провадження тощо.

Ухвали в адміністративному судочинстві наділені певними ознаками. Так, ними є:

- процесуальний характер - ухвала є актом процесуального характеру, тобто вона спрямована на регулювання перебігу адміністративного процесу, а не на встановлення чи зміну матеріальних прав та обов'язків сторін;

- формальна визначеність - ухвали мають бути прийняті у передбаченій законом формі, із дотриманням установленної структури, змістовного наповнення та процедур;
- відсутність вирішення справи по суті – у більшості випадків ухвала не вирішує предмет спору, однак в окремих ситуаціях (наприклад, ухвала про закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду) вона може мати наслідки, співмірні з рішенням;
- залежність від процесуального моменту – ухвали виносяться на різних етапах адміністративного провадження: підготовче провадження, розгляд справи, перегляд судових рішень, виконання судового рішення;
- можливість оскарження – частина ухвал підлягає оскарженню окремо від рішення суду (наприклад, ухвали про забезпечення позову), інші – лише разом з остаточним рішенням у справі.

Ухвала суду в адміністративному провадженні повинна відповідати певним вимогам, а саме, бути вмотивованою – містити обґрунтування суду щодо підстав її ухвалення; бути законною – відповідати нормам матеріального та процесуального права; бути чітко сформульованою – без двозначностей, із зазначенням наслідків та строків (якщо це передбачено); відповідати формальним вимогам (наприклад, зазначення суду, складу суду, реквізитів справи, сторін, суть питання та висновок суду).

Важлива обставина, на яку вважаємо за необхідне звернути увагу – фактично існують два види ухвал: письмові (за результатом ухвалення яких приймається певне процесуальне рішення, складається процесуальний документ, який зазвичай буде доступним у Єдиному державному реєстрі судових рішень) та усні, проголошені під час судового засідання і які носять протокольний характер. У рамках цієї дисертації, коли ми говоримо про ухвали, то маємо на увазі ті з них, які оформлені певним документом, доступним у Єдиному державному реєстрі судових рішень).

Суд виносить ухвали з різних процесуальних питань, зокрема:

- ухвали підготовчого характеру: про відкриття провадження у справі; про залишення позовної заяви без руху; про повернення позовної заяви; про витребування доказів; про відмову у відкритті провадження;

- ухвали, що припиняють провадження: про залишення позову без розгляду; про закриття провадження у справі. Ці ухвали є винятком, оскільки фактично завершують процес, хоча й не є рішеннями по суті;

- ухвали щодо забезпечення процесу: про забезпечення адміністративного позову; про заміну неналежного відповідача; про відкладення розгляду справи; про витребування доказів; про залучення третіх осіб; про об'єднання чи роз'єднання позовів;

- ухвали, що стосуються перегляду справ: про відкриття апеляційного/касаційного провадження; про залишення апеляційної/касаційної скарги без руху або без розгляду; про повернення скарги; про зупинення провадження;

- інші ухвали: про зупинення або поновлення провадження; про передачу справи до іншого суду; про роз'яснення судового рішення; про виправлення описки або арифметичної помилки.

Погоджуємося із думкою, що «сучасний рівень довіри суспільства до адміністративних судів, які вирішують спори з публічним елементом, невисокий. Така ситуація зумовлена, серед іншого, наявністю у процесуальному законі низки положень, що створюють юридичні можливості для обмеження права особи на справедливий суд та на доступ до суду касаційної інстанції» [127, с. 98]. Одним із важливих елементів, який при цьому повинен враховуватись, - такого роду обмеження можуть створюватись і у результаті прийняття ухвал з тих чи інших процесуальних питань. Це також важливий чинник актуальності питання, що розглядається у дисертаційному дослідженні.

КАС України встановлює принципову різницю між тими ухвалами, які можуть бути оскаржені самостійно (окремо від рішення суду), і тими, які

можуть бути оскаржені лише разом з остаточним судовим рішенням у справі. Це правило покликане забезпечити баланс між оперативністю судового процесу та правом на ефективний судовий захист, щоби не допускати зловживань процесуальними правами (наприклад, шляхом постійного оскарження проміжних ухвал і затягування справи).

Так, відповідно до ч.2 ст. 328 КАС України, «у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду першої інстанції про забезпечення позову, заміну заходу забезпечення позову, ухвали, зазначені у пунктах 3, 4, 12, 13, 17, 20 частини першої статті 294 цього Кодексу, після їх перегляду в апеляційному порядку». Звертаючись до статті 294 КАС України, ми встановили, що такими ухвалами є: про повернення заяви позивачеві (заявникові); про відмову у відкритті провадження у справі; про залишення позову (заяви) без розгляду; про закриття провадження у справі; про відмову у відкритті провадження про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами; про заміну сторони у справі (процесуальне правонаступництво) або сторони виконавчого провадження [53].

З точки зору дисертанта, такого роду формулювання у базовому процесуальному документі адміністративного судочинства передовсім пов'язано із можливістю забезпечення у широкому розумінні доступу особи до суду. Якщо суд першої інстанції, а вслід за ним і суд апеляційної інстанції помилились, то у приватної особи має бути право на касаційне оскарження такого роду ухвал.

Своє чергою, відповідно до ч.3 ст.328 КАС України, «у касаційному порядку можуть бути оскаржені ухвали суду апеляційної інстанції про відмову у відкритті або закриття апеляційного провадження, про повернення апеляційної скарги, про зупинення провадження, щодо забезпечення позову та заміни заходу забезпечення позову, про відмову ухвалити додаткове рішення,

про роз'яснення рішення чи відмову у роз'ясненні рішення, про внесення або відмову у внесенні виправлень у рішення, про повернення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову у відкритті провадження за нововиявленими або виключними обставинами, про відмову в задоволенні заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами, про заміну сторони у справі, про накладення штрафу в порядку процесуального примусу, окремі ухвали» [53].

Таким чином, види ухвал, які можуть бути оскаржені окремо від рішення суду в адміністративному судочинстві, прямо передбачені КАС України.

Загалом же, тут мова йде про потенційно можливі помилки суду апеляційної інстанції та надання можливості її оскарження. Знову ж таки із застереженням: потенційно можлива помилка. Якщо суд касаційної інстанції встановить, що апеляційний суд не припустився помилки, його ухвала відповідає вимогам чинного законодавства, у такому випадку Верховний Суд залишить касаційну скаргу без задоволення, а ухвалу суду апеляційної інстанції без змін.

Що ж стосується підстави для касаційного оскарження, то тут, на відміну від підстав для касаційного оскарження рішень суду (так звані касаційні фільтри), нею є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права.

Тобто, при касаційному оскарженні рішень судів першої або апеляційної інстанції, застосовуються так звані касаційні фільтри (ч. 3 ст. 328 КАС України):

- справа має принципове значення для формування єдиної практики;
- наявне порушення прав або інтересів у значному обсязі;
- відсутність або суперечність у практиці Верховного Суду;
- справа має виключну правову складність тощо.

Однак ці фільтри не поширюються на ухвали – тобто, касаційна скарга на ухвалу не має доводити, що справа має «виключне значення» або «значний суспільний інтерес».

Отже, у рамках дисертаційного дослідження, присвяченого праву на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, вважаємо за необхідне детальніше розкрити зміст понять «неправильне застосування судом норм матеріального права» та «порушення норм процесуального права».

КАС України у ч.2 ст.317 наводить визначення, та вказує «Неправильним застосуванням норм матеріального права вважається: неправильне тлумачення закону або застосування закону, який не підлягає застосуванню, або незастосування закону, який підлягав застосуванню. Порушення норм процесуального права може бути підставою для скасування або зміни рішення, якщо це порушення призвело до неправильного вирішення справи». Окремо, у ч.3 цієї ж статті, вказуються конкретні приклади порушення норм процесуального права, а саме:

- «1) справу розглянуто неповноважним складом суду;
- 2) в ухваленні судового рішення брав участь суддя, якому було заявлено відвід, і підстави його відводу визнано судом апеляційної інстанції обґрунтованими, якщо апеляційну скаргу обґрунтовано такою підставою;
- 3) справу розглянуто адміністративним судом за відсутності будь-якого учасника справи, не повідомленого належним чином про дату, час і місце судового засідання, якщо такий учасник справи обґрунтовує свою апеляційну скаргу такою підставою;
- 4) суд прийняв рішення про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки осіб, які не були залучені до участі у справі;
- 5) судові рішення не підписано будь-ким із суддів або підписано не тими суддями, які зазначені у судовому рішенні;
- 6) судові рішення ухвалено суддями, які не входили до складу колегії, що розглядала справу;

7) суд розглянув за правилами спрощеного позовного провадження справу, яка підлягала розгляду за правилами загального позовного провадження» [53].

За наявності однієї із цих підстав, рішення суду обов'язково підлягає скасуванню та ухвалюватися нового рішення.

Касаційна скарга має обов'язково містити детальне обґрунтування порушення норм матеріального або процесуального права. Недотримання процесуальних вимог щодо належного оформлення касаційної скарги, зокрема в частині обов'язкового зазначення підстав касаційного оскарження з детальним обґрунтуванням допущених судом апеляційної інстанції порушень норм матеріального або процесуального права, є самостійною підставою для застосування судом касаційної інстанції положень п. 4 ч. 5 ст. 332 КАС України, відповідно до яких касаційна скарга не приймається до розгляду та повертається суддею-доповідачем у разі відсутності в її тексті передбачених Кодексом підстав для оскарження судового рішення в касаційному порядку. Усталена практика касаційного суду у цій сфері сформувала певний стандартизований підхід, згідно з яким зміст касаційної скарги має містити чітко сформульовані підстави оскарження з обґрунтуванням неправильного застосування норм матеріального права або допущених процесуальних порушень. При цьому такі підстави викладаються із зазначенням конкретних висновків суду, рішення якого є предметом оскарження, із одночасним посиленням на відповідні положення закону або іншого нормативно-правового акта, що були застосовані судом під час формування оскаржуваного висновку.

Пропонуємо детально розглянути стадії касаційного розгляду скарг на ухвали судів першої та апеляційної інстанцій.

На першій стадії касаційний суд здійснює формальну перевірку касаційної скарги. Відповідно до ст. 340 КАС України, суддя-доповідач перевіряє, чи відповідає скарга вимогам закону, чи наявні підстави для відмови у відкритті касаційного провадження. Зокрема, скарга може бути повернута або

залишена без руху, якщо вона не оформлена належним чином або подана особою, яка не має права на оскарження. Якщо скарга відповідає усім вимогам, суд касаційної інстанції виносить ухвалу про відкриття касаційного провадження (ст. 334 КАС України). У межах цієї ухвали суд також може вирішити питання щодо витребування матеріалів справи, витребування письмових пояснень сторін тощо.

З моменту постановлення ухвали про відкриття касаційного провадження розпочинається підготовчий етап, спрямований на забезпечення належних умов для касаційного розгляду справи. У межах зазначеного етапу суд касаційної інстанції надсилає учасникам провадження копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів разом з ухвалою про відкриття провадження. Паралельно вирішуються питання щодо можливого доповнення, зміни або відкликання касаційної скарги, а також відмови від неї. Судом уточнюється склад учасників справи, розглядаються письмово заявлені клопотання та з'ясовується можливість попереднього розгляду справи або здійснення провадження у письмовому порядку на підставі наявних матеріалів. Окремо вирішується питання про зупинення виконання оскаржуваних судових рішень та інші процесуальні питання, необхідні для забезпечення повноцінного касаційного розгляду. Усі процесуальні рішення, що приймаються суддею-доповідачем на стадії підготовки справи, оформлюються у вигляді відповідних ухвал. За результатами завершення підготовчих дій суддя-доповідач призначає справу до касаційного розгляду в судовому засіданні або в порядку письмового провадження на основі наявних у справі матеріалів [50].

Попередній розгляд справи має бути проведений протягом п'яти днів після складання доповіді суддею-доповідачем, без повідомлення учасників справи. У попередньому судовому засіданні суддя-доповідач надає колегії суддів інформацію, необхідну для ухвалення рішення судом касаційної інстанції. Якщо підстави для скасування судового рішення відсутні, суд залишає касаційну скаргу без задоволення, а рішення – без змін. У разі

наявності підстав для скасування рішення, суд касаційної інстанції скасовує його. Справа призначається до розгляду в судовому засіданні, якщо хоча б один суддя дійшов до такого висновку. Про призначення справи до розгляду у судовому засіданні постановляється ухвала, яку підписують всі судді складу суду [121].

Згідно КАС України, «касаційний розгляд справи може проводитися в порядку письмового провадження за наявними матеріалами справи у таких випадках:

1. Відсутність клопотань від усіх учасників справи щодо розгляду справи за їх участю.
2. Неприбуття жодного з учасників справи у судове засідання, за умови, що вони були належним чином повідомлені про дату, час і місце судового засідання.
3. Перегляд ухвал судів першої та апеляційної інстанцій.
4. Перегляд рішень суду першої інстанції та постанов апеляційної інстанції у справах, розглянутих за правилами спрощеного позовного провадження.

Якщо під час письмового провадження суд касаційної інстанції дійде висновку, що справу необхідно розглядати в судовому засіданні, він призначає її до розгляду у судовому засіданні» [53].

При розгляді касаційної скарги на ухвалу суду касаційна інстанція не встановлює нові фактичні обставини, а лише перевіряє правильність правозастосування. За результатами розгляду суд може постановити одне з рішень, передбачених ст. 349 КАС України – залишити ухвалу без змін, скасувати її повністю або частково й ухвалити нову ухвалу, направити справу на новий розгляд тощо.

Закінчення касаційного провадження оформлюється відповідним процесуальним документом. У разі задоволення скарги на ухвалу, суд постановляє нову ухвалу, яка замінює скасовану, або направляє справу на

повторний розгляд до суду першої чи апеляційної інстанції. Варто підкреслити, що касаційна інстанція не вправі виходити за межі доводів касаційної скарги, окрім випадків, передбачених законом (ч. 4 ст. 341 КАС України). Постанова суду касаційної інстанції набуває юридичної сили з дати її ухвалення, тоді як ухвала касаційного суду вважається такою, що набрала законної сили, з моменту її проголошення. У випадках, коли ухвала постановляється поза межами судового засідання, або в судовому засіданні за умови неявки всіх учасників провадження, а також при розгляді справи в порядку письмового провадження, набрання нею законної сили пов'язується з моментом підписання відповідного процесуального документа суддею або колегією суддів. Після завершення касаційного розгляду справа підлягає поверненню до суду першої інстанції, який здійснював її розгляд, у п'ятнадцятиденний строк з моменту закінчення касаційного провадження, якщо інше не передбачено судовим рішенням суду касаційної інстанції [53].

Водночас, у спеціалізованій літературі з адміністративного судочинства міститься твердження, відповідно до якого «у разі оскарження ухвали (крім ухвали, якою закінчено розгляд справи) суд може визнати скаргу необґрунтованою та відмовити у відкритті касаційного провадження, якщо правильне застосування норми права очевидне і не викликає розумних сумнівів щодо її застосування чи тлумачення. Суд відмовляє у відкритті касаційного провадження з перегляду ухвали про повернення заяви позивачеві (заявникові), а також судових рішень у справах, описаних у статтях 280, 281, 287, 288 Кодексу, якщо рішення касаційного суду за наслідками розгляду такої скарги не може мати значення для формування єдиної правозастосовної практики» [9, с. 274].

Як і будь-який інший правовий інститут, касаційне оскарження ухвал в адміністративному судочинстві не позбавлене проблемних питань. Так, однією з найбільших проблем касаційного оскарження є обмеженість повноважень суду касаційної інстанції, що, у свою чергу, знижує ефективність захисту прав

осіб та справедливості судового процесу. Існують токи зору як «за», так і «проти» розширення такого роду повноважень. Як видається, все ж таки більше права на існування має позиція, відповідно до якої касаційне оскарження не повинно бути «третьою обов'язковою» можливістю для сторони оскаржувати ті чи інші ухвали судів першої чи апеляційної інстанцій. Не варто при цьому забувати конституційний припис про те, що особі державою гарантовано право на звернення до суду та апеляційний перегляд судового рішення. А касаційний перегляд – лише у визначених законом випадках.

Отже, касаційне оскарження ухвал в адміністративному процесі виступає важливим елементом гарантування справедливого судочинства. Норми КАС України, зокрема статті 340–360, утворюють системно узгоджену процедуру, яка дозволяє забезпечити ефективний процесуальний контроль за правильністю правозастосування.

На відміну від касаційного оскарження судових рішень, інститут перегляду ухвал характеризується спрощеною процедурною моделлю допуску до касації, відсутністю фільтраційних критеріїв, а також чіткою орієнтацією на виявлення процесуальних помилок, що істотно впливають на рух справи.

Водночас судова практика засвідчує, що неправильне застосування норм матеріального або порушення норм процесуального права під час ухвалення ухвал може мати не менш серйозні правові наслідки, ніж порушення, допущені у рішенні по суті. Це обґрунтовує необхідність збереження і подальшого вдосконалення процесуального механізму касаційного перегляду таких судових актів як важливої гарантії ефективного правосуддя.

Касаційне оскарження ухвал має іншу логіку, ніж касаційне оскарження рішень і постанов. Рішення або постанова зазвичай пов'язані з вирішенням спору по суті, тоді як ухвала регулює рух справи або окреме процесуальне питання. Проте саме ухвала інколи створює для особи наслідки, співмірні з остаточним вирішенням спору: повернення позовної заяви, відмова у відкритті провадження, залишення позову без розгляду, закриття провадження,

повернення апеляційної чи касаційної скарги. Тому теза про «другорядність» ухвал у адміністративному процесі є неточною. Процесуальна форма ухвали не завжди свідчить про її реальний вплив на право особи. Саме з цього слід виходити при оцінці допустимості касаційного оскарження таких актів.

Л. В. Серватюк і Ю. А. Кучер, аналізуючи апеляційне та касаційне оскарження малозначних справ, справедливо звертають увагу на особливості реалізації права на перегляд у справах незначної складності [115]. Водночас проблема ухвал у таких справах потребує окремого акценту. Якщо справа визнана справою незначної складності, а суд водночас постановляє ухвалу, яка унеможливує подальший рух справи, застосування додаткових фільтрів може призвести до фактичного припинення судового захисту. У таких випадках оцінювати слід не тільки категорію справи, а й характер ухвали. Якщо ухвала перешкоджає доступу до розгляду по суті, касаційний контроль повинен бути ширшим, ніж щодо суто організаційних ухвал.

Закон України від 19 червня 2024 року № 3831-ІХ, яким змінено Цивільний процесуальний кодекс України та КАС України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах, засвідчує, що законодавець реагує на проблему надмірного звуження доступу до суду в окремих категоріях справ [80]. Хоча цей закон не усуває всіх питань касаційного оскарження ухвал, він показує загальну тенденцію: малозначність не може бути підставою для повного знецінення судового захисту. Для адміністративного судочинства це особливо помітно, бо адміністративна справа часто має немайновий характер. Невелика ціна позову або спрощений порядок розгляду не завжди відображають значення спору для особи.

Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023, яке стосувалося гарантування права на судовий захист у малозначних спорах, має значення і для адміністративного процесу, хоча було ухвалене щодо приписів Цивільного процесуального кодексу України [93]. Воно показує, що механічне визначення справи як малозначної може порушити

баланс між процесуальною економією та правом особи на судовий захист. У сфері ухвал цей висновок має ще більшу вагу. Коли ухвала припиняє або суттєво ускладнює рух справи, суд повинен оцінити, чи не позбавляє поєднання малозначності та касаційного фільтра особу реальної можливості домогтися судової перевірки.

Практика ЄСПЛ у справі *Patricolo and Others v. Italy* 2024 року демонструє, що питання формальних вимог до касаційного звернення залишається актуальним і для держав із тривалими процесуальними традиціями [159]. Для українського адміністративного судочинства це є додатковим аргументом проти надмірного спрощення проблеми. Не можна виходити з того, що скажник завжди зловживає правом, якщо оскаржує ухвалу. Так само не можна припускати, що кожна ухвала заслуговує касаційного перегляду. Потрібен проміжний підхід: касаційний перегляд має бути доступним тоді, коли ухвала істотно впливає на можливість реалізації права на суд, на виконання судового рішення або на правильність подальшого розгляду справи.

У справі *Succi and Others v. Italy* ЄСПЛ звернув увагу на те, що формальні вимоги до касаційного провадження повинні бути зрозумілими й не застосовуватися надмірно суворо [160]. Це положення прямо стосується касаційного оскарження ухвал. Ухвала часто постановляється у процесуальній ситуації, коли строк на реагування є коротким, а правові наслідки - серйозними. Якщо скажник помиляється у формулюванні підстави, але з тексту скарги видно, що йдеться про перешкодження доступу до суду, суд касаційної інстанції повинен оцінити зміст доводів, а не лише їхню зовнішню побудову. Інакше процесуальна форма починає переважати над призначенням адміністративного судочинства.

Справа *Frida, LLC v. Ukraine* також має значення для оцінки ухвал про повернення скарг чи заяв [155]. Її зміст підтверджує, що надмірний формалізм може виникати не тільки на стадії вирішення справи по суті, але й на попередніх стадіях процесу. В адміністративному судочинстві це проявляється

у випадках, коли суд повертає скаргу без належного роз'яснення, які саме недоліки повинні бути усунуті, або коли недолік є таким, що не перешкоджає розгляду. На мою думку, у справах щодо ухвал суду касаційної інстанції повинен чітко відокремлювати недоліки, які роблять розгляд неможливим, від недоліків, які можуть бути виправлені без шкоди для іншої сторони.

Важливо також враховувати, що ухвали суду першої інстанції та ухвали суду апеляційної інстанції мають різну процесуальну вагу. Ухвала суду першої інстанції може бути перевірена апеляційним судом, а потім, у визначених законом випадках – касаційним судом. Ухвала апеляційного суду, особливо якщо вона перешкоджає подальшому розгляду справи, нерідко фактично є останнім процесуальним актом для особи. Тому підхід до касаційного оскарження ухвал апеляційної інстанції має бути обережнішим. Якщо така ухвала закриває шлях до розгляду спору, відмова у касаційному перегляді повинна бути особливо вмотивованою.

У чинному КАС України перелік ухвал, які можуть бути оскаржені, побудований через поєднання загальних і спеціальних норм. Це створює труднощі для учасників процесу. Особа повинна одночасно враховувати статті, що визначають можливість оскарження ухвали, загальні вимоги до касаційної скарги, строки, правила залишення без руху, повернення та відмови у відкритті провадження. Для професійного юриста така структура є складною, а для особи без представника – ще складнішою. Було б доцільно законодавчо уточнити, які ухвали є такими, що перешкоджають подальшому провадженню у справі, і які критерії застосовуються до їх касаційного оскарження. Це не означає відкриття касації для всіх ухвал, а означає кращу визначеність процедури.

Окремо слід оцінити ухвали про забезпечення позову. З одного боку, вони не вирішують спір по суті. З іншого боку, їхній вплив на права сторін може бути значним. У публічно-правових спорах забезпечення позову може тимчасово зупинити дію рішення органу влади, заборонити певні дії або створити інші правові наслідки. Тому касаційне оскарження таких ухвал не

можна оцінювати лише як затягування процесу. Водночас надмірна відкритість касаційного перегляду ухвал про забезпечення позову може знецінити саму ідею оперативного захисту. Оптимальним видається підхід, за якого касаційний суд втручається лише тоді, коли є очевидне неправильне застосування закону або істотне порушення процесуальних норм.

Ще одна проблемна категорія – ухвали про повернення апеляційної чи касаційної скарги. Вони не вирішують матеріально-правовий спір, але можуть остаточно припинити можливість перегляду судового рішення. Саме тому мотивування таких ухвал має бути максимально конкретним. Недостатньо зазначити, що скарга не містить підстав касаційного оскарження. Потрібно вказати, які саме доводи не відповідають вимогам статті 328 КАС України, чи можна було їх уточнити, чи надавався строк для усунення недоліків, чи не є повернення скарги надмірним заходом. Такий підхід не перевантажує суд, але підвищує довіру до процедури.

Погоджуємося із позицією Ю. Дорохіної про те, що «однією з передумов утвердження судової гілки влади як ефективного механізму захисту прав і свобод людини є доступність правосуддя. Право на касаційне оскарження займає провідне місце в системі механізму судового захисту прав і законних інтересів, яке безпосередньо впливає на рівень забезпечення доступності правосуддя у державі. Утім, для реалізації цього права особа має здолати передбачені процесуальним законом обмеження. Йдеться саме про процесуальні фільтри» [43, с. 68]. Все справедливо, все обґрунтовано, все відповідає нормам Основного закону держави.

Касаційне оскарження ухвал про відмову у відкритті провадження в адміністративній справі потребує особливої уваги, бо саме на цій стадії визначається, чи отримає особа доступ до судового розгляду. Якщо суд першої інстанції помилково вважає, що спір не належить до адміністративної юрисдикції, апеляційна інстанція підтверджує цей висновок, а касаційний фільтр не допускає справу до перегляду, помилка юрисдикції може залишитися

невиправленою. Звичайно, Верховний Суд не повинен переглядати кожну ухвалу про відмову у відкритті провадження. Але коли справа стосується меж адміністративної юрисдикції або доступу до суду, касаційний розгляд має ширше значення, ніж інтерес конкретного позивача.

На нашу думку, для ухвал доцільно застосовувати критерій реального процесуального наслідку. Якщо ухвала лише організовує розгляд справи, наприклад призначає засідання, витребовує доказ або відкладає розгляд, її касаційне оскарження зазвичай не потрібне. Якщо ж ухвала припиняє рух справи, закриває доступ до певної інстанції або унеможлиблює виконання судового рішення, вона повинна мати вищий рівень процесуальної захищеності. Такий критерій простіший для застосування, ніж спроба оцінювати кожну ухвалу лише за її назвою. Назва ухвали не завжди показує її реальне значення для сторін.

Потрібно також враховувати, що касаційне оскарження ухвал може мати запобіжну функцію. Якщо Верховний Суд не реагує на повторювані помилки у застосуванні норм щодо повернення позовів, залишення заяв без руху чи відмови у відкритті провадження, ці помилки закріплюються на рівні першої та апеляційної інстанцій. Навпаки, одна чітка постанова касаційного суду щодо процесуального питання може зменшити кількість подальших скарг. Тому твердження, що перегляд ухвал лише збільшує навантаження, не завжди правильне. Іноді касаційний перегляд процесуального питання скорочує майбутню кількість однакових помилок.

У цій частині доречно розвинути власну пропозицію щодо поділу ухвал для цілей касаційного оскарження на три групи. До першої групи слід віднести ухвали технічного або організаційного характеру, які не мають самостійного касаційного значення. До другої – ухвали, що можуть бути перевірені разом із остаточним рішенням, бо їхній вплив не є незворотним. До третьої – ухвали, які перешкоджають доступу до суду, перегляду судового рішення або виконанню рішення; саме вони повинні мати реальну можливість касаційного контролю.

Такий поділ не потребує зміни природи ухвали, але допомагає точніше визначити процесуальні наслідки.

Законодавче вдосконалення могло б полягати у доповненні КАС України нормою, яка прямо вказувала б, що під час вирішення питання про касаційне оскарження ухвали суд враховує не тільки її назву, але й те, чи перешкоджає вона подальшому провадженню, доступу до суду або реалізації права на перегляд. Це дозволило б уникнути формального підходу, коли ухвала відноситься до певної категорії без оцінки її наслідків. Одночасно така норма не відкривала б касацію для всіх процесуальних актів, адже суд усе одно перевіряв би наявність істотного питання права або істотного порушення процесуальних норм.

Ухвали суду першої та апеляційної інстанції не можна розглядати як периферійні акти адміністративного процесу. Вони забезпечують рух справи, але інколи саме вони визначають, чи відбудеться розгляд по суті. Через це касаційний перегляд ухвал повинен бути побудований на поєднанні двох підходів: стримування зловживань процесуальними правами і захисту від таких процесуальних помилок, які фактично позбавляють особу судового захисту. Баланс між цими підходами має досягатися не через максимальну кількість заборон, а через якісне мотивування ухвал касаційного суду та чіткі законодавчі критерії.

Висновки до розділу 2

1. Право на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, перш за все, стало можливим у зв'язку із появою вищих спеціалізованих судів, зокрема, Вищого адміністративного суду України, а у подальшому Верховного Суду із касаційним адміністративним судом у його складі. А це, своєю чергою, як і поява адміністративної юстиції загалом, засвідчило розвиток демократизації суспільства. Не меншу роль відіграє і загальне вдосконалення судової системи, яка відбувається на тлі глобальних тенденцій, які вимагають

більшої гнучкості, прозорості та відкритості вітчизняних правових систем. Вивчення та аналіз історичних аспектів та сучасної ситуації з правом на касаційне оскарження має велике значення для формування рекомендацій щодо подальшого вдосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики. Це, як видається дисертантові, сприятиме покращенню доступу до суду, ефективності та справедливості українських адміністративних судів, наблизитиме Україну до кращих європейських стандартів судоустрою та судочинства.

2. У разі наявності недоліків касаційної скарги або певних обставин, настають наслідки, які умовно можна поділити на 2 групи. Першу групу становлять недоліки, які піддаються усуненню шляхом вчинення скаржником відповідних виправних дій і не перешкоджають подальшому відкриттю касаційного провадження. Прикладом такого недоліку є несплата судового збору за подання касаційної скарги. За наявності подібних обставин суд касаційної інстанції залишає скаргу без руху та встановлює заявнику строк для їх усунення. У разі невиконання скаржником відповідних вимог у визначений судом строк касаційна скарга повертається без прийняття до розгляду. Другу групу становлять недоліки та обставини більш істотного характеру, які унеможливають відкриття касаційного провадження як таке або є підставою для повернення скарги чи відмови у відкритті провадження незалежно від дій скаржника.

3. Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, як ключова інстанція, що здійснює перевірку рішень нижчих судів, має кілька основних функцій, що сприяють захисту прав громадян у сфері публічно-правових відносин та забезпеченню правосуддя. Серед цих функцій можна виділити наступні:

1) перевірка законності рішень: суд касаційної інстанції здійснює детальну перевірку рішень нижчих судів на предмет правильності застосування норм матеріального та процесуального права. Це дозволяє виправляти помилки,

що можуть бути допущені в процесі розгляду справи, і забезпечувати правильне застосування законодавства. Така перевірка є важливою для підтримки стабільності та єдності правової системи, адже навіть одне неправильно ухвалене рішення може призвести до значних правових наслідків;

2) забезпечення єдності судової практики. Однією з основних задач касаційного суду є формування єдиної судової практики, що сприяє стабільності та передбачуваності правового поля. Це дуже важливо для забезпечення рівності перед законом, оскільки всі громадяни повинні мати однакові умови для захисту своїх прав. Створення єдиної судової практики дозволяє уникати ситуацій, коли одна і та ж норма застосовується різними судами по-різному, що може призвести до правової невизначеності;

3) захист прав і свобод приватних осіб, які найчастіше є позивачами в адміністративному суді. Суд касаційної інстанції виступає останньою інстанцією в судовій системі, що забезпечує можливість перевірки законності рішень, котрі не підлягають оскарженню в інших судових інстанціях. Таким чином, касаційне оскарження є важливим механізмом для захисту прав і свобод осіб, зокрема в тих випадках, коли інші суди не змогли належним чином забезпечити право на справедливий суд або порушили принципи справедливості, законності чи прав людини;

4) запобігання правовим помилкам чи мінімізація їх кількості. В адміністративних справах суд касаційної інстанції, яким є Верховний Суд, має важливу роль у запобіганні правовим помилкам, котрі можуть бути допущені нижчими судами. Якщо рішення суду першої чи апеляційної інстанції є неправильним, касаційний суд має право переглянути його і в разі необхідності скасувати, що значно знижує ризик неправосудних рішень;

5) підвищення рівня правової свідомості та правової культури учасників судово-адміністративного процесу. Оскільки рішення касаційного суду мають великий вплив на розвиток правозастосовної практики, вони сприяють підвищенню рівня правової свідомості та правової культури серед

суддів та інших учасників судового процесу. Це дає змогу забезпечити більш якісне і об'єктивне розглядання справ у всіх інстанціях судової системи.

4. Загалом, проблеми касаційного оскарження в адміністративному судочинстві є різноманітними та мають як законодавчий, так і процедурний характер. Для удосконалення цього інституту необхідно продовжити роботу над усуненням суперечностей у процесуальних нормах, розширити повноваження касаційної інстанції, покращити доступність правосуддя для всіх верств населення, а також підвищити ефективність та якість судових рішень. Тільки в такому разі можна буде забезпечити належний рівень правової визначеності та справедливості в адміністративному судочинстві.

5. Дискусійним є питання, чи повинен Верховний Суд при відкритті касаційного провадження оцінювати перспективу задоволення касаційної скарги. Формально стадія відкриття провадження не є розглядом справи по суті. Однак у практиці інколи помітно, що суд, відмовляючи у відкритті провадження, фактично оцінює правильність рішення апеляційної інстанції. Це може бути виправдано лише в обмежених випадках, прямо передбачених КАС України, наприклад коли правильне застосування норми права є очевидним. У решті випадків така оцінка повинна залишатися для касаційного розгляду. Інакше сторони отримують не повноцінне касаційне рішення, а коротку ухвалу, яка не завжди дає відповідь на поставлене питання права.

6. Ухвали в адміністративному судочинстві наділені певними ознаками. Так, ними є:

- процесуальний характер - ухвала є актом процесуального характеру, тобто вона спрямована на регулювання перебігу адміністративного процесу, а не на встановлення чи зміну матеріальних прав та обов'язків сторін;
- формальна визначеність - ухвали мають бути прийняті у передбаченій законом формі, із дотриманням установленної структури, змістовного наповнення та процедур;

- відсутність вирішення справи по суті – у більшості випадків ухвала не вирішує предмет спору, однак в окремих ситуаціях (наприклад, ухвала про закриття провадження у справі або залишення позову без розгляду) вона може мати наслідки, співмірні з рішенням;
- залежність від процесуального моменту - ухвали виносяться на різних етапах адміністративного провадження: підготовче провадження, розгляд справи, перегляд судових рішень, виконання судового рішення;
- можливість оскарження - частина ухвал підлягає оскарженню окремо від рішення суду (наприклад, ухвали про забезпечення позову), інші - лише разом з остаточним рішенням у справі.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА КАСАЦІЙНЕ ОСКАРЖЕННЯ ЯК ПРИНЦИПУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

3.1. Касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду

Касаційне оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції є важливим елементом адміністративного судочинства, який гарантує забезпечення права на справедливий судовий розгляд. Касаційний контроль в Україні є необхідним механізмом для забезпечення правильного застосування норм права та запобігання помилок суддів на нижчих інстанціях, що може призвести до неправосудних рішень.

Здійснення касаційного оскарження має на меті виправлення можливих порушень норм матеріального та процесуального права, усунення правових помилок, що виникли під час розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій, а також забезпечення єдності судової практики. В умовах сучасної правової реформи, коли відбуваються суттєві зміни у законодавстві, роль касаційного оскарження стає ще більш значущою для розвитку судової системи та забезпечення прав людини.

Завданням касаційного перегляду є не лише виправлення помилок допущених судами нижчих інстанцій, але й формування стандартів тлумачення права, зокрема у справах, де застосування норм відбувається в умовах наявності дискреційних повноважень органів державної влади або самих судів.

Проблематика дискреції в адміністративному процесі є важливою і складною за своїм змістом. З одного боку, суд має контролювати рішення суб'єктів владних повноважень, прийняті на підставі адміністративної дискреції цих суб'єктів. З іншого боку, суди самі у низці випадків застосовують

власну дискрецію, наприклад, при визначенні способу захисту права, оцінюванні пропорційності втручання або встановленні меж розсуду адміністративних органів. Це створює ситуацію, коли касаційний суд повинен оцінювати не лише правильність застосування норм права, але і правильність оцінки дискреції, здійсненої судами першої та апеляційної інстанцій.

Т. Бінгем у контексті судової дискреції вказує: «Суд «може»: отже, йому дозволено дискрецію. Але це є тим дискреційним повноваженням, яке може бути здійснене лише в тому разі, якщо - і це неабияке «якщо» - суд убачає, що, зважаючи на зазначені речі, визнання допустимості може справити такий негативний вплив на справедливість судового провадження, що судові не годиться їх такими визнавати (що могло би бути, наприклад, у разі з'ясування, що свідка спонукали свідчити оманю або підкупом). Щоб суд це убачив або ні, йому треба вдатися до здорового глузду, а не користуватися дискрецією» [22, с. 52]. Це дуже слушна думка. Дійсно, спочатку здоровий глузд (норми чинного законодавства, існуюча судова практика), далі, у випадку відсутності можливості прийняти законне і справедливе рішення на підставі вищевказаного, - застосування судової дискреції. В умовах України, вітчизняного адміністративного судочинства, вказане зберігає свою актуальність та доцільність використання.

Загалом же ставлення до дискреції у різні часи відрізнялось як на теренах України, так і за її межами. Це пов'язано з багатьма факторами, ключовими з яких можуть вважатись історико-правова традиція, яка формувала ставлення до певного явища, форма правління у державі, стан верховенства права і повага до суду. У цьому сенсі варто навести позицію чинної судді Верховного Суду О. Губської, яка зазначає, що «протягом багатьох років проблема розсуду (дискреції) привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених, юристів і практиків, які по різному розуміють сам термін, його види та межі. У світі існує багато доктрин щодо застосування меж дискреції. Більшість юристів погоджується з тією позицією, що дискреція в прийнятті рішень може бути не

тільки у суб'єкта владних повноважень, але й у суду, який розглядає певні категорії справ. І навіть цей перелік органів не є вичерпним» [40]. Дійсно, суд також є можливим застосовувачем дискреції при реалізації на практиці своєї основної функції, якою є здійснення правосуддя.

Концепція судової дискреції в адміністративному судочинстві тривалий час не знаходила належного визнання у правозастосовній практиці та піддавалась критиці з боку представників юридичної науки. Незважаючи на певну еволюцію наукових поглядів у цій сфері, однозначного ставлення до інституту процесуального розсуду в адміністративному судочинстві не сформовано й донині. У науковій літературі з даного питання виокремлюються принципово протилежні позиції: частина дослідників заперечує саму необхідність існування процесуального розсуду як самостійного правового явища, тоді як інші обґрунтовують його виняткову значущість та практичну необхідність для належного здійснення суддями адміністративного судочинства [194]. Автори підручника із загального адміністративного права справедливо зазначають, що «дискреційне повноваження» - це законодавча форма уповноваження на застосування розсуду ... Спільною ознакою усіх наявних підходів до розуміння досліджуваного поняття є використання прикметника «дискреційний», що забезпечує їх органічну сумісність із європейською юридичною терміносистемою. Зазначений термін є латинізмом, який у відповідних словосполученнях широко вживається у більшості правових мов держав – членів Європейського Союзу: зокрема, у французькому праві він функціонує у формі *discrétion* та *pouvoir discrétionnaire*, а в англійському – як *discretion* та *discretionary power*. Аналогічна термінологія використовується і в документах Ради Європи. Виняток із загальної тенденції становить німецька правова система, юридична доктрина адміністративного права якої оперує самобутнім поняттям «розсуд за службовим обов'язком», що відображає специфіку національного підходу до концептуалізації дискреційних повноважень [47, с. 545].

Особливої складності набуває співвідношення меж касаційного перегляду (який за своєю природою є «перевіркою права») та необхідності контролю за дотриманням критеріїв законності, обґрунтованості і пропорційності дискреційних рішень. Межі касаційної інстанції не передбачають переоцінки доказів, проте у випадках, де нижчі суди неправильно визначили межі дискреції, касаційне втручання стає необхідним.

Водночас, попри докладну регламентацію касаційного оскарження та його складну функціональну природу, сучасний етап розвитку адміністративного судочинства в Україні демонструє суттєві трансформації у підходах до здійснення касаційного перегляду. Зміни у законодавстві, спрямовані на оптимізацію навантаження на касаційну інстанцію, формування єдності судової практики та запобігання зловживанням процесуальними правами, привели до появи так званих касаційних фільтрів. Саме ці механізми стали інструментами, що обмежують доступ до касації, роблячи його не автоматичним, а залежним від відповідності скарги визначеним критеріям.

Таке реформування касаційної процедури актуалізує питання про дискреційні повноваження Верховного Суду, адже застосування фільтрів неминуче пов'язане з оціночними категоріями, інтерпретацією правових норм та визначенням правових підстав, достатніх для відкриття касаційного провадження. Отже, касаційна інстанція, зберігаючи роль гаранта законності й єдності судової практики, отримує додаткову компетенцію – оцінювати доцільність перегляду рішення у кожному конкретному випадку. Це перетворює касаційний перегляд із суто юридично-технічної процедури на інституційний механізм, що поєднує елементи правової визначеності, пропорційності та судової дискреції.

Саме тому надалі постає необхідність поглибленого аналізу того, яким чином касаційні фільтри трансформують саму природу касаційного провадження та як вони співвідносяться з принципом верховенства права, доступом до правосуддя та суб'єктивними межами суддівської дискреції.

Вивчення цих питань дозволяє не лише зрозуміти сучасну концепцію касаційного перегляду, але й оцінити баланс між ефективністю судової системи та захистом прав особи – баланс, що фактично визначає реальний зміст принципу справедливого судочинства на касаційній стадії.

Слушною видається думка судді Чернівецького окружного адміністративного суду О. Анісімов, який у рамках науково-експертного заходу розрізнив «обов'язок» і «дискрецію»: «якщо закон дає тільки один варіант дії – це обов'язок; якщо кілька законних варіантів – дискреція (втім, дискреція не є необмеженою: вона має реалізовуватись у межах закону, з належним обґрунтуванням та послідовністю, з урахуванням обставин конкретної справи)» [145]. Тут варто додати, що це відображення загального бачення дискреції як правового явища, свого роду наукове відображення за правилом: від загального до конкретного.

Питання співвідношення касаційних фільтрів та дискреційних повноважень адміністративних судів є ключовим для розуміння сучасної моделі касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. Воно набуває особливого значення в умовах, коли законодавець істотно звужив можливість перегляду справ у касаційній інстанції, а суди нижчих інстанцій дедалі активніше застосовують судову дискрецію як інструмент індивідуалізації судового рішення. У цьому контексті взаємодія зазначених категорій формує межі, формат і зміст касаційного контролю.

Передусім необхідно відзначити, що касаційні фільтри виконують функцію первинного «процесуального бар'єра», покликаного забезпечити винятковість касаційного перегляду. Їхнє призначення полягає в тому, щоб обмежити втручання Верховного Суду лише випадками, коли вбачається істотна юридична помилка, що впливає на законність судового рішення. Це означає, що касаційна інстанція не є органом повторної оцінки фактичних обставин або інстанцією для оптимізації судового розсуду, а виконує функцію контролю правильності застосування права. Відповідно, касаційні фільтри не

лише регулюють доступ до суду касаційної інстанції, але й визначають межі, у яких касаційний суд здійснює перевірку рішень, що ґрунтуються на судовій дискреції [67].

У свою чергу, дискреційні повноваження адміністративного суду передбачають можливість вибору між декількома правомірними варіантами рішення за умови, що законодавство не містить єдиного чітко визначеного способу його ухвалення. Реалізація такої дискреції є елементом суддівської незалежності, дозволяючи суду пристосувати правові норми до особливостей конкретної ситуації та забезпечити справедливе, пропорційне й ефективне вирішення публічно-правового спору. Проте свобода судового розсуду не є абсолютною, оскільки повинна здійснюватися в межах закону, у відповідності до принципів верховенства права, пропорційності, обґрунтованості та правової визначеності.

Саме на перетині цих двох явищ – дискреції та касаційних фільтрів – виникає питання про межі касаційного втручання. Оскільки касаційний суд позбавлений повноважень переоцінювати фактичні обставини або підмінити розсуд суду нижчої інстанції своїм власним, він може втручатися лише тоді, коли реалізація дискреції виходить за встановлені законом межі. Таким чином, касаційні фільтри виконують роль механізму, що дозволяє відрізнити допустиме використання судової дискреції від юридичної помилки [43].

По-перше, касаційний суд перевіряє, чи дотримано матеріально-правові межі дискреції. Якщо суд нижчої інстанції неправильно визначив обсяг повноважень органу влади, неправильно витлумачив норми, що регулюють підстави застосування дискреції, або сформулював помилкові критерії оцінки правомірності дій суб'єкта владних повноважень, то таке рішення може бути скасоване як неправильне застосування норм матеріального права.

По-друге, через касаційні фільтри перевіряється дотримання процесуальних критеріїв реалізації дискреції. Касаційний суд має право втрутитися, якщо суд нижчої інстанції не надав належної мотивації щодо

обрання одного з кількох можливих варіантів рішення, не дослідив усіх релевантних доводів або не дотримався принципу змагальності. Неналежна мотивація та процесуальні порушення трансформують дискреційне рішення у таке, що не відповідає вимогам верховенства права, і стають підставою для касаційного перегляду.

По-третє, касаційний суд втручається у випадках зловживання дискрецією, коли суд необґрунтовано посиляється на власний розсуд для уникнення застосування імперативних норм права або для виправдання рішення, яке суперечить закономірності судової практики. У таких ситуаціях дискреція перестає бути інструментом забезпечення індивідуального підходу та фактично перетворюється на джерело правової невизначеності [32, с. 251-252].

Отже, касаційні фільтри не лише обмежують касаційне провадження, але й формують механізм контролю за реалізацією судової дискреції. Водночас вони гарантують, що касаційний суд не підмінюватиме собою суди першої та апеляційної інстанцій і не втручатиметься у сферу судового розсуду, яка за своєю сутністю є прерогативою суду факту. Таке співвідношення забезпечує баланс між свободою суддівського розсуду та принципом законності, що є ключовим для ефективного функціонування адміністративного судочинства.

З огляду на це, взаємозв'язок касаційних фільтрів і дискреційних повноважень адміністративного суду має системний характер: фільтри виконують функцію «правової межі» для судової дискреції, тоді як дискреція визначає зміст судового рішення, яке підлягає касаційній оцінці. Від правильного балансу між цими двома інститутами залежить не лише ефективність касаційного провадження, а й загальна передбачуваність та стабільність судової практики.

Однак, співвідношення дискреційних повноважень та касаційного оскарження не закінчується лише на касаційних фільтрах. Варто зазначити, що судова дискреція означає простір свободи для ухвалення рішень там, де закон прямо не встановлює єдино можливий варіант. У таких випадках суд

забезпечує індивідуальний підхід, справедливість і пропорційність, що є невід'ємними елементами верховенства права. Також важливо зазначити, що дискреція не є абсолютною. Вона обмежена законом, правами сторін і практикою ЄСПЛ. Зловживання дискрецією або її неправильне застосування судами першої чи апеляційної інстанцій може істотно вплинути на результати розгляду справи, а відтак створити підстави для касаційного оскарження.

Саме на цьому перетині, між допустимою свободою суду та необхідністю її контролю формується взаємозалежність касаційного перегляду і судової дискреції.

Взаємозв'язок між дискреційними повноваженнями та касаційним контролем є однією з найбільш складних теоретичних і практичних проблем адміністративного процесу. З одного боку, Верховний Суд не повинен підміняти собою суди першої та апеляційної інстанцій у частині встановлення фактів чи оцінки доказів. З іншого касаційний суд не може залишатися осторонь, якщо нижчі суди неправильно визначили межі дискреції або застосували її свавільно.

Саме тому касаційний суд здійснює контроль не над самою дискрецією, а над правильністю її застосування. Це включає перевірку відповідності рішення критеріям законності, обґрунтованості, пропорційності та узгодженості з практикою Верховного Суду. Аналіз практики свідчить, що, незважаючи на напрацьовані підходи, низка проблем залишається невирішеною. Неоднозначність законодавчого регулювання, зокрема відсутність визначення поняття судової дискреції у КАС України, призводить до різнотлумачень. Нерідко суди посилаються на дискрецію формально, без належного обґрунтування.

Крім того, перевантаженість Верховного Суду великою кількістю справ, що подаються без достатніх підстав, ускладнює виконання його основної функції формування єдності судової практики. Усе це потребує вдосконалення як нормативного регулювання, так і методичних підходів.

З точки зору теми дисертаційного дослідження, присвяченого забезпеченню права на касаційне оскарження як одному із принципів адміністративного судочинства, важливо надати відповідь на питання: де ж знаходяться межі судової дискреції, на що варто звертати увагу при аналізі судової дискреції у практиці діяльності адміністративних судів? У цьому сенсі варто підтримати наукову позицію М.В. Харченко, де автор стверджує, що «окреслюючи шляхи законодавчого оформлення наділення адміністративних судів дискреційними повноваженнями, наукова спільнота вказує на те, що до підстав застосування розсуду судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві належать: 1) необхідність застосування аналогії права чи аналогії закону при розгляді та вирішенні справи у випадку повної або часткової відсутності правових норм; 2) необхідність застосування альтернативних, ситуаційних або факультативних норм права; 3) загальні принципи (засади) права; 4) існування прогалин у законі, законодавчі колізії, суперечності; 5) прогалини в процесуальному законодавстві, які суддя має право і зобов'язаний подолати; 6) випадки, коли суд наділений можливістю діяти з власної ініціативи; 7) певні особливості самої справи, зокрема її особлива складність, неоднозначність висновків, суперечність доказів, коли суд повинен прийняти єдине правильне, законне й обґрунтоване рішення; 8) існування норми права (або її частини), яка містить оцінні (або оціночні) поняття як передбачену законом можливість правозастосувача, керуючись власною правосвідомістю, прийняти рішення» [137, с. 153].

Своєю чергою, як стверджує А.О. Коренев, «межами судового розсуду (судової дискреції) є об'єктивні та суб'єктивні критерії правомірності прийнятого дискреційного рішення. До об'єктивних критеріїв (меж) судового розсуду (тобто тих, які мають об'єктивний зовнішній вияв) належать зокрема правові норми, узагальнення судової практики, рішення вищих судових інстанцій, позовні вимоги сторін, положення договору між сторонами. Перелік суб'єктивних меж судового розсуду (тобто тих, які не мають чіткої зовнішньої

об'єктивації) є набагато ширшим порівняно із попереднім списком» [62, с. 269-270].

На нашу думку, вказаними випадками не обмежується можливе мотивування застосування судами дискреції, проте це дає уявлення про достатньо широкий інтелектуально-практичний простір для такого роду діяльності. До певної міри це також демонструє певні межі, у рамках яких такого роду дискреційні повноваження суду матимуть право на життя та узгоджуватимуться із принципами права, нормами чинного законодавства та судовою практикою.

Загалом же, беручи до уваги проаналізовані проблеми та враховуючи мету та цілі дисертаційної роботи, можна виокремити кілька напрямів удосконалення касаційного оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду :

1. Законодавчі зміни, а саме, доповнення КАС України визначенням судової дискреції, критеріями її оцінки та межами її застосування.

2. Методичне забезпечення, яке може полягати в узагальненні практики Верховного Суду з формуванням чітких підходів щодо контролю дискреції. Доцільно цю функцію покласти на Національну школу суддів.

3. Підвищення стандартів мотивування, тобто встановлення підвищених вимог до обґрунтування рішень, що містять елемент дискреції. Це важливо за цією причиною, що судові рішення як підсумок розгляду справи спрямоване не тільки на учасників справи, але і на більш широкий загал: на зацікавлених осіб, на юридичну професійну спільноту, на суспільство загалом.

4. Імплементация кращих європейських стандартів, що дозволить враховувати межі необхідного розсуду органів виконавчої влади при прийнятті тих чи інших рішень, так і судів при використанні дискреційних повноважень.

Реалізація цих пропозицій, на думку дисертанта, сприятиме посиленню ролі касаційного суду як гаранта правової визначеності та єдності практики.

Отже, проведений аналіз касаційного оскарження в адміністративному судочинстві крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду дозволяє дійти низки узагальнень, важливих як для теорії, так і для практики адміністративного судочинства. Насамперед, інститут касаційного перегляду відіграє ключову роль у забезпеченні законності, єдності та передбачуваності правозастосування, виконуючи функцію верховного контролю за правильністю тлумачення та застосування норм права. Його значення зростає в умовах ускладнення правових відносин та збільшення кількості спорів, що потребують уніфікованих стандартів правосуддя.

Водночас трансформація касаційного провадження, зокрема запровадження касаційних фільтрів, об'єктивно розширила сферу застосування судової дискреції Верховним Судом. Вона змінила доступ до касаційного перегляду, перетворивши його з універсального процесуального права на інструмент, застосування якого залежить від визначених законодавцем та інтерпретованих судом критеріїв. Такий підхід, з одного боку, сприяє оптимізації судового навантаження та концентрації касаційного контролю на найбільш значущих правових питаннях. З іншого – потребує максимально чітких і прозорих механізмів застосування, аби уникнути ризиків суб'єктивізму та надмірної процесуальної дискреції, що може вплинути на реалізацію права на доступ до правосуддя.

Аналіз співвідношення касаційних фільтрів і судової дискреції свідчить, що їхня взаємодія є системною та взаємозалежною. Дискреція судів першої та апеляційної інстанцій формує зміст рішень, які підлягають касаційній перевірці, тоді як касаційні фільтри визначають допустимість та межі такої перевірки. Касаційний суд не втручається в оцінку доказів чи встановлення фактичних обставин, проте зобов'язаний реагувати на випадки виходу судів нижчих інстанцій за межі дозволеної дискреції, її свавільного або недостатньо мотивованого застосування. Саме в цьому полягає тонкий баланс між

незалежністю суду та необхідністю забезпечення правової визначеності й належного рівня судового контролю.

«Законодавство України про адміністративне судочинство вирізняється широким та різноманітним використанням у його положеннях диспозитивного методу правового регулювання діяльності адміністративного суду, уповноважуючи його у значній кількості випадків на прийняття процесуальних рішень з його ініціативи та/або користуючись максимальною дискрецією або з урахуванням визначених законом факторів оціночного характеру під час визначення спрямованості та змісту судового рішення. Разом з тим, деякі ключові аспекти розуміння сутності дискреційних повноважень та порядку їх реалізації адміністративними судами у правозастосовній практиці та науці адміністративного судочинства залишаються недостатньо опрацьованими» [20, с. 412]. Саме тому, на наше переконання, важливим є здійснення теоретико-правових, галузевих і, що не менш важливо, порівняльно-правових наукових розвідок, спрямованих на аналіз існуючих підходів до розуміння сутності судової дискреції та можливості її використання на практиці.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє, що європейські моделі пропонують різні підходи до співвідношення дискреції та касаційного нагляду – від суворо обмеженого контролю за правильністю застосування права (Франція) до розвинених доктрин перевірки меж дискреції (Німеччина) та ширших повноважень касаційних судів (Польща). Цей досвід підтверджує, що ефективне функціонування касаційного механізму неможливе без чітких критеріїв оцінки судової дискреції та без належної стандартизації мотивувальної частини судових рішень.

Отже, подальше вдосконалення української моделі касаційного перегляду потребує системного підходу, що має включати: законодавче визначення поняття судової дискреції та її меж; розроблення методичних рекомендацій щодо контролю дискреційних рішень; посилення вимог до мотивування судових актів; а також імплементацію європейських стандартів щодо оцінки

правомірності судового розсуду. Реалізація цих напрямів сприятиме зміцненню принципів верховенства права, забезпеченню доступності та ефективності касаційного правосуддя, а також формуванню стабільної й передбачуваної судової практики.

Таким чином, касаційне оскарження та судова дискреція не є взаємовиключними інститутами – навпаки, їхнє гармонійне поєднання формує сучасну концепцію адміністративного правосуддя, у якому забезпечуються як індивідуалізація судового рішення, так і справедливий та пропорційний контроль за його законністю. Це дозволяє забезпечити баланс між ефективністю судової системи та гарантіями захисту прав людини, що відповідає європейським стандартам та завданням правової держави.

3.2 Правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві

Важливим питанням з позицій обраної теми дисертаційного дослідження є аналіз правових наслідків та ефективності касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. Це важливо з багатьох причин, ключовими з яких можуть вважатись наступні:

- по-перше, цим фактично завершується розгляд адміністративної справи. Це фінальний етап, на якому ставиться крапка та вирішується публічно-правовий спір;
- по-друге, правові наслідки касаційного перегляду як такі охоплюють собою в тому числі наслідки відкриття касаційного перегляду і подолання касаційних фільтрів;
- по-третє, ефективність касаційного перегляду багато в чому сприймається суспільством крізь призму наявності конституційно визначеної неабсолютності для приватної особи права на касаційне оскарження як таке,

відтак завжди при аналізі цього питання стоятиме дилема: а чи було справедливим відкриття касаційного провадження, а чи не порушило це права, свободи та законні інтереси сторони, яка була переможцем у суді апеляційної інстанції;

- по-четверте, через аналіз ефективності касаційного перегляду справи судять і про якість роботи судів першої та апеляційної інстанції при розгляді певної справи. А це, серед іншого формує у суспільства повагу і довіру до суду загалом.

Нормативну основу касаційного перегляду становить передовсім становить Кодекс адміністративного судочинства України (КАС України). Вказаний нормативно-правовий акт детально регламентує порядок касаційного оскарження та провадження (зокрема, розділ IV КАС, що включає статті щодо умов подання касаційної скарги, відкриття касаційного провадження, процедури розгляду і повноважень суду касаційної інстанції). Закон визначає, що учасники справи мають право подати касаційну скаргу на судові рішення, яке набрало законної сили, протягом встановленого строку та за наявності передбачених підстав. Підставами касаційного оскарження, як правило, є істотне порушення норм матеріального або процесуального права, яке могло вплинути на результат справи. Важливо підкреслити, що після реформ 2017 року законодавець звузив перелік таких підстав та запровадив додаткові критерії допуску касаційних скарг. Зміни, внесені Законом № 2147-VIII від 03.10.2017 р. (набрав чинності 15.12.2017) [76] та Законом № 460-IX від 15.01.2020 р. [77], встановили нові «фільтри» касації. Зокрема, зараз касаційний суд може відмовити у відкритті провадження, якщо справа не відповідає визначеним критеріям значущості: наприклад, якщо вона є малозначною (незначної складності чи малої суми позову) і не містить важливого питання застосування права. Такі критерії спрямовані на те, щоб Верховний Суд зосереджувався на справді принципових правових проблемах, необхідних для формування єдиної правозастосовної практики. Конституційний Суд України у

своєму рішенні 2023 року визнав, що встановлення законодавчих обмежень (процесуальних фільтрів) для касаційного перегляду малозначних справ має легітимну мету – дотримання принципу остаточності судового рішення та забезпечення ефективності правосуддя [93]. Отже, законодавче визначення умов касаційного перегляду узгоджується з Конституцією і покликане підтримати баланс між доступом до касації та необхідністю уникнення надмірного затягування процесу.

Правові наслідки касаційного перегляду можна розглядати на двох рівнях: індивідуальному (для конкретної справи) та системному (для правопорядку загалом).

На індивідуальному рівні наслідком перегляду є остаточне вирішення правового спору. Рішення (постанова) Верховного Суду в адміністративній справі набирає законної сили з моменту проголошення і є остаточним, оскарженню не підлягає. Це означає, що після касаційного розгляду сторони вичерпали всі національні засоби юридичного захисту, і судові рішення стає обов'язковим до виконання на всій території України (відповідно до ст. 124 Конституції України) [73, с. 144-145]. Таким чином, касаційний перегляд забезпечує реалізацію принципу *res judicata* – юридичної визначеності та незмінності остаточного судового рішення. В залежності від результатів розгляду касаційної скарги можливі такі юридичні наслідки для конкретної справи:

а) залишення рішення без змін – якщо Верховний Суд не знаходить порушень закону, касаційну скаргу без задоволення, а рішення суду апеляційної (або першої) інстанції залишається в силі. Це підтверджує законність раніше ухваленого рішення і завершує процес. Для скажника (касатора) такий наслідок означає вичерпання можливостей перегляду; подальше звернення можливе лише до Європейського суду з прав людини або шляхом конституційної скарги, якщо є відповідні підстави.

Тут важливо підкреслити і дисертант наголошує на цьому: ЄСПЛ не є «четвертою судовою інстанцією» як в адміністративних, так і в інших судових справах. Варто наголосити, що якщо у публічно-правовому спорі, який розглядається в Україні у межах адміністративного судочинства, є сторони – позивач (зазвичай приватна особа) та відповідач (зазвичай конкретний суб'єкт владних повноважень, який своїми рішеннями, діями чи бездіяльністю порушив права позивача), то в ЄСПЛ відповідачем виступає держава, Україна, незалежно від назви чи повноважень конкретного суб'єкта владних повноважень;

б) скасування рішення та ухвалення нового рішення – якщо касаційний суд встановив неправильне застосування норм права, він може скасувати рішення попередніх судових інстанцій і ухвалити своє рішення по суті справи (за умови, що фактичні обставини встановлені повно і правильно). Нове рішення Верховного Суду замінює собою попередні, є остаточним і обов'язковим для виконання. Для сторони, що подала скаргу, це, як правило, позитивний наслідок – її права відновлено або захищено належним чином;

в) скасування рішення з направленням на новий розгляд – Верховний Суд може скасувати рішення нижчого суду і передати справу на новий розгляд (до суду першої чи апеляційної інстанції), якщо виявлено істотні порушення, які перешкодили справедливому розгляду (наприклад, неповне з'ясування обставин, процесуальні порушення). У цьому разі судовий процес продовжується, остаточне вирішення спору відкладається, сторони мають додаткові шанси довести свою правоту у суді;

г) залишення касаційної скарги без розгляду або закриття касаційного провадження – такі ухвали виносяться, коли, наприклад, скаргу подано особою, яка не має на це права, чи пропущено строк оскарження без поважних причин, або якщо скаргник відмовився від скарги. Наслідком є те, що касаційний перегляд фактично не відбувається, а рішення нижчої інстанції залишається в

силі. Для касатора це негативний наслідок, адже він втрачає можливість перегляду рішення у Верховному Суді.

Як стверджує О.З. Хотинська-Нор, «серед наукових думок у питаннях ефективності та стабільності правового регулювання панує концепція передбачуваності та прогнозованості правозастосування, а отже й судової практики» [138, с. 239]. Дисертант, погоджуючись із висловленою позицією, вважає за можливе продовжити її і зазначити, що дійсно, передбачуваність і правова прогнозованість – це ті явища, які позитивно характеризують судову практику, судову систему загалом. Це те, чого очікують сторони та суспільство від адміністративного суду. Це і те, чого очікують від Верховного Суду, як суду касаційної інстанції в адміністративних справах, при розгляді касаційних скарг і, у разі відкриття провадження, - при остаточному вирішенні справи.

На системному рівні касаційний перегляд має важливі наслідки для всього правопорядку, оскільки рішення Верховного Суду виходять за межі конкретної справи. По-перше, Верховний Суд забезпечує єдність судової практики. Його правові позиції та висновки щодо застосування норм права є обов'язковими для судів першої та апеляційної інстанцій у подібних справах, що прямо впливає із процесуального закону і ролі Верховного Суду [64]. Таким чином, касаційний суд формує орієнтири для правозастосування. По-друге, касаційні рішення сприяють розвитку права: у постановках Верховного Суду часто дається тлумачення законодавчих норм, заповнюються прогалини або роз'яснюються спірні питання, що в подальшому може бути використано як *de facto* прецедент. Особливо це стосується висновків Великої Палати Верховного Суду, покликаної вирішувати виключні правові проблеми. По-третє, ефективне функціонування касаційної інстанції підвищує рівень довіри до судової влади і правовладдя, оскільки громадяни бачать, що помилки нижчих судів можуть бути виправлені, а правова визначеність – відновлена на найвищому рівні.

Варто зазначити, що обмеження права на касаційний перегляд, запроваджені законодавством, самі по собі також мають правові наслідки. З одного боку, вони слугують фільтром від надмірного навантаження на Верховний Суд та гарантією того, що дрібні справи не затримують розгляд важливих прецедентних питань. Як підкреслив Конституційний Суд, розгляд у касаційному порядку кожної незначної справи призводить до збільшення судових витрат і строків, що знижує ефективність касаційного перегляду як механізму захисту [93]. Отже, процесуальні фільтри (як-от критерій малозначної справи) покликані запобігти невиправданому затягуванню процесу та зміцнити остаточність рішень. З іншого боку, ці обмеження означають, що в окремих випадках сторона позбавлена можливості перегляду рішення в касаційному порядку. Якщо справа формально визнана малозначною чи скарга не обґрунтовує значущості правового питання, Верховний Суд може відмовити у відкритті провадження. Правовим наслідком цього є те, що рішення апеляційного суду стає остаточним без оцінки Верховним Судом, що потенційно може залишати неусунутими суддівські помилки. Балансування цих наслідків – важливе завдання для законодавця і правозастосовної практики.

Під ефективністю касаційного перегляду розуміють спроможність касаційної інстанції реально забезпечувати цілі правосуддя – захист прав громадян, виправлення судових помилок, забезпечення єдності практики – у розумні строки та з дотриманням справедливості. Ефективність має кілька складників: юридичний (чи досягається мета перегляду), процесуальний (чи швидко і зручно реалізується право на касацію) та інституційний (чи здатна система судоустрою впоратися з навантаженням).

У процесі динамічних трансформацій судової системи України, як стверджує О. Козакевич [55, с. 44-45], відбувається переосмислення самої парадигми здійснення правосуддя, яке дедалі більше ґрунтується на апробованих міжнародних стандартах та зарубіжних практиках. У цьому контексті особливого значення набуває концепція людиноцентричного

правосуддя, впровадження якої передбачає нової філософії сучасного правосуддя. Саме зазначена концепція орієнтована на забезпечення рівного, недискримінаційного та фактично досяжного доступу до правосуддя для кожної особи, яка потребує судового захисту. Дисертант погоджується із такого роду осмисленням і констатує, що людиноцентризм – це той світоглядний орієнтир, на який повинні орієнтуватись суди всіх інстанцій, в тому числі Верховний Суд, при розгляді публічно-правових спорів. Це орієнтир, який має бути покладений в основу сприйняття ефективності касаційного перегляду адміністративної справи.

На законодавчому рівні в Україні здійснено кроки для підвищення ефективності касаційного провадження. Як уже зазначалося, конституційна реформа 2016 року і подальші зміни процесуального законодавства мали на меті трансформувати Верховний Суд у справді касаційний суд, який би зосередився на правових питаннях, а не повторному розгляді фактів [64]. У пояснювальній записці до змін 2016 року вказувалося, що перехід до триланкової системи можливий за умови підвищення якості правосуддя в судах першої та апеляційної інстанцій і відповідного зменшення кількості касаційних скарг без прямого обмеження права на касацію. Тобто, концепція реформи передбачала, що касація має стати винятковим інструментом для виправлення найбільш серйозних помилок та для узгодження судової практики, тоді як переважна більшість справ має остаточно вирішуватися на двох рівнях – першої та апеляційної інстанцій. Запроваджені критерії допуску касаційних скарг (значення справи для права, необхідність вирішення фундаментального правового питання тощо) покликані підвищити дієвість касації: Верховний Суд отримав можливість відфільтрувати справи, розгляд яких не є критично важливим для практики. Це, за задумом, дає змогу суддям касаційної інстанції приділити більше уваги складним і прецедентним кейсам, підвищуючи якість їх розгляду.

Проте ефективність касаційного перегляду слід оцінювати не лише за формальними показниками, а й за реальними наслідками для правосуддя. Фактична ефективність може вважатися досягнутою лише тоді, коли касаційна інстанція дійсно сприяє поновленню порушених прав і розвитку єдиної практики, а сторони не зіштовхуються з непропорційними перешкодами на шляху до правосуддя. На жаль, на практиці постали проблеми. Аналіз судової практики та дослідження науковців свідчать, що нові оціночні поняття в законі (такі як «малозначна справа», «виключна правова проблема», «суттєве значення для розвитку права» тощо) залишають простір для неоднакового тлумачення і, як наслідок, – для потенційної суддівської дискреції та суб'єктивізму. Це призводить до того, що різні колегії суддів Верховного Суду інколи по-різному вирішують питання допуску подібних касаційних скарг. Відсутність чітких і передбачуваних критеріїв, зрозумілих для всіх учасників, негативно позначається на ефективності касаційного механізму, адже сторонам важко прогнозувати, чи їхню скаргу буде розглянуто по суті. Досі немає усталеного підходу до того, що саме вважати «висновком щодо застосування норм права» у рішенні Верховного Суду, від якого не можна відступати без спеціального обґрунтування. Це також створює правову невизначеність для судів нижчих інстанцій і, відповідно, для учасників процесу.

Ще одне питання, яке прямо дотичне до проблематики ефективності Верховного Суду при розгляді адміністративних справ – це типові та зразкові справи. Ідея, покладена законодавцем в основу такого роду справ – зрозуміла та корисна. Вона полягає у зменшенні навантаження на суди адміністративної юрисдикції через ухвалення Верховним Судом зразкового (пілотного) рішення у певній категорії справ, кількість яких на теренах України є високою. Формально кажучи це меншою мірою про касаційну інстанцію (бо у цих справах Верховний Суд виступає як суд першої інстанції), проте очно про ефективність (бо це суттєво полегшує подальший розгляд таких справ судами першої та апеляційної інстанції). У цьому сенсі ми погоджуємося із С.Г.

Стеценком, який зазначає, що наразі ми є свідками оновлення сутності та наповнення правових доктрин, що стосуються джерел судового права загалом та рішень Верховного Суду у зразкових справах зокрема. Це пов'язано з багатьма причинами, основними із яких можуть вважатись:

- по-перше, це загальні шляхи, спрямовані на пошук умов і обставин удосконалення теоретико-правової науки, одним із завдань якої, як відомо, є формування першооснови для розвитку галузевих юридичних наук, в тому числі конституційного, адміністративного, судового права;

- по-друге, це продовження судової реформи, від результатів якої, без перебільшення, залежить як стан судоустрою та судочинства в Україні, так і стан судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб;

- по-третє, це необхідність формулювання певних проміжних висновків стосовно розгляду та вирішення зразкових справ як нового виду діяльності Верховного Суду;

- по-четверте, це євроінтеграційні прагнення нашої держави, які, серед іншого, зумовлюють потребу в оновленні не тільки законодавства України у напрямі адаптації до законодавства Європейського Союзу, але і удосконаленні правотворчої та правозастосовчої діяльності суб'єктів відповідної діяльності, модернізації певних процедурних механізмів, за якими зразкові справи мають стати повноцінними інструментальними засобами ефективного застосування законів та захисту прав людини [124, с. 242-243].

Зазначимо, що суспільні очікування від запровадження зразкових справ виправдалися далеко не повною мірою. Статистичним доказом цього є хоча би невелика кількість такого роду справ у практиці Верховного Суду. Якщо у перші роки роботи Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду спостерігалася певна активність на цьому напрямі, то за останні 3-4 роки таких справ дуже мало.

Іншим критерієм ефективності є доступність касаційного перегляду. Тут маємо дві сторони медалі. З одного боку, занадто легкий доступ до касації може породжувати зловживання та завантаженість суду, що шкодить оперативності розгляду справ. З іншого боку, надмірно складні процедурні вимоги та формалізм у оформленні скарги можуть стати бар'єром для добросовісних скажників. Як свідчать дослідження, наразі існують проблемні моменти: високі стандарти до змісту касаційної скарги, вимоги чіткого обґрунтування підстав, сплата значного судового збору тощо. Ми зазначали, що надмірно формалізовані вимоги до скарги ускладнюють доступ до касаційного перегляду для непрофесійних учасників процесу. Також звертається увага на недоліки системи електронного судочинства та технічні перепони, які можуть знижувати ефективність (затримки в отриманні інформації, збої при поданні е-документів тощо) [110].

Показником ефективності є також результативність касаційного перегляду. Мається на увазі, скільки рішень переглянуто і виправлено. Статистичні дані Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за останні роки свідчать, що значна частка касаційних скарг відсіюється на стадії вирішення питання про відкриття провадження. Так, після 2020 року кількість відмов у відкритті касаційного провадження зросла через нові обмеження. З одного боку, це розвантажило суд і скоротило середній строк касаційного провадження у справах, що допущені до розгляду по суті. З іншого боку, великий відсоток нерозглянутих скарг означає, що в багатьох справах можливі судові помилки лишилися не виправленими касаційною інстанцією. Тут постає питання: чи в усіх цих випадках скарги були справді необґрунтованими, чи, можливо, деякі істотні проблеми залишилися поза увагою через суворі фільтри. Ефективність не можна розглядати вузько лише як швидкість роботи суду; вона передбачає і досягнення справедливого результату.

У цьому контексті варто згадати практику Європейського суду з прав людини: хоча стаття 6 Конвенції не гарантує права на касацію як такого, якщо держава передбачає касаційний перегляд, він має відповідати стандартам справедливості. ЄСПЛ зазначив, що гарантії справедливого суду застосовуються і на стадії касації, однак спосіб їх застосування може враховувати особливості цієї стадії. Зокрема, допускається існування процесуальних бар'єрів для касації, але вони не повинні ставити сторони в нерівне становище чи порушувати саму сутність права на суд. У справі *Delcourt v. Belgium* ЄСПЛ наголосив, що касаційне провадження може мати специфічний характер, який відрізняється від розгляду по суті, і це сумісно з Конвенцією [154]. Водночас у рішенні *Hoffmann v. Germany* Суд вказав, що обмеження доступу до Верховного Суду мають бути пропорційними та не підривати саму ефективність права на суд [156]. Отже, ефективність національної касації також оцінюється з точки зору європейських стандартів: наскільки розумно держава врівноважує принцип остаточності рішення з правом особи на перегляд.

Оцінюючи ефективність касаційного перегляду в Україні, слід визнати наявність як позитивних зрушень, так і проблем. Позитивним є те, що Верховний Суд загалом успішно виконує функцію уніфікації практики: за останні роки напрацьовано чимало правових позицій, які забезпечили однакове застосування законодавства різними адміністративними судами. Крім того, касаційний суд розглянув і вирішив низку принципових питань публічного права (податкових, виборчих, соціальних справ тощо), що сприяло розвитку адміністративної юрисдикції. Сама по собі триланкова система виправдала себе у складних спорах, де апеляції було недостатньо для виправлення помилки. Водночас проблемними залишаються питання дотримання розумних строків та процесуальної економії. Впровадження електронного розподілу справ та електронного суду трохи покращило ситуацію, але не вирішило проблему

повністю – деякі касаційні провадження тривають надто довго через завантаженість суддів чи необхідність передачі справ до Великої Палати.

Щодо іноземного досвіду, то в багатьох європейських країнах діють подібні за логікою механізми «фільтрації» доступу до касаційного перегляду, які покликані зосередити увагу вищих судів на вирішенні ключових правових питань, а не на масовому перегляді кожної індивідуальної справи. У Німеччині, зокрема, для оскарження рішення адміністративного суду у Федеральному адміністративному суді необхідно отримати попередній дозвіл на касацію (*Revisionszulassung*). Такий дозвіл надається лише за наявності чітко визначених підстав: коли справа має «фундаментальне значення» для тлумачення або розвитку права, коли існує розбіжність у підходах різних судів (відступлення від усталеної практики) чи коли має бути виправлена очевидна помилка у застосуванні норми. Тобто сам факт незгоди сторони з рішенням не є достатнім – заявник має переконливо обґрунтувати, чому його справа виходить за межі суто індивідуального конфлікту й порушує питання, важливі для всієї правової системи.

У Франції подібну роль відіграє Державна рада (*Conseil d'État*), яка є вищим адміністративним судом і водночас класичним «судом права». Вона не переоцінює докази й не встановлює фактичні обставини заново, а перевіряє, чи правильно нижчі суди застосували та витлумачили норми права. На стадії попереднього відбору значна частина скарг відхиляється як такі, що не містять серйозних юридичних доводів або не піднімають питання, варті розгляду в касаційній інстанції. Таким чином, касаційний перегляд у Франції також має виразно селективний характер і орієнтується на справи, які мають значення для послідовності та передбачуваності адміністративної юстиції.

Такий підхід, по суті, співзвучний українським процесуальним фільтрам, коли законодавець звужує підстави касаційного оскарження й запроваджує критерії значущості справи, і загалом відповідає європейській правовій традиції [64]. Україна фактично рухається в руслі загальної тенденції перетворити

касаційний перегляд на винятковий інструмент, спрямований на вирішення найбільш суттєвих правових проблем і забезпечення єдності практики, а не на «третє коло» розгляду кожної справи.

Водночас імплементація іноземних моделей не може бути механічною: необхідно враховувати національний контекст – рівень довіри до судової влади, якість мотивування рішень судів першої та апеляційної інстанцій, фактичне навантаження на суддів, стан процесуальної культури учасників процесу. У країнах Західної Європи двоінстанційна система в більшості випадків забезпечує достатній рівень захисту прав, і потреба в касації виникає відносно рідко, тоді як в Україні ще трапляються ситуації, коли істотні помилки залишаються невиправленими навіть після апеляційного розгляду. За таких умов касаційна інстанція об'єктивно зберігає більш вагому, ніж у багатьох інших державах, роль у гарантуванні законності й захисті прав громадян, а отже, будь-які обмеження доступу до касаційного перегляду повинні запроваджуватися особливо виважено, щоб не нівелювати цю функцію.

На сприйняття ефективності здійснення касаційного перегляду адміністративних справ, так і розгляду публічно-правових спорів на всіх етапах адміністративного судочинства загалом впливають багато чинників, які як прямо пов'язані із судовою системою, так і не пов'язані з нею. Приміром, як стверджує М. Бояринцева, «важливим є в ході реформування законодавства з питань здійснення адміністративного судочинства визначити особливості процедури виконання рішень суду, що забезпечили б належний рівень застосування заходів відповідальності держави перед людиною. Сприятиме реалізації конституційного принципу відповідальності держави перед людиною законодавче вирішення проблем реалізації інституту публічного правонаступництва, вирішення проблем режиму використання публічного майна» [25, с. 60]. З такою позицією варто погодитись, адже дійсно: для пересічного громадянина важливо не саме по собі рішення адміністративного

суду, ухвалене на його користь, проте не виконане. Для нього важливо реальне виконання рішення, реальне вирішення його спору із державою.

Таким чином, касаційний перегляд в адміністративному судочинстві України виконує ключову функцію гарантування законності та єдності судової практики. Правові наслідки діяльності суду касаційної інстанції проявляються як у конкретних справах (остаточне вирішення спору, виправлення судових помилок, набрання рішенням законної сили і набуття ним властивості *res judicata*), так і на рівні всієї судової системи (формування обов'язкових правових висновків, забезпечення передбачуваності та однакового застосування норм права). Касаційні рішення Верховного Суду є завершальною крапкою в спорі, вони підлягають безумовному виконанню і тим самим втілюють принцип верховенства права і авторитет судової влади. Через механізм касації реалізується конституційне право на судовий захист, хоча саме це право має характер не абсолютний, а такий, що може бути обумовлений законом.

Ефективність касаційного перегляду залежить від здатності суду касаційної інстанції виконати своє призначення своєчасно і справедливо. Реформування касаційного провадження у 2017–2020 рр. частково досягло поставленої мети: вдалося зменшити надмірне навантаження на Верховний Суд і сконцентрувати його увагу на важливих справах, що сприяє виробленню якісних правових позицій. Водночас надмірно жорсткі «фільтри» та складні формальні вимоги до касаційних скарг висвітлили нові проблеми – ризик обмеження доступу до правосуддя для окремих осіб та виникнення неоднорідної практики допуску справ до перегляду. Таким чином, ефективність касаційного інституту поки що не є оптимальною: він ефективно працює як інструмент уніфікації судової практики, але не повною мірою як інструмент виправлення всіх судових помилок.

Для підвищення ефективності касаційного перегляду в адміністративному судочинстві доцільно вжити низку заходів. По-перше, удосконалити нормативні критерії допуску касаційних скарг – зробити їх більш

чіткими і зрозумілими, мінімізувати оціночні формулювання або забезпечити їхнє офіційне тлумачення. Це сприятиме однаковому застосуванню фільтрів різними колегіями суддів і підвищить передбачуваність для учасників процесу. По-друге, варто продовжувати зміцнювати інституційну спроможність Верховного Суду: достатня кількість суддів, ефективний розподіл спеціалізацій, використання IT-рішень для прискорення проваджень. По-третє, необхідно підтримувати високий професійний рівень судів першої та апеляційної інстанцій, адже саме якість їх рішень визначає потребу в касації – чим менше помилок на нижчих рівнях, тим більш винятковим стає звернення до Верховного Суду. Нарешті, слід забезпечити, щоб обмеження права на касацію не порушували сутності права на судовий захист: у виключних ситуаціях, коли того вимагає справедливість, навіть малозначна справа повинна мати шанс на перегляд, якщо у ній виникає принципове питання законності, справедливості чи відповідності верховенству права.

3.3. Напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу

Україна рухається у напрямі членства у Європейському Союзі. Переконалий, що фіналізація цього процесу відбудеться у найближчі роки. Це незворотній шлях і реформування системи судоустрою та судочинства, які мали місце в Україні і фактично продовжуються наразі, свідчать про намагання України стати не тільки формально, але і змістовно членом цього наддержавного утворення. Де права і свободи людини насправді визначають зміст і спрямованість діяльності держави, де суди справедливо вирішують спори, де адміністративна юстиція дійсно захищають пересічного громадянина від сваволі владних інституцій та окремих чиновників. Одним із важливих

елементів того, щоб ця картина не залишилась недосяжною мрією, а стала сьогоденням, є ретельне вивчення практики країн – членів Європейського Союзу у плані організації діяльності та реального здійснення правосуддя адміністративного судочинства загалом та касаційного оскарження в цій юрисдикції зокрема.

Європейський Союз та країни, що входять до його складу, можуть слугувати для нашої держави взірцем у багатьох сферах суспільного життя. До прикладу, як стверджують М.Рибак та М.Вільгушинський, «яскравим прикладом щодо сучасних публічних відносин є країни ЄС. Незважаючи на те, що у різних країнах діють різні системи публічного управління, в країнах ЄС задля досягнення його цілей сформована і функціонує складна багаторівнева система європейського врядування, яка постійно вдосконалюється. Врядування виникає в результаті пошуку нетрадиційних підходів до вирішення завдань державного управління, як наступний крок до формування нової парадигми державного управління після спроб та експериментів із «новим державним менеджментом» (new public management)» [89, с. 23]. Вважаємо за доцільне додати: чи кращою є система належного врядування, яке дійсно слугує людині та її правам, тим менш вірогідним є подальше звернення приватної особи до адміністративного суду. Відтак, більшою є повага людини до держави загалом.

Ще один приклад для наслідування Україною від Європейського Союзу як наддержавного утворення демократичних країн. Мова йде про впорядкування системи можливості бути долученим до державної служби осіб, які є членами тієї чи іншої партії. Як стверджує С. Федчишин, «за сучасних умов у ЄС відсутні жорсткі вимоги щодо правообмеження партійної належності державних службовців як складової їх політичної неупередженості, що зумовлює обрання державами-членами власних підходів у цій сфері (від надання права до повної його заборони). Однак вивчення законодавства держав-членів ЄС, а також норм «м'якого» права, практики ЄСПЛ свідчить, що своєрідним стандартом можна визначити те, що обрана модель

правообмеження партійної належності державних службовців має узгоджуватися із базовою вимогою - необхідністю забезпечення належного виконання службовцями публічних функцій незалежно від модифікацій моделі за умови відсутності необґрунтованого обмеження прав службовців. За такого підходу модель правообмеження щодо членства у політичних партіях розглядається не ізольовано, а у взаємодії з іншими складовими політичної неупередженості державної служби» [136, с. 180].

Україна потребує не простого удосконалення чинного законодавства та правозастосовчої практики адміністративного судочинства на засадах імплементації кращих європейських зразків. Варто визначити пріоритети, напрями, конкретні акценти. Приміром, цифрові технології. Як справедливо зазначає Ю. Іщенко, «сьогодні виникає суттєва небезпека неконтрольованого розвитку та застосування цифрових технологій, зокрема штучного інтелекту в створенні тотальної системи контролю за кожним членом суспільства, запровадження «цифрової диктатури». Сама собою ідея контролю не є негативною; але неконтрольований контроль становить небезпеку. Судова влада має своїм призначенням захистити права людини. Передусім, це є завданням адміністративного судочинства. Особливість реалізації повноважень судами полягає у «реактивності» діяльності судів. Ця «реактивність» означає можливість суду (насамперед йдеться про адміністративні суди) реагувати на звернення до нього за захистом» [49, с. 53]. Тобто тут адміністративний суд потенційно може слугувати інституцією, де людина шукатиме захисту від неконтрольованого цифрового навантаження на особу з боку держави.

Першим прикладом, як видається, для України у вимірі побудови належної системи адміністративної юстиції має бути Німеччина. З багатьох причин. Передовсім історично обумовлених. Саме за моделлю цієї країни ми в 2005 році створили адміністративне судочинство, коли Верховна Рада прийняла після подолання вето Глави держави, Кодекс адміністративного судочинства України.

Як зазначає М. Смокович, у судовій владі Німеччини, поряд з іншими судами, також створена система адміністративних судів, у якій вищим інстанційним судом є Федеральний адміністративний суд. Для здійснення правосуддя в сфері загальної, адміністративної, фінансової, трудової та соціальної юстиції Федерація засновує в якості верховних судових палат Федеральну судову палату, Федеральний адміністративний суд, Федеральну фінансову палату, Федеральний трудовий суд і Федеральний соціальний суд» (стаття 95 Основного закону ФРН від 23 травня 1949 року). Юрисдикція адміністративних судів поширюється на вирішення спорів з «адміністративних справ», предметний перелік яких визначається федеральним законом [117, с. 215].

В Україні соціальні спори традиційно були предметом розгляду адміністративних судів. Зокрема, на рівні Верховного Суду у Касаційному адміністративному суді створена палата із розгляду соціальних справ. В той же час Д. Біресборн акцентує увагу на соціальних спорах і тому, як вони вирішуються у Німеччині. «Соціальні суди в Німеччині - це самостійна гілка судів поряд із судами загальної юрисдикції, арбітражними судами, адміністративними й фінансовими судами. Ці суди було утворено на початку 50-х років - після жахливого досвіду в період Третього Рейху - для того щоб кожний міг легким шляхом захищати свої соціальні права через суди, незалежні від адміністративних органів» [23, с. 405]. Як видається, такого роду вузька спеціалізація – це майбутнє і для України, проте із певним періодом адаптації для усвідомлення сутності цих нововведень та підведення перших підсумків.

Також ми маємо усвідомлювати, що після завершення війни проти країни-агресора та скасування правового режиму воєнного стану одним із пріоритетних напрямів відбудови держави має стати покращення економічної привабливості країни для залучення інвестицій. В цьому сенсі заслуговує на підтримку позиція I.Bauer-Mitterlehner та A. Fastovetsякі зазначають, що сучасна, прозора та ефективна правова база має центральне важливе значення

для створення стабільного бізнес-середовища, сприяння іноземним інвестиціям та забезпечення сталого економічного розвитку. Це узгодження відбувається в рамках комплексного процесу реформ, який був прискорений геополітичними викликами та зусиллями щодо економічного відновлення після російської агресивної війни. Після його завершення як економічна інтеграція в єдиний європейський ринок, так і відбудова країни вимагатимуть надійної правової бази, яка гарантуватиме прозорість та безпеку інвестицій, створюючи тим самим надійне економічне та правове середовище [148, с. 130-132].

Ще один фактор, на який, як видається дисертантові, варто звертати увагу при імплементації законодавства ЄС і урахуванні практики Німеччини, - це досвід таких же країн Східної Європи, які не були країнами – засновниками ЄС, а були прийняті туди пізніше. Приміром, Чехія, країна, як і Україна, тривалий час перебувала у складі іншої держави (Чехословаччини). Запозичення чехами досвіду Німеччини було більш ніж корисним. Як зазначає Petr Šech, у цьому контексті можна було спостерігати важливе явище. Положення чинного права ЄС, які мали бути імплементовані, були прийняті далеко за межі того, що було передбачено в директивах, тобто того, що було фактично необхідним. Таким чином, друга половина 1990-х років ознаменувала золоту еру помітно надмірного впровадження та впливу права ЄС (не лише) у сфері чеського корпоративного права [193]. Це, на моє переконання, чітка відповідь тим фахівцям всередині України, які зазначають про недоцільність впровадження законодавства та директив ЄС до того, коли Україна стане повноправним членом Європейського Союзу. Це неправильно і, як видається контрпродуктивно. Тут і зараз ми повинні будувати таку систему чинного законодавства, в тому числі у сфері адміністративної юстиції і касаційного оскарження, які базуються на європейських, зокрема німецьких канонах.

Далі розглянемо Францію як фактичного родоначальника адміністративної юстиції. Державна рада є верховним судом адміністративної судової системи. Вона розглядає апеляції на рішення апеляційних

адміністративних судів, рішення адміністративних судів, винесені судами першої та останньої інстанцій, а також спеціалізовані адміністративні суди (Національний суд з питань притулку, Дисциплінарні ради професійних організацій, Комісія з питань спорів щодо платного паркування тощо). Апеляції розглядаються Секцією судових процесів, яка сама організована в десять палат, між якими розподіляються різні справи. Залежно від важливості та складності порушених питань, розгляд справи також може бути доручений кільком палатам, що засідають разом, Секції судових процесів (до складу якої входять 15 державних радників) або навіть Асамблеї судових процесів (до складу якої входять 17 державних радників) [181].

Як зазначає французький дослідник De Bernardinis Christophe [169], французьку адміністративну юстицію та її взаємовідносини із ЄСПЛ характеризують наступні чинники:

- на сьогоднішній день Франція не була предметом жодних «пілотних рішень» ЄСПЛ;
- саме текст Конвенції вперше встановлює принцип примирення, що дозволяє досягти балансу між основоположними правами та цілями загального інтересу, яких прагнуть досягти державні органи. З цією метою він прямо визнає можливе обмеження здійснення захищених прав, коли таке обмеження «є заходом, який у демократичному суспільстві є необхідним» для захисту певних цілей, включаючи національну безпеку, запобігання громадському порядку та захист прав і свобод інших осіб (статті 8–11 ЄКПЛ). Таким чином, текст вводить поняття «перегляду пропорційності» заходів, вжитих з порушенням свободи;
- внутрішнє адміністративне законодавство наголошує, що виконання рішення Європейського суду з прав людини не може, за відсутності процедур перегляду остаточно вирішеної справи, позбавляти судові рішення їхньої чинності. Однак, якщо порушення, встановлене Судом, стосується адміністративної санкції, яка набула чинності, висновок ЄСПЛ встановлює для

Державної ради Франції «новий елемент», який має враховувати орган, наділений повноваженнями накладати санкції;

- ЄСПЛ є потужним інструментом влади в руках французьких суддів, як судових, так і адміністративних, оскільки вона має *пряме застосування* та, згідно зі статтею 55 Конституції, має вищу владу, ніж звичайні закони. Перевірка відповідності Конвенції, що здійснюється таким чином, здійснюється в рамках внутрішнього правопорядку під наглядом Касаційного суду та Державної ради, а в рамках наднаціонального правопорядку – під наглядом ЄСПЛ.

Доцільно виснувати, що Франція є унікальним та достойним для наслідування прикладом, коли національні судово-правові та адміністративні засади побудови адміністративної юстиції дозволяють гармонійно поєднувати внутрішній суверенітет держави та належність до наддержавних утворень, якими є Рада Європи та Європейський Союз. Крім того, урахування практики ЄСПЛ також варте того, щоб уважно це проаналізувати та запровадити, з урахуванням реалій нашої правової системи, до України.

Далі приклад для аналізу та можливого наслідування – Польща. Наш найближчий сусід, який після падіння «залізного занавісу» зробив блискучі кроки у розвитку економіки, демократизації суспільства і, маючи приблизно рівні стартові можливості з Україною наприкінці 80-початку 90-х років минулого століття, наразі є членом ЄС і НАТО і рівень розвитку економіки, який наближається до провідних економік Європи. Багато корисного Польща зробила за останні десятиліття і у сфері судоустрою, судочинства для адміністративної юстиції.

У цікавій публікації, присвяченій проблематиці адміністративного судочинства Польщі, зокрема проблемам підтвердження повноважень представника в адміністративному процесі, Streit-Browarna вказує [191], що:

- по-перше, в останні роки практика застосування права виявила сумніви щодо того, чи може принцип прямої дії дій уповноваженого

представника на сторону, яку він представляє, бути за аналогією застосований до фактичних подій, які самі по собі не мають характеристик процесуальних дій і не є такими діями. Аналіз рішень адміністративних судів виявляє розбіжність між поглядами, висловленими Вищим адміністративним судом, та позиціями судів нижчої інстанції з цього питання. У рішеннях провінційних адміністративних судів представлена позиція, що отримання адвокатом сторони знання про факт має прямий вплив на правове становище довірителя, незалежно від умов довіреності та предмета провадження;

- по-друге, одним із ключових кроків в адміністративному провадженні є вручення адміністративного акта органом влади, яке має відбуватися таким чином, щоб такий акт міг вступити в юридичний обіг і таким чином створити матеріальні та процесуальні наслідки. У цьому відношенні судова практика адміністративних судів не була і залишається неоднозначною протягом багатьох років, і, часто суперечачи одна одній щодо необхідності та допустимості вручення адміністративного акта безпосередньо стороні (в обхід адвоката), вона має негативні наслідки для захисту законних інтересів адресатів таких актів;

- по-третє, рішення адміністративного суду, особливо в контексті вирішення питання про адвоката сторони та її процесуальну ситуацію (права та обов'язки), також стають цінним джерелом для розробки методології роботи так званих професійних адвокатів, зокрема адвокатів та юрисконсультів, на всіх стадіях адміністративного провадження.

На нашу думку, такого роду дискусія та її вирішення у практиці адміністративних судів Польщі має бути використана з користю для адміністративного судочинства України. Адже у нас теж нерідко виникають складні ситуації, при яких на порядку денному постає питання належного вручення тих чи інших процесуальних документів стороні у справі.

Нагадаємо, що важливим елементом порівняльно-правового дослідження судових систем загалом та адміністративної юстиції зокрема, слугує

можливість та умови касаційного оскарження рішень судів першої та апеляційної інстанції. В Україні право на касаційне оскарження судового рішення, як уже зазначалося раніше, до певної міри гарантоване Конституцією, але реалізується у визначених законом випадках. Законодавець може встановлювати обмеження та критерії, за яких касаційна скарга приймається до розгляду, що було підтверджено й у практиці Європейського суду з прав людини (рішення у справах: «Levages Prestations Services v. France» від 23 жовтня 1996 року [158]; Levages «Brualla Gomez de la Torre v. Spain» від 19 грудня 1997 року [152]). Сучасне процесуальне законодавство містить такі обмеження у Кодексі адміністративного судочинства України (КАС України). Зокрема, у 2020 році було здійснено важливий крок з удосконалення касаційного провадження – запроваджено систему так званих касаційних фільтрів. Йдеться про Закон України № 460-IX від 15.01.2020 р., яким внесено зміни до процесуальних кодексів щодо вдосконалення перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку [77]. Цим законом, зокрема, доповнено КАС України нормами, що визначають вичерпний перелік підстав для касаційного оскарження рішень судів по суті справи. Так, відповідно до ч.4 ст.328 КАС України, касаційна скарга на рішення у справі може бути відкрита виключно за умов, якщо апеляційний суд у оскаржуваному рішенні не врахував правовий висновок Верховного Суду; якщо скажник обґрунтовує необхідність відступу від правового висновку Верховного Суду; якщо з питання застосування норми права відсутній висновок Верховного Суду; або якщо оскарження здійснюється з підстав, передбачених законом для обов'язкового скасування рішення [53]. Таким чином, касаційний перегляд наразі концентрується на справах, що мають значення для формування єдиної практики чи містять суттєві правові питання.

Встановлено, що подібні касаційні «фільтри» не суперечать європейським стандартам і не порушують фундаментальних гарантій права на справедливий суд, як це підтверджується практикою ЄСПЛ [21]. Винятки з правила про

малозначність, закріплені у ст. 328 КАС, фактично реалізують принцип пропорційності: вони дозволяють відкривати касаційне провадження лише у справах, які виходять за межі суто індивідуального інтересу і мають значення для правової системи в цілому. Це узгоджується з конституційною засадою, що право на касаційне оскарження забезпечується «у визначених законом випадках» (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України) [29].

Нарешті, запровадження критеріїв малозначності тісно пов'язане з розумінням ролі касаційної інстанції. Верховний Суд України, як найвищий судовий орган, виконує функцію «суду права», тобто покликаний переглядати справи переважно з огляду на питання правильного застосування норм права, а не переоцінки фактичних обставин. Винятки для малозначних спорів спрямовані на те, щоб до Верховного Суду потрапляли лише ті справи, які містять принципово важливі правові проблеми або системні помилки правозастосування. Такий підхід дозволяє Верховному Суду формувати обґрунтовані правові позиції та спрямовувати судову практику в єдине русло, не витрачаючи ресурс на перегляд незначних з точки зору права випадків. Іншими словами, критерій малозначності та його винятки покликані збалансувати доступ до касації з її основним призначенням – забезпеченням верховенства права через вирішення найважливіших правових питань.

Запровадження процесуальних фільтрів у касаційному провадженні оцінюється переважно позитивно, оскільки воно розвантажує суд касаційної інстанції від надмірної кількості дрібних справ і дає змогу сконцентруватися на виробленні єдиної правової позиції [116]. За перші роки дії нового порядку дійсно спостерігається скорочення кількості касаційних скарг, допущених до розгляду, що відповідає задекларованій меті реформи. Верховний Суд як касаційна інстанція все більше виконує функцію «суду права», здійснюючи правову оцінку ключових проблемних питань, а не повторний розгляд фактичних обставин справ. Водночас у практиці застосування фільтрів виявлено і певні труднощі. Так, багато касаційних скарг відхиляються без

розгляду по суті через невідповідність критеріям допуску. Нерідко заявники не приділяють достатньої уваги належному обґрунтуванню підстав касації, фактично дублюючи доводи апеляційної скарги. Подібні ситуації свідчать про необхідність кращого роз'яснення законом вимог до змісту касаційної скарги та підстав її прийнятності, а також підвищення рівня правової допомоги в підготовці таких скарг. На нашу думку, доцільним напрямом удосконалення є деталізація в КАС України відповідних положень – зокрема, роз'яснення оціночних понять на кшталт "фундаментальне значення для практики" чи "виняткове значення для учасника справи". Законодавче конкретизування цих критеріїв підвищить передбачуваність судових рішень на стадії допуску касації та зменшить ризик суб'єктивного трактування їх суддями.

Щодо імплементації міжнародних стандартів у сфері касаційного перегляду, слід зазначити, що чинна модель касаційного провадження в адміністративному судочинстві України загалом кореспондує європейській концепції так званої «допускної» касації, за якої доступ до найвищої судової інстанції не має автоматичного характеру, а залежить від виконання встановлених законом критеріїв прийнятності. Подібний підхід є поширеним у правових системах більшості держав – членів Ради Європи та Європейського Союзу, де верховні суди виконують насамперед функцію «суду права», зосереджуючись на забезпеченні єдності правозастосування та розвитку правових позицій, а не на повторному перегляді фактичних обставин кожної справи. Європейський суд з прав людини у своїй практиці послідовно визнає, що держави мають дискрецію встановлювати підвищені вимоги для доступу до касаційної інстанції, якщо такі вимоги переслідують легітимну мету – підвищення ефективності судочинства, раціональне використання ресурсів судової системи та забезпечення правової визначеності [116].

Водночас відповідність європейській моделі не означає завершеності процесу гармонізації. Практика ЄСПЛ виходить із необхідності дотримання балансу між інтересами ефективного функціонування судової системи та

правом особи на доступ до суду як складовою права на справедливий суд. У цьому контексті ключового значення набуває недопущення надмірного формалізму у касаційному провадженні. ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що формальні процесуальні вимоги є допустимими лише остільки, оскільки вони не позбавляють заявника реальної можливості домогтися судового розгляду своєї справи. Відхилення касаційної скарги з суто технічних підстав, без аналізу того, чи порушує вона важливе питання права або чи має значення для забезпечення єдності судової практики, може розглядатися як непропорційне обмеження доступу до правосуддя. Таким чином, при подальшому вдосконаленні касаційної процедури необхідно враховувати не лише формальну відповідність вимогам процесуального закону, а й їх фактичний вплив на реалізацію права на судовий захист.

У цьому зв'язку перспективним напрямом розвитку правового регулювання є усунення зайвих бюрократичних перепон та оптимізація касаційного провадження з використанням сучасних цифрових інструментів. Йдеться, зокрема, про розширення можливостей електронного подання касаційних скарг і додатків до них, удосконалення функціонування електронного суду, автоматизований та прозорий розподіл справ між суддями касаційної інстанції, а також спрощення процесуальної комунікації між судом і учасниками справи. Такі заходи не змінюють суті касаційних фільтрів, але знижують ризик того, що особа буде позбавлена доступу до касації через технічні або процедурні недоліки, не пов'язані зі змістом правової позиції.

Крім того, важливим аспектом імплементації міжнародних стандартів є забезпечення розумних строків касаційного розгляду. Надмірна тривалість провадження у Верховному Суді, навіть за умови формальної доступності касації, може нівелювати ефективність судового захисту. Тому подальші зміни законодавства та організаційні заходи мають бути спрямовані на поєднання селективного доступу до касаційної інстанції з оперативним та якісним розглядом допущених справ. У підсумку імплементація стандартів, закріплених

у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, передбачає не лише існування процесуальних фільтрів, а й їх застосування у спосіб, що забезпечує пропорційність, передбачуваність і реальність права на суд, зберігаючи при цьому функціональну роль касаційної інстанції в системі адміністративного судочинства України.

Не до кінця опрацьованим у вітчизняній правничій науці та правозастосуванні є практика вирішення юрисдикційних спорів у країнах Європейського Союзу. У справах, де виникає перетин юрисдикцій або різні підходи касаційних судів, особливого значення набуває роль Великої Палати Верховного Суду. Хоча адміністративне судочинство має власну спеціалізацію, частина адміністративних спорів пов'язана з цивільними, господарськими або кримінально-процесуальними питаннями. Якщо різні касаційні суди по-різному тлумачать суміжні норми, особа не може достатньо передбачити правові наслідки своїх дій. Висновок № 20 Консультативної ради європейських суддів звертає увагу на необхідність внутрішніх механізмів подолання розбіжностей між судами найвищого рівня [168]. Для України таким процесуальним засобом є передача справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду, і цей засіб повинен застосовуватися тоді, коли проблема справді виходить за межі однієї юрисдикції.

Наукові дослідження також мають використовуватися у законодавчій роботі, але не механічно. У статті [108] нами звертається увага на проблеми нормативного вдосконалення цієї сфери.

З урахуванням наведеного вдосконалення права на касаційне оскарження має відбуватися через поступове усунення тих недоліків, які найчастіше створюють невизначеність для учасників адміністративного процесу. Доцільно уточнити у КАС України зміст питання права та поняття подібних правовідносин, посилити вимоги до мотивування ухвал про відмову у відкритті касаційного провадження, виробити зрозумілі критерії відступу від висновку Верховного Суду, а також переглянути підхід до малозначних адміністративних

справ з урахуванням не лише ціни позову, а й немайнового значення спору. Такий шлях не руйнує чинну модель касаційного перегляду, але робить її більш передбачуваною для особи, яка звертається до суду касаційної інстанції.

У наукових дискусіях інколи висловлюється думка, що проблема касаційного перегляду може бути вирішена лише шляхом чергової великої реформи. Такий підхід видається не надто переконливим. Багато недоліків можна усунути точковими змінами і сталою практикою. Зокрема, достатньо уточнити поняття питання права, деталізувати критерії подібних правовідносин, посилити мотивування відмов у відкритті провадження, забезпечити зрозумілий порядок відступу від висновку Верховного Суду та обережніше застосовувати малозначність у адміністративних справах. Саме такі зміни не створюють різкого розриву з чинною системою, але можуть істотно покращити її роботу. У цьому сенсі наукові пропозиції щодо оптимізації касаційних фільтрів слід спрямовувати на якість процедури, а не тільки на кількість відкритих проваджень [109].

Отже, реалізація права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві має оцінюватися за трьома практичними критеріями. Перший критерій – передбачуваність: особа повинна розуміти, які доводи потрібні для касаційного перегляду. Другий критерій – змістовність: суд має оцінювати реальне питання права, а не лише форму його викладення. Третій критерій – однаковість: подібні касаційні скарги мають отримувати подібну процесуальну оцінку. Якщо ці критерії дотримано, касаційний фільтр не суперечить принципу доступу до правосуддя. Якщо хоча б один із них системно порушується, виникає ризик, що законний процесуальний механізм почне сприйматися як перешкода для судового захисту. Саме цей ризик повинен бути врахований у подальшому вдосконаленні КАС України.

Таким чином, з урахуванням міжнародних нормативно-правових актів, законодавства та правозастосовчої практики таких держав як Німеччина, Франція, Польща, з огляду на законодавство та реалії сьогоденної України, є

всі підстави здійснити спробу покращення касаційного перегляду в адміністративному судочинстві України. Як видається, такі зміни не повинні носити характер нової судової реформи, яка наразі здатна принести нашій державі більше шкоди аніж користі. Ці зміни мають бути точковими, там, де дійсно мають певні проблеми. Але ключова ідея такого роду змін повинна бути єдина: Україна має стати членом ЄС, відтак всі зміни в системі адміністративного судочинства мають слугувати цій меті.

Висновки до розділу 3

1. Вдосконалення реалізації права на касаційне оскарження має здійснюватися шляхом уточнення чинних норм КАС України та стабілізації практики їх застосування. Запровадження нових обмежень без покращення мотивування судових актів не вирішить проблему перевантаження касаційної інстанції. Так само повне усунення фільтрів не забезпечить належної якості правосуддя, оскільки Верховний Суд буде змушений розглядати значну кількість скарг, які фактично повторюють апеляційні доводи.

2. Підтверджено, що удосконалення касаційного провадження має включати кращу систематизацію правових висновків Верховного Суду, зрозумілі інформаційні матеріали для учасників процесу, аналіз причин повернення касаційних скарг та підвищення якості електронного судочинства. Ці заходи не змінюють сутність касаційного перегляду, але роблять його більш передбачуваним і доступним для осіб, які звертаються за судовим захистом у публічно-правових спорах.

3. Запропоновано розглядати ефективність касаційного оскарження через три критерії: передбачуваність доступу до Верховного Суду, змістовну оцінку питання права та однаковість застосування процесуальних фільтрів. За наявності цих критеріїв касаційний перегляд може одночасно виконувати

функцію захисту прав особи, виправлення істотних помилок у правозастосуванні та забезпечення єдності адміністративної судової практики.

4. Проаналізовано нормативно-правову базу та досвід адміністративного судочинства низки країн Європейського Союзу, зокрема Німеччини, Франції, Польщі та зазначені чинники, які потенційно можуть бути корисними для України.

5. Питання, яке прямо дотичне до проблематики ефективності Верховного Суду при розгляді адміністративних справ – це типові та зразкові справи. Ідея, покладена законодавцем в основу такого роду справ – зрозуміла та корисна. Вона полягає у зменшенні навантаження на суди адміністративної юрисдикції через ухвалення Верховним Судом зразкового (пілотного) рішення у певній категорії справ, кількість яких на теренах України є високою. Формально кажучи це меншою мірою про касаційну інстанцію (бо у цих справах Верховний Суд виступає як суд першої інстанції), проте очно про ефективність (бо це суттєво полегшує подальший розгляд таких справ судами першої та апеляційної інстанції). На жаль, до певної міри можемо зазначити, що суспільні очікування від запровадження зразкових справ виправдалися далеко не повною мірою. Статистичним доказом цього є хоча би невелика кількість такого роду справ у практиці Верховного Суду. Якщо у перші роки роботи Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду спостерігалася певна активність на цьому напрямі, то за останні 3-4 роки таких справ дуже мало.

ВИСНОВКИ

1. Актуальність принципу забезпечення права на касаційне оскарження визначається декількома факторами:

- захист прав та законних інтересів пересічного громадянина як сторони адміністративного провадження. Можливість касаційного оскарження дозволяє людині сприяти виявленню та подальшому виправленню правових помилок чи неправильного застосування закону на різних етапах судового процесу;

- забезпечення єдності судової практики. Суди вищої інстанції, розглядаючи касаційні скарги, можуть узгоджувати та уточнювати тлумачення закону, сприяючи стабільності та єдності судової практики;

- запобігання помилок у діяльності судів першої та апеляційної інстанції. Наявність касаційного оскарження є механізмом перевірки рішень нижчих судів на предмет їхньої законності та обґрунтованості, що допомагає уникнути допущених помилок та підвищити якість правосуддя.

2. Генеза принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві України має не лінійний, а багаторівневий характер. Вона охоплює історичні передумови інстанційності, конституціоналізацію права на касаційне оскарження, інституціоналізацію адміністративного судочинства, реформування Верховного Суду, запровадження касаційних фільтрів та подальшу корекцію цієї моделі під впливом Конституційного Суду України та практики ЄСПЛ. На думку автора, сучасний етап розвитку досліджуваного принципу визначається вже не питанням «чи потрібна касація», а питанням «якою має бути касація, щоб зберегти баланс між селективністю перегляду і реальністю права на судовий захист». Саме у відповіді на це питання і полягає подальший напрям розвитку українського адміністративного судочинства.

3. Характерними особливостями принципу забезпечення права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, які відображають його правову сутність, є наступні:

- по-перше, - це керівна ідея, базова засада адміністративного судочинства. Це дійсно так, адже фактично мова йде про обґрунтування для пересічного громадянина чи іншого учасника публічно-правового спору, можливості звернення до найвищого суду у системі судоустрою України, який забезпечує сталість та єдність судової практики;

- по-друге, в умовах наявності у статті 129 Основного закону держави положення, відповідно до якого касаційне оскарження судового рішення можливе «у визначених законом випадках», важливим є аналіз тих самих визначених законом випадків. Як з точки зору правозастосовувача (адміністративний суд), так і з точки зору пересічного громадянина – потенційного касатора;

- по-третє, унормування процесуальних механізмів допуску до суду касаційної інстанції здійснено у рамках статей 327 – 331 Кодексу адміністративного судочинства України. Це дозволяє стверджувати про формально-юридичну визначеність питання допуску до касаційного перегляду судових рішень в адміністративних справах;

- по-четверте, реалії правового режиму воєнного стану, який має місце в Україні, зумовлюють більш прискіпливий погляд на можливості гарантування та забезпечення соціальних прав громадян;

- по п'яте, умови, підстави, строки реалізації для касаційного оскарження, сформульовані у Кодексі адміністративного судочинства, попри їх конкретизуючий характер стосовно «касаційних фільтрів», все ж таки мають характеризуватися людиноцентризмом, де права, свободи та законні інтереси людини визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

4. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві є факультативною стадією адміністративного процесу, що полягає у перегляді

Верховним Судом рішень, а також окремих ухвал суду першої інстанції після апеляційного перегляду справи, а також постанов чи деяких ухвал суду апеляційної інстанції повністю або частково щодо неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права у випадках, встановлених законом. Реалізація права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві, на сьогоднішній день в Україні є доволі складним питанням, оскільки судові реформи впровадили низку обмежень у вигляді фільтрів. Для вирішення питання про відкриття касаційного провадження у справі суд касаційної інстанції мусить перевірити касаційну скаргу на її відповідність положенням чинного КАС України, і у разі відсутності підстав для залишення без руху, для повернення, для відмову у відкритті провадження - відкриває провадження у справі. Відмова у відкритті касаційного провадження має наслідком неможливість повторного звернення з касаційною скаргою у відповідній справі, а відтак має виноситися лише з підстав, визначених законом, адже в іншому випадку може бути порушеним право особи на доступ до правосуддя, гарантований ст. 55 Конституції України, а також ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. Правова роль Верховного Суду під час касаційного перегляду не зводиться до виправлення помилок нижчих судів. Вона полягає у формуванні зрозумілих правил застосування закону, забезпеченні однакового підходу до типових публічно-правових спорів і корекції таких судових рішень, які містять істотні помилки у праві. Однак ця роль буде переконливою лише тоді, коли Верховний Суд сам демонструватиме послідовність у застосуванні касаційних фільтрів. У протилежному випадку фільтр, призначений для захисту єдності судової практики, може стати джерелом нових розбіжностей.

6. Актуальність розгляду проблематики касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції обумовлена багатьма факторами, ключовими з яких можуть вважатись наступні:

- по-перше, судові рішення, якими вирішуються питання, пов'язані з процедурою розгляду адміністративної справи, та інші процесуальні питання, теж є важливою складовою загального процесу розгляду адміністративної справи;
- по-друге, низка ухвал суду першої інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку після їх перегляду в апеляційному порядку. Виключний перелік таких ухвал вказано у статті 328 КАС України;
- по-третє, низка ухвал суду апеляційної інстанції можуть бути оскаржені в касаційному порядку. Виключний перелік таких ухвал вказано у статті 328 КАС України;
- по-четверте, загальними підставами касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанцій є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права, що, треба розуміти, потребує належного обґрунтування;
- по-п'яте, нерідко саме порушення процесу розгляду тих чи інших питань у діяльності судів першої чи апеляційної інстанції у подальшому призводить до скасування їх рішень у цілому.

7. Важливим питанням є аналіз правових наслідків та ефективності касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. Це важливо з багатьох причин, ключовими з яких можуть вважатись наступні:

- по-перше, цим фактично завершується розгляд адміністративної справи. Це фінальний етап, на якому ставиться крапка та вирішується публічно-правовий спір;
- по-друге, правові наслідки касаційного перегляду як такі охоплюють собою в тому числі наслідки відкриття касаційного перегляду і подолання касаційних фільтрів;
- по-третє, ефективність касаційного перегляду багато в чому сприймається суспільством крізь призму наявності конституційно визначеної неабсолютності для приватної особи права на касаційне оскарження як таке,

відтак завжди при аналізі цього питання стоятиме дилема: а чи було справедливим відкриття касаційного провадження, а чи не порушило це права, свободи та законні інтереси сторони, яка була переможцем у суді апеляційної інстанції;

- по-четверте, через аналіз ефективності касаційного перегляду справи судять і про якість роботи судів першої та апеляційної інстанції при розгляді певної справи. А це, серед іншого формує у суспільства повагу і довіру до суду загалом.

8. Для підвищення ефективності касаційного перегляду в адміністративному судочинстві доцільно вжити низку заходів. По-перше, удосконалити нормативні критерії допуску касаційних скарг – зробити їх більш чіткими і зрозумілими, мінімізувати оціночні формулювання або забезпечити їхнє офіційне тлумачення. Це сприятиме однаковому застосуванню фільтрів різними колегіями суддів і підвищить передбачуваність для учасників процесу. По-друге, варто продовжувати зміцнювати інституційну спроможність Верховного Суду: достатня кількість суддів, ефективний розподіл спеціалізацій, використання ІТ-рішень для прискорення проваджень. По-третє, необхідно підтримувати високий професійний рівень судів першої та апеляційної інстанцій, адже саме якість їх рішень визначає потребу в касації – чим менше помилок на нижчих рівнях, тим більш винятковим стає звернення до Верховного Суду. Нарешті, слід забезпечити, щоб обмеження права на касацію не порушували сутності права на судовий захист: у виключних ситуаціях, коли того вимагає справедливість, навіть малозначна справа повинна мати шанс на перегляд, якщо у ній виникає принципове питання законності, справедливості чи відповідності верховенству права.

9. Наша держава рухається у напрямі членства у Європейському Союзі. Переконалий, що фіналізація цього процесу відбудеться у найближчі роки. Це незворотній шлях і реформування системи судоустрою та судочинства, які мали місце в Україні і фактично продовжуються наразі,

свідчать про намагання України стати не тільки формально, але і змістовно членом цього наддержавного утворення. Де права і свободи людини насправді визначають зміст і спрямованість діяльності держави, де суди справедливо вирішують спори, де адміністративна юстиція дійсно захищають пересічного громадянина від сваволі владних інституцій та окремих чиновників. Одним із важливих елементів того, щоб ця картина не залишилась недосяжною мрією, а стала сьогоднішнім, є ретельне вивчення практики країн – членів Європейського Союзу у плані організації діяльності та реального здійснення правосуддя адміністративного судочинства загалом та касаційного оскарження в цій юрисдикції зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. / редкол.: В. Б. Авер'янов (голова). Київ: Юридична думка, 2004. Т. 1: Загальна частина. 584 с.
2. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків: Золота миля, 2011. 584 с.
3. Адміністративне право України. Особлива частина. Академічний курс: підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків, 2013. 840 с.
4. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
6. Адміністративне судочинство України: підручник / О. М. Пасенюк та ін. ; за заг. ред. О. М. Пасенюка. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 672 с.
7. Адміністративне судочинство України: теорія та практика: монографія / авт. кол. ; за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: ВАІТЕ, 2015. 288 с.
8. Адміністративне судочинство: навчальний посібник / за заг. ред. О. П. Рябченко. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 304 с.
9. Адміністративне судочинство: підручник / за заг. ред. Н. Писаренко. Київ: К.І.С., 2024. 336 с.
10. Адміністративне судочинство: підручник / за заг. ред. Т. О. Коломоець. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Істина, 2011. 304 с.
11. Аракелян Р. Ф. Проблемні питання касаційного провадження в адміністративному судочинстві. *Університетські наукові записки*. 2010. № 1. С. 127-135.
12. Ахмач Г. М. Застосування процесуальних «фільтрів» під час перегляду судових рішень у касаційній інстанції. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 4. С. 68-71.

13. Балакарева І. М., Бойко І. В., Зелінська Я. С. та ін. Адміністративне судочинство: навч. посіб. / за заг. ред. Н. Б. Писаренко. Харків: Право, 2016. 260 с.

14. Барабаш Ю. Г., Гетьман А. П., Серьогіна С. Г. та ін. Конституція України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Р. О. Стефанчука та О. В. Петришина ; НАПрН України. Київ: ВАІТЕ, 2024. 760 с.

15. Бевзенко В. М., Коліушко І. Б., Радишевська О. Р., Гриценко І. С., Стецюк П. Б. Наука адміністрації й адміністративного права. Загальна частина (за викладами професора Юрія Панейка) / укладачі: В. М. Бевзенко, І. Б. Коліушко, О. Р. Радишевська, І. С. Гриценко, П. Б. Стецюк. Київ: Дакор, 2016. 464 с.

16. Берназюк О. О. Правовий висновок Верховного Суду як джерело суддівської правотворчості. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 402-409. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.68>

17. Берназюк Я. Авторитет та неупередженість правосуддя як конституційні цінності: виклик принципу гласності. *Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час*: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Острог, 4-5 лип. 2024 р.). Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. С. 18-21.

18. Берназюк Я. О. Касаційний перегляд справи: виняток з правила чи обов'язкова гарантія доступу до правосуддя?: презентація для семінару суддів та помічників суддів «Право на справедливий суд та процесуальні вимоги щодо доступу до суду», 10 трав. 2024 р. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/21_05_2024_prezen_bernaziuk.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

19. Берназюк Я. О. Особливості дотримання в адміністративному судочинстві принципу неприпустимості зловживання процесуальними правами: матеріали Всеукраїнського семінару для суддів апеляційних та місцевих (окружних) судів «Зловживання процесуальними і матеріальними правами:

правові наслідки», 23 квіт. 2021 р. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1114247/> (дата звернення: 25.05.2026).

20. Білий І. М. Дискреційні повноваження адміністративного суду: деякі аспекти розуміння та реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 80, ч. 1. С. 411-417.

21. Білоус К. Спеціальні підстави касаційного оскарження судових рішень у малозначних справах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 5-10. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.6.01>

22. Бінгем Т. Правовладдя / пер. з англ. В. Кастеллі, Д. Шкрьоби. Київ: PENGUIN BOOKS, 2024. 212 с.

23. Біресборн Д. Соціальна юрисдикція в Німеччині - під впливом наслідків війн. *Соціальні права. Виклики воєнного часу*: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 405-411.

24. Бойко О. Я. Принципи адміністративного судочинства як принципи реалізації дискреційних повноважень судді у адміністративному судочинстві. *Право і суспільство*. 2022. № 5. С. 140-145.

25. Бояринцева М. А. Принципи адміністративного судочинства в Україні. *Jurnalul Juridic Național: Teorie și Practică*. 2019. № 8. С. 57-60.

26. Васирина Н. В., Шикір Д. О. Сутність і правове підґрунтя обов'язковості правових висновків Верховного Суду у цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 205-211. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.31>

27. Величко О., Дудка Т., Зуб О. Реформування процесуальних фільтрів доступності до касаційного оскарження судових рішень. *ЛОГОС. ОНЛАЙН*. 2020. № 9. URL: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.09.03.html> (дата звернення: 25.05.2026).

28. Верховний Суд у цифрах і фактах за 2024 рік. Верховний Суд, 2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Zvit_VS_2024_.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

29. Владовська К. П., Черевичник К. В. Малозначність справ адміністративної юрисдикції та право на справедливий суд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 61, т. 1. С. 126-129. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-1.27>

30. Вовк П. В. Особливості касаційного провадження в адміністративному судочинстві. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2021. № 2. С. 174-180. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2021.2.29>

31. Волкова Ю., Легеза Ю. Касаційне провадження в адміністративному процесі: сутність, зміст, особливості: навч.-практ. посіб. Київ: Дакор, 2022. 376 с.

32. Гаврилюк О., Катеринчук Л. Людиноцентрична дискреція судової влади. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 6. С. 249-256.

33. Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.

34. Галуцько В., Діхтієвський П., Стеценко С., Ситников О. та ін. Адміністративний процес в Україні: колективна монографія / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. 846 с.

35. Глущенко С. В. Касаційне оскарження як конституційна засада перевірки судових рішень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 20 с.

36. Горобцова Я. В. Щодо принципів адміністративного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12. т. 2. С. 136-140.

37. Городовенко В. В. Роль міжнародно-правових актів у формуванні джерел судового права в Україні. Джерела судового права в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2024. С. 80-93.

38. Гринюк Р., Кіндюк Б. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р.: особливості побудови та кількісні показники. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки*. 2020. № 3 (144). С. 13-18.

39. Гриценко І. С., Бевзенко В. М., Коваль С. О. та ін. Адміністративне право і процес УНР в екзилі: невідома правнича спадщина України / за заг. ред. І. С. Гриценка. Київ: Дакор, 2015. 402 с.

40. Губська О. Дискреція та її межі: що говорить про це національне та міжнародне законодавство. *Судово-юридична газета*. 2020. 14 груд. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/187673-diskretsiya-ta-yiyi-mezhi-scho-govorit-pro-tse-natsionalne-ta-mizhnarodne-zakonodavstvo> (дата звернення: 25.05.2026).

41. Гузела Н., Гузела М. Адміністративне судочинство на сучасному етапі реформування судової системи України: постановка проблеми. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2022. № 2 (34). С. 133-139. DOI: <https://doi.org/10.23939/law2022.34.133>

42. Гусаров К. В. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядкух: монографія. Харків: Право, 2010. 254 с.

43. Дорохіна Ю. Передумови («фільтри») касаційного оскарження в адміністративному судочинстві: зміст, види, особливості, порядок застосування. *Law. State. Technology*. 2021. № 3. С. 67-77. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2021-3-11>

44. Дубіна М. М. Спеціалізація судових органів у період відродження державності в Україні (1917-1921 рр.). *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 38. С. 731-736. URL: <http://hdl.handle.net/11300/2155> (дата звернення: 25.05.2026).

45. Ємельянова І. І. Теоретичні та практичні аспекти апеляційного і касаційного перегляду судових рішень у цивільному судочинстві. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1699 (дата звернення: 25.05.2026).

46. Желтобрюх І. Л. Недопущення зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві: шляхи вдосконалення теорії та правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2020. Вип. 61, т. 2. С. 133-137.

47. Загальне адміністративне право: підручник / за заг. ред. Р. С. Мельника. 3-тє вид. Одеса: Юридика, 2026. 730 с.

48. Зінченко І. Історія виникнення звернень громадян та їх вплив на діяльність органів державної влади. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_24799 (дата звернення: 25.05.2026).

49. Іщенко Ю. Адміністративне судочинство і «цифрова диктатура». *«Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»*. Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і післявоєнний час: зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 4-5 лип. 2024 р.). Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. С. 51-54.

50. Кайдашев Р. П. Перегляд судових рішень в адміністративному процесі України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2016. 513 с.

51. Касаційний адміністративний суд у 2024 році. Верховний Суд, 2024. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/KAS_Zvit_2024.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

52. Коврах В. А. До проблеми вдосконалення касаційного оскарження адміністративних актів в адміністративному судочинстві. *Юридична наука*. 2019. № 11. С. 134-140.

53. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 25.05.2026).

54. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073-10> (дата звернення: 25.05.2026).

55. Козакевич О. Доступ до правосуддя як критерій людиноцентричного адміністративного судочинства: аспект військових спорів та дистанційного правосуддя. *Адміністративне право і процес*. 2026. № 1. С. 42-53.

56. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України*. 2017. № 11. С. 142-164.

57. Козюбра М. І. Соціальна держава і соціальні права як цінності конституціоналізму: основні виклики та напрями трансформації в умовах війни. *Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 6 лип. 2023 р.). Харків: Право, 2023. С. 45-49.

58. Козюбра М., Венгер В., Заєць А. та ін. Мірило верховенства права (правовладдя) національного рівня: практика України / за заг. ред. М. Козюбри; Центр дослідження проблем верховенства права та його втілення в національну практику України НаУКМА. Київ, 2021. 152 с.

59. Коментар до Кодексу суддівської етики / упоряд. Є. Краснов, О. Хотинська-Нор. Київ: ВАІТЕ, 2026. 268 с.

60. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. документ Ради Європи від 04.11.1950 (зі змінами, внесеними протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.05.2026).

61. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

62. Коренев А. О. Судова дискреція в адміністративному судочинстві: поняття та зміст. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 12. С. 268-271.

63. Корчинський О. Принципи адміністративного судочинства як основа захисту прав людини і громадянина. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 876. С. 151-156.

64. Котляр А. Андрій Котляр про проблемні аспекти касаційного провадження в цивільному судочинстві. Адвокатське об'єднання «Формула захисту». 2023. 18 груд. URL: <https://protectionformula.com.ua/news/2265-andrii-kotliar-pro-problemni-aspekty-kasatsiinoho-provadhennia-v-tsyvilnomu-sudochynstvi.html> (дата звернення: 25.05.2026).

65. Луспеник Д. Касаційні фільтри у цивільних справах: проблемні питання судового правотлумачення та правозастосування. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/954084/> (дата звернення: 25.05.2026).

66. Мирославський С., Щербак С., Касаційні фільтри в цивільному судочинстві. *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1, Issue 3. DOI: <https://doi.org/10.15804/CPLS.20223.10>

67. Монаєнко А. Касаційні «фільтри». *Юридична Газета online*. 2018. № 29-30 (631-632). URL: <https://yurgazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/kasaciyni-filtri.html> (дата звернення: 25.05.2026).

68. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України / за заг. ред. Р. С. Мельника. Херсон: Гельветика, 2019. 1030 с.

69. Наумова О. С. Правовий висновок Верховного Суду: генеза поняття, особливості застосування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 6, ч. 1. С. 362-367. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.54>

70. Нечитайло О. Адміністративне судочинство України: основні досягнення та напрями модернізації. *Захист прав людини в адміністративному судочинстві: сучасний стан і перспективи розвитку в Україні*: зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 10-річчю процесуальної діяльності

адміністративних судів України (м. Київ, 1-2 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. О. М. Нечитайла. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 28-33.

71. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 126 с.

72. Пільков К. М. Висновки Верховного Суду: формула висновку, його обов'язковість та механізм відступу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 201-209. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-8/46>

73. Помазанов А. В. Ефективність касаційного перегляду судових рішень у цивільних справах. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. № 6 (1). С. 143-146.

74. Про визначення дня початку роботи Верховного Суду: постанова Пленуму Верховного Суду від 30.11.2017 № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va002700-17#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

75. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 № 460-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 29. Ст. 194. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

76. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів України: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

77. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу

адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 № 460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text>.

78. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 24.09.2008 № 586-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-17/ed20080924#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

79. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон України від 05.04.2001 № 2342-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-14#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

80. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах: Закон України від 19.06.2024 № 3831-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3831-20> (дата звернення: 25.05.2026).

81. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

82. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

83. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

84. Проскурня Т. В. Єдність судової практики. Досвід країн Європейського Союзу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 93-101. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.12>

85. Прудивус О. Принцип верховенства права як основний регулятор адміністративно-правових спорів щодо захисту соціальних гарантій людини *Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лип. 2023 р.)*. Харків: Право, 2023. С. 78-82.

86. Пчелін В. Б. Класифікація принципів організації адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 33-2, т. 1. С. 166-169.

87. Решота В. В. Англосаксонська модель адміністративної юстиції: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2020. С. 42.

88. Решота В., Стафійчук К. Касаційне провадження в адміністративному процесі: проблеми теорії та практики: монографія. Львів: СПОЛОМ, 2023. 172 с.

89. Рибак М. С., Вільгушинський М. Й. Право суб'єкта публічної адміністрації на позов в адміністративному процесі: теорія, методологія та практика реалізації: монографія. Львів ; Торунь: Liha-Pres, 2021. 194 с.

90. Рибачук А. І. Конституційні норми як норми прямої дії в судовій діяльності матеріального і процесуального значення. Джерела судового права в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2024. С. 94-112.

91. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 20.01.2025 № 2-р(П)/2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v002p710-25.#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

92. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Сиротенка С. Є. щодо відповідності Конституції України положень окремих законодавчих актів: Рішення Конституційного Суду України від 19.04.2023 № 4-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-23#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

93. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Дорошко О. Є., Євстіфеева М. І., Кушаби І. П., Якіменка В. П. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах): Рішення Конституційного Суду України від 22.11.2023 № 10-р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-23> (дата звернення: 25.05.2026).

94. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Абрамян та інші проти Росії» (заяви № 38951/13 та № 59611/13) від 12.05.2015. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-155161%22%5D%7D> (дата звернення: 25.05.2026).

95. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ашингдейн проти Сполученого Королівства» (заява № 8225/78) від 28.05.1985. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57425%22%5D%7D> (дата звернення: 25.05.2026).

96. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Валчев та інші проти Болгарії» (заяви № 47450/11, № 26659/12, № 53966/12) від 21.01.2014. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-141227%22%5D%7D> (дата звернення: 25.05.2026).

97. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Вачер проти Франції» (заява № 20368/92) від 17.12.1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58083> (дата звернення: 25.05.2026).

98. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Голуб проти України» (заява № 6778/05) від 18.10.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_224#Text (дата звернення: 25.05.2026).

99. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Кромбах проти Франції» (заява № 29731/96) від 13.02.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59211> (дата звернення: 25.05.2026).

100. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Уеллс проти Сполученого Королівства» (заява № 37794/05) від 16.01.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79259%22%5D%7D> (дата звернення: 25.05.2026).

101. Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2010 № 8-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v008p710-10>

102. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна А. П. щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу): Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1202. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

103. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Шаповалова О. Л. щодо офіційного тлумачення положень пункту 20 частини першої статті 106, частини першої статті 111-13 Господарського процесуального кодексу України у взаємозв'язку з положеннями пунктів 2, 8 частини третьої статті 129 Конституції України: Рішення Конституційного Суду України від 25.04.2012 № 11-рп/2012. *Офіційний вісник України*. 2012. № 36. Ст. 1341. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

104. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України (справа № 1-1/2010): Рішення Конституційного Суду України від 11.03.2010 № 8-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-10#Text> (дата звернення: 25.05.2026).

105. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини другої статті 3, підпункту 5 пункту 3 частини другої статті 4 Закону України «Про судовий збір»: Рішення Конституційного Суду України від 10.03.2026 № 2-р/2026. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/2_r_2026.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

106. Самара В.С. Генеза принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Публічне право*. 2024. № 2 (54). С.22 - 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2024-54-3>

107. Самара В.С. Касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 2 (70). С. 262-269. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/jornal/97> (дата звернення: 25.05.2026).

108. Самара В.С. Напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. *Київський часопис права*. 2026. № 1. С. 261-269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2026.1.37>

109. Самара В.С. Оптимізація інституту касаційних фільтрів в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий та практичний аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. № 6, Том 36 (75). С. 134-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.6/22>

110. Самара В.С. Особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2025. № 3(33). С. 103-109. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.3.12>

111. Самара В.С. Передумови формування та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. *Наше право*. 2024. № 3. С. 229-233. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.3.30>

112. Самара В.С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 610-615.
113. Самара В.С. Правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 1. С. 186-190. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-1/40>
114. Самолюк Ю. М. Судове рішення у цивільному процесі: спірні питання. *Судова апеляція*. 2009. № 1 (14). С. 91-98.
115. Серватюк Л. В., Кучер Ю. А. Апеляційне та касаційне оскарження адміністративних справ незначної складності (малозначність справ). *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 89. DOI: <https://doi.org/10.32837/apdp.v0i89.3196>
116. Ситников О. Касаційні фільтри: як їх подолати. *Advokat Post*. URL: <https://advokatpost.com/kasatsijni-filtry-iak-ikh-podolaty-advokat-oleksandr-sytnykov/> (дата звернення: 25.05.2026).
117. Смокович М. І. Юрисдикція адміністративних судів: теорія і практика судочинства: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2022. 288 с.
118. Смокович М. І., Бевзенко В. М. *Адміністративний процес України: теорія, практика: підручник / за заг. ред. В. М. Бевзенка*. 4-те вид., змін., допов. і перероб. Київ: Дакор, 2024. 1224 с.
119. Сорочко Є. О. Історичні аспекти формування і розвитку інституту оскарження в адміністративно-деліктному процесі України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2012. № 1 (10). С. 72-76.
120. Стафійчук К. В. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України: дис. ... д-ра філос. (PhD): спец. 081 «Право». Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 219 с. URL:

https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/diss_Stafiychuk.pdf (дата звернення: 25.05.2026).

121. Стафійчук К. В. Правова природа касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 317-319. URL: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/06/Dopovid-K.-Stafiy-chuk.pdf> (дата звернення: 25.05.2026).

122. Стеценко С. Г. Верховенство права як фундаментальний принцип адміністративного судочинства. Адміністративне судочинство України: питання теорії і практики (з нагоди 20-річчя ухвалення Кодексу адміністративного судочинства України): монографія / редкол.: М. І. Смокович (голова) та ін. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2025. С. 104-113.

123. Стеценко С. Г. Завдання адміністративного судочинства України: змістовний аналіз. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2024. Т. 31, № 4. С. 151-166.

124. Стеценко С. Г. Роль Верховного Суду у зразкових справах як джерело судового права України. *Джерела судового права в Україні: монографія*. Київ: Фенікс, 2024. С. 242-250.

125. Стеценко С. Г. Судовий захист права військовослужбовців на одноразову грошову допомогу: вимір воєнного стану *«Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики»*. *Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 6 лип. 2023 р.)*. Харків: Право, 2023. С. 243-247.

126. Стеценко С. Г. Сутність адміністративного процесу: теоретичний погляд. *Право України*. 2011. № 4. С. 39-46.

127. Ткачук Н. В. Систематизація чинників, що здійснюють вплив на допустимість касаційної скарги в адміністративному судочинстві. *Право і суспільство*. 2020. № 1, ч. 2. С. 95-101.

128. Ткачук Н. В. Фільтри касаційної скарги в дії: ефективність механізму. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 89. С. 104-112.

129. Ульмер М. М. Касаційне провадження в адміністративному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2014. 236 с.
130. Ульмер М. М. Сутність та значення касаційного провадження в адміністративному судочинстві України. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 135-137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaup_2013_4_26 (дата звернення: 25.05.2026).
131. Ухвала Верховного Суду від 31.08.2018 у справі № 813/179/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76221555> (дата звернення: 25.05.2026).
132. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 12.07.2021 у справі № 580/4761/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98245203> (дата звернення: 25.05.2026).
133. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 05.11.2019 у справі № 440/2586/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85411715> (дата звернення: 25.05.2026).
134. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 15.07.2021 у справі № 320/3739/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98343877> (дата звернення: 25.05.2026).
135. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду від 07.06.2021 у справі № 520/4287/2020. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97494857> (дата звернення: 25.05.2026).
136. Федчишин С. Правообмеження державних службовців щодо партійної належності: європейський досвід та пропозиції для України *Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики. Судовий захист політичних та громадянських прав і свобод у довоєнний, воєнний і*

післявоєнний час: зб. тез доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Острог, 4-5 лип. 2024 р.). Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. С. 177-180.

137. Харченко М. В. Розсуд судді під час розгляду справ в адміністративному судочинстві: дис. ... д-ра філос. (PhD): спец. 081 «Право». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2023. 208 с.

138. Хотинська-Нор О. Судова практика у правових позиціях Верховного Суду: критерії визначеності. Джерела судового права в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2024. С. 232-241.

139. Шевченко Е. Законна сила як обов'язкова умова виконання обвинувального вироку. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 2. С. 130-136.

140. Шеренін Ю. Л. Касація як процесуальна форма реалізації додаткових гарантій законності в судовому адміністративному процесі. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 64. С. 20-26.

141. Школик А. Адміністративне та судове оскарження адміністративних актів: зарубіжний досвід та висновки для України. *Адміністративне право і процес*. 2026. № 1. С. 64-76.

142. Шугалевич І. В. Правила відступу від правових висновків колегій суддів та судових палат Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2025. № 4 (90). С. 53-57. DOI: <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2025.4.7>

143. Щербанюк О. В. Тлумачення норм з позиції верховенства права у судових рішеннях Верховного та Конституційного Судів України. Джерела судового права в Україні: монографія. Київ: Фенікс, 2024. С. 136-147.

144. Що таке дискреція суду та які її межі - пояснює Черкаський апеляційний суд. 2025. 22 трав. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1815142/> (дата звернення: 25.05.2026).

145. Якими є межі дискреції під час розгляду адміністративних актів? Депутати та члени виконкомів партнерських громад поспілкувалися із суддями

та експертами EU4PAR. 2025. 18 верес. URL: <https://eu4par.eu/yakymy-ye-mezhi-ye-dyskrecziyi-pid-chas-rozglyadu-administratyvnyh-aktiv-deputaty-ta-chleny-vykonkomiv-partnerskyh-gromad-pospilkuvalysya-iz-suddyamy-ta-ekspertamy-eu4par/> (дата звернення: 25.05.2026).

146. Ancient Roman Justice System and the Development of Roman Law. Fact and Details. October 2018. URL: <https://factsanddetails.com/world/cat56/sub408/item2056.html>

147. Augustyniak Ł. Skarga na bezczynność jako środek ochrony prawnej: kontrola aktów prawa Unii Europejskiej. *Kontrola Państwowa*. 2025. № 6. P. 64-87. DOI: 10.53122/ISSN.0452-5027/2025.1.32

148. Bauer-Mitterlehner I., Fastovets A. Von Galizien bis zur EU-Annäherung: Die Rezeption des österreichischen und deutschen Rechts im ukrainischen Zivil- und Handelsrecht. *Wirtschaft und Recht in Osteuropa*. 2025. Jg. 34, № 10-12. P.128-136.

149. Biondi A. The Principle of National Procedural Autonomy: Shadows and Lights. 2026. URL: <https://europeanlitigation.eu/en/2026/02/16/the-principle-of-national-procedural-autonomy-shadows-and-lights-2/> (дата звернення: 25.05.2026).

150. Case of Abramyan and Others v. *Russia*. European Court of Human Rights, 12 May 2015, applications nos. 38951/13 and 59611/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155161>.

151. Case of Ashingdane v. the United Kingdom. European Court of Human Rights, 28 May 1985, application no. 8225/78. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>.

152. Case of Brualla Gómez de la Torre v. Spain. European Court of Human Rights, 19 December 1997, application no. 26737/95. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58127> (дата звернення: 25.05.2026).

153. Case of Bulfracht Ltd v. Croatia. European Court of Human Rights, 21 June 2011, application no. 53261/08. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-105215> (дата звернення: 25.05.2026).

154. Case of *Delcourt v. Belgium*. European Court of Human Rights, 17 January 1970, application no. 2689/65. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57467> (дата звернення: 25.05.2026).
155. Case of *Frida, LLC v. Ukraine*. European Court of Human Rights, 8 December 2016, application no. 24003/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169214> (дата звернення: 25.05.2026).
156. Case of *Hoffmann v. Germany*. European Court of Human Rights, 11 October 2001, application no. 34045/96. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59719> (дата звернення: 25.05.2026).
157. Case of *Kamenivska v. Ukraine*. European Court of Human Rights, 30 August 2006, application no. 18941/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76886> (дата звернення: 25.05.2026).
158. Case of *Levages Prestations Services v. France*. European Court of Human Rights, 23 October 1996, application no. 21920/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58065> (дата звернення: 25.05.2026).
159. Case of *Patricolo and Others v. Italy*. European Court of Human Rights, 23 May 2024, applications nos. 37943/17, 54009/18, 20655/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233737> (дата звернення: 25.05.2026).
160. Case of *Succi and Others v. Italy*. European Court of Human Rights, 28 October 2021, applications nos. 55064/11, 37781/13, 26049/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212991> (дата звернення: 25.05.2026).
161. Case of *Trevisanato v. Italy*. European Court of Human Rights, 15 September 2016, application no. 32610/07. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166837> (дата звернення: 25.05.2026).
162. Case of *Valchev and Others v. Bulgaria*. European Court of Human Rights, 21 January 2014, applications nos. 47450/11, 26659/12 and 53966/12
163. Case of *Zubac v. Croatia*. European Court of Human Rights, 5 April 2018, application no. 40160/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181821> (дата звернення: 25.05.2026).

164. Case Soering v. the United Kingdom. European Court of Human Rights, 7 July 1989, application no. 14038/88. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57619> (дата звернення: 25.05.2026).
165. Ciuciura T. Administrative Code of the Ukrainian SSR. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 1. 1984. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CA%5CD%5CAdministrativeCodeoftheUkrainianSSR.htm> (дата звернення: 25.05.2026).
166. Ciuciura T. Lithuanian Statute. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 3. 1993. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CL%5CI%5CLithuanianStatute.htm> (дата звернення: 25.05.2026).
167. Committee of Ministers of the Council of Europe. Recommendation No. R (95) 5 concerning the Introduction and Improvement of Appeal Systems and Procedures in Civil and Commercial Cases, 7 February 1995. URL: [https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=Rec\(95\)5](https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Reference=Rec(95)5) (дата звернення: 25.05.2026).
168. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 20 (2017) «The Role of Courts with Respect to the Uniform Application of the Law». Strasbourg, 10 November 2017. URL: <https://rm.coe.int/opinion-no-20-2017-on-the-role-of-courts-with-respect-to-the-uniform-a/16807661e3> (дата звернення: 25.05.2026).
169. De Bernardinis C. Juges ordinaires et droit européen. 2021. URL: <https://www.revuegeneraledudroit.eu/blog/2021/02/21/juges-ordinaires-et-droit-europeen/> (дата звернення: 25.05.2026).
170. Drozd O., Dorokhina Y., Legeza Y., Smokovych M., Zadiraka N. Cassation Filters in Administrative Proceedings: a Step into the Abyss or a Novelty Expected by Ukrainian Society? *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10, Issue 40. P. 222-232. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.40.04.22>

171. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Rule of Law Checklist CDL-AD(2016)007. Adopted at the 106th Plenary Session, 11-12 March 2016. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e) (дата звернення: 25.05.2026).

172. European Union Agency for Fundamental Rights; Council of Europe. Handbook on European Law Relating to Access to Justice. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice> (дата звернення: 25.05.2026).

173. Fuley T. Access to Justice through the Prism of Uniformity of Judicial Practice in Ukraine. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2023. № 6. P. 56-63. DOI: <https://doi.org/10.61345/1339-7915.2023.6.10>

174. Gusarov K. Finality of Judgments in Civil Cases and Related Considerations: The Experience of Ukraine and Lithuania. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. № 4 (5). DOI: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-2.4-a000020>

175. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case *Ashingdane v. the United Kingdom* of 28 May 1985, application no. 8225/78. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-113041>

176. Judgment of the European Court of Human Rights in the Case *Zubac v. Croatia* of 5 April 2018, application no. 40160/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-184798>

177. Katić N., Bašić M., Briški M. Right of Access to Supreme Courts in Light of the Guarantees under Article 6 § 1 of the Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms (Civil Aspect). *Croatian International Relations Review*. 2018. Vol. 24, № 81. P. 69-90.

178. Kmiecik Z. R. Wyłączenie pracownika organu w niemieckim postępowaniu administracyjnym. *Acta Iuris Stetinensis*. 2021. № 4 (vol. 36). P. 45-62.

179. Koch C. Die neue Kassationsbeschwerde. Newsletter Recht & Steuern. März 2024. URL: <https://lex.ahk.es/de/aktuelles-recht/die-neue-kassationsbeschwerde> (дата звернення: 25.05.2026).
180. Kraut R. Socrates. Encyclopedia Britannica. 2024. Jan. 1. URL: <https://www.britannica.com/biography/Socrates> (дата звернення: 25.05.2026).
181. La procédure en droit administratif. Droit administratif. 2026. URL: <https://www.wfh-avocats.fr/droit-administratif/> (дата звернення: 25.05.2026).
182. Makuch A., Yerofeyev I., Stebelsky I. et al. Ukraine. Encyclopedia Britannica. 2023. URL: <https://www.britannica.com/place/Ukraine/The-Cossacks> (дата звернення: 25.05.2026).
183. Mark J. J. Kievan Rus. World History Encyclopedia. 2018. Dec. 3. URL: https://www.worldhistory.org/Kievan_Rus/ (дата звернення: 25.05.2026).
184. Muzyczka K. Uprawnienia strony w administracyjnym postępowaniu egzekucyjnym. *Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*. 2021. № 40 (3). P. 25-41.
185. Passer J. M. Srovnání některých aspektů přezkumu zákonnosti (správních rozhodnutí) českými a unijními soudy. *Správní právo*. 2019. Roč. LII, č. 7. P. 385-397.
186. Petrmichl V. Koordinovaná správní rozhodnutí a řešení rozporu. *Správní právo*. 2019. Roč. LII, č. 7. P. 347-367.
187. Richardson J. Roman Law and Its Lasting Influence on the Legal System of Europe. *Ancient Origins*. 2021. Jun. 12. URL: <https://www.ancient-origins.net/history-ancient-traditions/roman-law-0015436> (дата звернення: 25.05.2026).
188. Řízení před soudem: nepřijatelnost kasační stížnosti. 2021. URL: <https://sbirka.nssoud.cz/cz/rizeni-pred-soudem-neprijatelnost-kasacni-stiznosti.p4231.html> (дата звернення: 25.05.2026).
189. Rzepka M. Uprawnienia kontrolne strony w ogólnym postępowaniu administracyjnym. *Roczniki Administracji i Prawa*. 2021. T. XXI, № 3. P. 57-69.

190. Správní právo procesní - nad účinky «polo-blanketní odvolání» ve správním řízení. 2019. URL: <https://advokatnidenik.cz/2019/06/04/spravni-pravo-procesni-nad-ucinky-polo-blanketni-odvolani-ve-spravnim-rizeni/> (дата звернення: 25.05.2026).
191. Streit-Browarna E. Pełnomocnik strony w postępowaniu administracyjnym - wybrane zagadnienia z orzecznictwa sądów administracyjnych. Biuletyn Stowarzyszenia Absolwentów i Przyjaciół Wydziału Prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. 2020. T. XV, № 17 (2). P. 249-266.
192. Vashchuk D. P. Lithuanian Law of the 15th-16th Centuries. *Cahiers du monde russe*. 2009. Vol. 50, № 2-3. P. 567-578. URL: <https://journals.openedition.org/monderusse/9731> (дата звернення: 25.05.2026).
193. Von Čech P., LL.M., Ph.D. Auswirkungen des EU-Rechts auf die Entwicklung des tschechischen Gesellschaftsrechts. *Wirtschaft und Recht in Osteuropa*. 2025. Jg. 34, № 10-12. P. 36-143.
194. Zadyraka N. Discretionary Powers of Administrative Courts in the Field of Human and Civil Rights Protection. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Legal Studies*. 2022. № 5. P. 49-54.
195. Zhdan M. Kyivan Rus. Encyclopedia of Ukraine. Vol. 2. 1988. URL: <https://www.encyclopediaofukraine.com/display.asp?linkpath=pages%5CK%5CY%5CKyivanRushDA.htm> (дата звернення: 25.05.2026).
196. Zile Z. L. Ideas and Forces in Soviet Legal History: A Reader on the Soviet State and Law. New York: Oxford University Press, 1992. 395 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні результати дисертації:

1. Самара В.С. Генеза принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. *Публічне право*. 2024. № 2 (54). С.22 – 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2024-54-3>
2. Самара В.С. Передумови формування та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. *Наше право*. 2024. № 3. С. 229-233. DOI: <https://doi.org/10.32782/NP.2024.3.30>
3. Самара В.С. Поняття та правова сутність принципу касаційного оскарження в адміністративному судочинстві України. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 610 – 615. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.94>
4. Самара В.С. Касаційне оскарження судових рішень крізь призму дискреційних повноважень адміністративного суду. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025 № 2 (70). С. 262-269. URL: <https://kelmczasopisma.com/ua/jornal/97>
5. Самара В.С. Оптимізація інституту касаційних фільтрів в адміністративному судочинстві України: теоретико-правовий та практичний аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2025. № 6, Том 36 (75) С. 134-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2025.6/22>

6. Самара В.С. Правові наслідки та ефективність касаційного перегляду в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 1. С. 186-190. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2026-1/40>

7. Самара В.С. Напрями удосконалення правового забезпечення касаційного оскарження в адміністративному судочинстві. *Київський часопис права*. 2026. № 1. С. 261-269. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2026.1.37>

8. Самара В.С. Особливості касаційного оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2025. № 3(33). С. 103 – 109. DOI: <https://doi.org/10.34015/2523-4552.2025.3.12>

9. Самара В.С. Правовий вимір касаційного оскарження рішень суду першої інстанції та постанов суду апеляційної інстанції в адміністративному судочинстві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С.61-70. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2026.01.061>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

10. Самара В.С. Проблеми функціонування касаційного оскарження в адміністративному судочинстві після судової реформи 2016-2020 років. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали міжнародної конференції (м. Тернопіль, 2-3 травня 2025 р.)*. С. 325-327.

11. Самара В.С. Система принципів адміністративного судочинства і місце в ній принципу касаційного оскарження. *Sectoral research XXI: characteristics and features: proceedings of the VI International Scientific and Theoretical Conference*. (Chicago, USA, 8 september, 2023). С.66-67.

12. Самара В.С. Місце принципу касаційного оскарження в системі принципів адміністративного судочинства. *Захист прав споживачів у контексті адаптації законодавства України до права Європейського Союзу: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Київ, 03 жовтня 2024 р.)*. С.66 – 69.

13. Самара В.С. Передумови виникнення та умови реалізації права на касаційне оскарження в адміністративному судочинстві. *Юридична осінь. 2024 року*: збірник тез доповідей та наукових повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів (Харків, 19 листопада 2024 р.). С.87-90.

14. Самара В.С. Імплементация міжнародних стандартів у сфері касаційного перегляду в Україні. *V Innovation for a sustainable future: integrating technology, education, and science* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мюнхен, Німеччина, 02-04 лютого, 2026). С. 140-142.

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
 ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

вул. Героїв Майдану, буд. 8, м. Хмельницький, 29000. Тел. (038-2) 71-80-00, факс 71-75-70
 E-mail: info@univer.km.ua. Розрахунковий рахунок UA 598201720344281002200032328 в ДКСУ у м. Києві.
 МФО 820172. Код ЄДРПОУ 14163438

30.01.2026 № 0152/26

На № _____ від _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Хмельницького університету
 управління та права імені Леоніда Юзькова
 Олег ОМЕЛЬЧУК

АКТ

про впровадження у навчальний процес Хмельницького університету
 управління та права імені Леоніда Юзькова
 результатів дисертаційного дослідження Самари Віталія Сергійовича
 на тему «Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип
 адміністративного судочинства»
 на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Комісія у складі: голова – ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, академік Академії наук вищої освіти України ОМЕЛЬЧУК Олег Миколайович, члени комісії – завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент ГАЛУС Олена Олександрівна, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України САМСІН Ігор Леонівич, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент ТОКАР Алла Миколаївна склали цей акт про те, що аспірант Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова Самара Віталій Сергійович підготував дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» на тему «Забезпечення права на касаційне оскарження як принцип адміністративного

судочинства», результати якого, були використані під час розробки та викладання дисциплін «Конституційне право України», «Муніципальне право», «Адміністративне право», «Адміністративне процесуальне право», «Теорія та практика адміністративного судочинства».

Голова комісії

ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Олег ОМЕЛЬЧУК

Члени комісії

завідувач кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

Олена ГАЛУС

професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Ігор САМСІН

доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, кандидат юридичних наук, доцент

Алла ТОКАР

